

891.71-82

2-79

2771

Հ. Ս. Խ. Հ. ԼՈՒՍԺՈՂԿՈՄԱՏ

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽ. ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ

Ն Մ Ո Ւ Շ Ն Ե Ր Ռ Ո Ւ Ս Ա Կ Ա Ն ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ II ԱՍՏԻՃԱՆԻ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ VI ԽՄԲԻ,
ԲԱՆՖԱԿՆԵՐԻ, ՏԵԽՆԻԿՈՒՄՆԵՐԻ ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐ

ՊՐԵԿ Գ.

ԿԱԶՄԵՑ՝ ՅԵ. ՉԱՐԵՆՑ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ 1929

891.71-82

Ա-28

Խ-7

2011

Հ-79

ՆՄՈՒՇՆԵՐ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

ՊՐԱԿ Գ.

ԿԱԶՄԵՑ՝ ՅԵ. ՉԱՐԵՆՑ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ.—ՅԵՐԵՎԱՆ. 1929

ՄԱՐԿ ԿՈՂՈՍՈՎ

ՏԱՄՆԵՐԵՔ ՏԱՐԵԿԱՆԸ

Պատմվածք

1.

Վաչնական տառերեք տարեկան է, ու տառերեք տարեկան լինելն զգացվում է նրա ամեն ինչից: Ինչպես տառերեք փոքրիկ զեվեր՝ թռչկոտում են նրա տառերեք տարիները, չերբ Վաչնական ուրախ է, և լուռ կծկվում են նրանք, չերբ նա տխուր է լինում:

Ինքը Վաչնական էլ է փոքրիկ, վախ՝ բուրդը թողած կատվի ձագի պես, — կարծես իր տառերեք տարիների զոհը լինի: Այդ նա չի բաժանում ունից-բաժանումը անցնում, ծղրտում և ամեն մի հանգիստի ձեռք սեղմում, չերբ իրենց գործարանից Մոսկվայի Խորհրդում կոմունիստ պատգամավոր է ընտրվում:

Այդ նրա տառերեք տարիներն են անում:

Իսկ ինքը Վաչնական հանգիստ է. հանգիստ, համեստ ու անվստահ:

Յեվ չեթե պատահում է, վոր գործարանի գլխին կախվում է փակվելու փոթորիկը — Վաչնական իր վողջ ելուծյամբ զգում է, թե ինչպես են անհանգստանում իր տառերեք տարիները, և զրանից նրա վողորկ մանկական ճակատին գորշ ձորակներ են գոյանում, ու աչքն միջանցքներում նրա կոկորդի բոժոժիկները չեն գնդգնդում: Լուռ ստվերի պես է թրևում կապույտ յուղոտած վերնաշապիկ հագած տղան ու չգիտե՝ թե ուր չքվի:

Կառավարչի մոտ վախենում է գնալ Վաչնական, թեև գիտե, վոր նա կարմիր կառավարիչ է, իրենցից, — բանվոր և կոմունիստ:

Առանձնասենյակը մի տեսակ ճնշում է նրան իր տեսքով: Լըր-ջուլթյուն ու խստություն է փչում նրանից ու թվում է, թե պատերը գալիս մոտենում են իրար և ուր վոր է պիտի թափվեն փոքրիկ Վաչնականի գլխին ու ձխեն նրան: Իսկ պատերին՝ «Կարճ խոսք», «Ժամանակը վոսկի չե» և ելի ուրիշ շատ լոգունգներ են փակցված: Ինքը ծեր Լենինը, թանգազին ու հարազատ Վլադիմիր Իլյին էլ է նրանց շարքում ու ժպտալով հարցնում է.

22188.59

— Վաչնկա, ինչո՞ւ չես չեկել: Այսպես-այնպես լինես դու, մի խանգարի կառավարչին...

Ու միջանցքով դեպի բակ ե գնում Վաչնկան, բակից արհեստանոց ե անցնում ու այնտեղից ել կողքի շենքը, վորի փոքրիկ դռան վրա մեծատառերով գրված են

ՌԿՅԵՄ ԲՁԻՁ

բառերը:

Վաչնկան տառերեք տարեկան ե, իսկ կանոնադրությամբ տասնընչորս ե պահանջվում: Հենց այդպես ել գրված ե. միության անդամ կարող ե լինել ամեն մի անչափահաս բանվոր, սկսած տասնընչորս տարեկան հասակից:

Իսկ այժմ կարելի չե խորհրդակցական ձայնի իրավունքով ընդունել: Ախ, ինչպես չի սիրում խորհրդակցական ձայն ունենալ— խիստ վիրավորական ե: Գրիշան, չե՞ վոր վճռական ձայն ունեցող անդամ ե, մինչդեռ միևնույն դասարանում ե միևնույն արհեստանոցում են... Ֆեդկան, Սենկան, Վասկան, Ստենկան, Նույնպես ե Վաչնկա Լուրդը— ինչո՞վ են լավ իրանից:

Վողջ դժբախտությունը տառերեքի մեջ ե:

Յե՛վ չերբ վոր պատահում ե ժողովում բանաձև են հանում, ե ձեռքերի անտառ ե բարձրանում գլուխների շիկահեր մամուռի վրա— ամբողջ սրտով ուզում ե, ուզում ե ձեռքը մյուսների պես բարձրացնի, բայց վախենում ե— նրան թվում ե, թե բոլորն ել իրեն են նայում ե իսկույն պետք ե ասեն. «Վաչնկա, մի մոռանա կանոնադրությունը»:

Յերեկոյան ընդարձակ ակումբում ժամանցի չե հավաքվում վողջ գործարանը: Մեծերն ընթերցարանում լրագրով են դբաղվում, չերիտասարդությունն ել՝ ով ինչով կամենա:

Առաջին հերթին աղջիկներն են գրագարան մտնում:

— Մի լավ վեպ տվեք:

— Սա ի՞նչ նորություն ե:

Լռում են, Մանկայի չետեն են պահվում: Իսկ Մանկան հանդուգն ու նազկոտ ձայնով ասում ե.

— Վեպ ենք ուզում, ելի, այնպես, վոր հետաքրքրական լինի ու մեջը սեր...

— Գժվե՛լ ես, ի՞նչ ե, գիտես, չե՞, վոր դրանք մեզ համար չեն, այլ գիմնազիայի աշակերտուհիների համար:

— Բայց մենք ինչո՞վ ենք վատ գիմնազիայի աշակերտուհիներից:

— Դե, շուտով հեռացիր:

Մանկան արագ ծլվվում ե դահլիճ, իսկ նրա չետեից, պոչի պես, մնացածները:

Դահլիճում կիսամութ ե: Քարտերի, պլակատների ե կոչերի շարքում աչքի չե ընկնում «Աշխատանքի որենքների ժողովածուն», իսկ «Ժողովածու»-ի առաջ ջահեղների մի խումբ Միտրիի պատմությունն ե լսում: Միտրին՝ «Բյուրո»-ի առաջին անդամն ե: Միտրին ասածու մասին ե խոսում: Ու թվում ե, թե Միտրիի գանգում գինամո չե դրված, ու գինամոից բարակ անտեսանելի լարեր են անցնում դեպի իր շուրջը վխտացող տասնհինգ գլուխները: Ուղեղների մեխանիզմը պտույտ ե գալիս:

— Միտրի, հեղափոխության են վառ պատմություններից պատմի...

Գիշերը մութ, մզլած սենյակում քնած ե Վաչնկան Միտրիի հետ միասին միևնույն մահճակալի վրա: Միտրին քաղցր ու խորը քնած ե, նրա տաք քթի ունգերը լաչնանում ու նեղանում, գոլ շունչ են արձակում:

Յերկար նայում ե Վաչնկան չեղբոր վճռական դեմքին, ազահությամբ նրա սրտի զարկերն ե վորսում, ծանր ողն ե շնչում ե մեղմ ձայնով ասում ե.

— Միտրի, այ Միտրի...

— Ի՞նչ ե:

— Յես են բջիջի...

— Հը՞, ի՞նչ ե. ելի՞ դպրոցը... վաղը, վաղը...

— Ձե, դրա մասին չե, չես...

— Միևնույն ե— վաղը. թող քնենք...

— Ինչո՞ւ անպատճառ տասնչորսից:

— Ինչն ե՞ տասնչորսից:

— Կանոնադրության մեջ...

— Ի՞նչ կանոնադրություն:

— Ռկյեմի...

— Ռկյեմի կանոնադրության մեջ այդ նրա համար ե գրված, վոր քեզ պես փիչխուհները դեպի միություն չվազեն: Հասկացար:

— Հասկացա: Բայց, Միտրի... ինչո՞վ եմ չես վատ ուրիշներից:

— Միտրիի ձայնը չար ե ե դժգոհ:

— Ձի կարելի... գիտես, վոր չի կարելի, լակոտ, ելի ուր ես քիթդ խոթում... Քոքել ե իր գուգուկն ու ել վոչինչ չի ուզում լսել... Քնիր, ասում եմ, ու գուր տեղն ականջներս մի տանի...

«Ո՛ւուհ... անիծյալ»... ջղաձգվում են Վաչնկայի մտքերը, հանդուգն ու չար: Ծանրացել ե գլուխը ե նույնիսկ կուրծքն ե ճնշում:

— Լավ, Միտրի, լավ: Դեռ ակտիվիստ ել ե:

Ուշ գիշերով քամին ե վռնում վողջ շրջակայքովը մին, պարում ե ասես մի մոլեգին կոմերիտական: Աստղերը զանազան ձևերով են թարթում—մեկը համաձայն ե, մյուսը վողջ, ու ժողովը առավոտվա դեմ ե վերջանում:

Յեվ յերբ այլևս վողջ քամի կա ու վողջ աստղեր, և թանձր մշուշն ե սքողում յերկնքի լսարանը—սե կաշե բաճկոն հագած Պետրոն ձգում ե գործարանի բարակ ջիղը, ու գոռում ե գործարանը իր գործարանային կոկորդովը մին.

— Ո՛ւ... ու... ու... ու...

Կամացուկ վոտջի յե յերնում տան մայրը: Մյուս սենյակից նրա դզվողի և քաղցր հորանջի ձայնն ե լսվում.

— Ո՛Ֆ-ո՛Ֆ-ո՛Ֆ... Մեղա բեզ տեր:

Սպիտակ ստվերներ են սողում պատերով, լուսեղեն գոլորշիներով դեպի կարնիզներն են բարձրանում, Մարքսի միրուքի մեջ են խճճվում: Փորձով գիտե Վաչկան ու սպասում ե, վոր ահա կըզարթնի հայրն ու կասի փափկությամբ «Կնիկ, ա կնիկ, հեշտայե- ուր դնես», իսկ հետո, ավելի բարձր ձայնով՝ «Ե՛յ, կոմսոմո՛ւ, վեր կաց, տես, մերդ մեզ համար ե չարչարվում»: Ու թվում ե Վաչկային, թե հայրիկը դիտմամբ ե «կոմսոմոլ» բառն ասում... Չե՛ վոր լավ ե իմանում, վոր Վաչկան տոմս չունի:

Առավոտյան դժժում ե հեշտայեուր, կարծես հին կտրիչով յերկաթ են կտրում, առավոտյան լուսամուտների ապակիների վրա քրտինքն ե մնացել անցած գիշերվա: Հայրիկն ու Միտրին թեյ են խմում և խոսում են կուսակցական աշխատանքի մասին: Մայրը ձեռքերին ե հենել ծնոտը ու Վաչկային ե նայում: Մայրիկի աչքերը քաղցր են, փաղաքշող.

— Խմիր, խմիր, Վանուշ, հացով խմիր, վորդիս: Բոլորովին լղարել ես գու ձեր եդ Ռեյես- ում...

Վաչկայի սրտում վիրավորանքը յեռացրած ջրի պես թշուշն ե: Ախ... ինչ ատելի յե մայրիկն իր փաղաքշանքներով, իր հոգատարությամբ, ինչքան ե ուզում Վաչկան հոր ու յեղբոր խոսակցությանը մասնակցել:

2.

Ժամանակը, այդ ահագին Լիվերսը*, որերի անվերջ ժանյակն ե հյուսում: Սպիտակ ու կարմիր շերտերով ձգվում, համաշխարհային գլանակի վրա յե փաթաթվում ժանյակը:

* Լիվերսը ժանյակների գործարանի գլխավոր մեքենան ե:

Իսկ հազարավոր կենդանի մարդիկ կոճ-առ-կոճ կծկում են իրենց ուժերը, բարակ թելերի պես ձգվում, հյուսվում են կյանքի շարժվող ժանյակին: Ում թելը պրծավ—դուրս կզցեն մեքենայից: Նոր թարմ կոճեր, վարդագույն մետաքսե թելը վրաները—հում նյութերի բաժնում հերթի յեն սպասում:

Քաղցրագիտության ուսուցիչ Ֆյոդոր Իվանիչ ընկեր Ռոդինն ասում ե, վոր կյանքը դեպի կոմունիզմ ե գնում: Յեվ կյանքի լիվերսը բանվոր դասակարգի լավագույն ներկայացուցիչ կոմունիստներն են բանեցնում: Մեկ մեկու զոգված այդ մարդիկ ամուր, պողպատե սանրով միլիոնավոր թելեր են սանրում, ամենաբարդ նախշեր են տալիս նրանց:

Իսկ ամենագլխավոր ջուլհակը Վլադիմիր Իլիչն ե...

Դժվարություն են քաշում յերբեմն կոճերը, դժվարություն ե քաշում պողպատե սանրը, դժվարություն են քաշում ոգնականները, բայց ամենից մեծ դժվարությունը՝ գլխավոր ջուլհակն ե քաշում: Շարժվում են անիվները, փրփուրի մեջ չփչվում են պտուտակները, համաչափ կերպով տրոփում են հաղորդիչները, շրջում են կաշվե ուղիները: Թելի փողի յե բարձրանում, դեմքերին ու վերնաշապիկներին նստում, թունավորում ե ջուլհակների մարմինները: Մեկ ել տեսար մի ինչ-վոր բան ճրկրտաց, պալթեց—ու կանգ առավ հսկայական մեքենան: Միայն գլխավոր ջուլհակն ե, վոր չի աշխատում և մեկ ել նրա ոգնականներն են անհողդողդ մնում:

Գիշերը սե մզլած սենյակում իր յեղբայր Միտրիի հետ միևնույն անկողնում ե քնում Վաչկան: Քնած ե Վաչկան: Յերագույն տեսնում ե, իբր թե Լիվերսի՝ բաժանմունքին հսկայական զորության մի շոգեկառք մոտեցավ: «Վճճճ», մոնչաց, շարժվեց, գնաց, գնաց դեպի Մոսկվա գետը, գետն ել ամենևին գետ չի, այլ ծով ե, սոցիալիստական հեղափոխության ծով: Շոգեկառքն, առանց մտածելու, ալիքների մեջն ե մտնում: Ալիքները բարձրանում, տանիքի վրայով մյուս կողմն են թափվում, շոգեկառքի ներսն են վողողում: Հնոցի բոցը բորբոքվում ե, ծովի ագահ լեզուներն ե աչրում, և թշուշ, թշուշ են ածուխի կտորները:

Իսկ հնոցպանը Վաչկան ե:

Բշտիկներ են բարձրանում կաշու վրա, և ալիքները, սպիտակ բլրակների պես, վրա յեն տալիս, լիզում, պալթեցնում են այդ բշտիկները: «Ախ... ինչ լավ կլինի հեռանալ այս անիծյալ հնոցից, ալիքների գիրկը նետվել, զովացնել մարմինը»: Բայց մի ձայն կանչում ե Վաչկային:

— Հը, հոգնեցիր, ընկեր Նազարենկո (Վաչնկայի աղագանունն է): Նայում եւ և ի՞նչ տեսնի. — Լենինն է:

Սրտում փրփուր եւ բարձրանում. Դեեր են թռչկոտում փրփուրում:

— Չէ, չեմ հոգնել, ընկեր Լենին:

— Իսկ ի՞նչ ես կարծում, շոգեկառքը մինչև կոմունիզմ կհասցընենք:

— Կհասցնենք, ընկեր Լենին:

— Դեհ, չեթե այդպես եւ, արագ շարժվիր, քիչ եւ մնացել...

— Պատրաստ ես, ընկեր Լենին:

Բշտիկներով եւ ծածկվել կաշին. սպիտակ բլրակների պես վրա չեն տալիս ալիքները, լիզում, պայթեցնում են բշտիկները:

Հանկարծ — կանգ եւ առնում շոգեկառքը... կղզի չե:

Կղզում ամառ եւ: Արեւի լույսն եւ ծորում: Ձեփյունն եւ շոյում: Բողբոջների մեջ են տները: Տներից ինչ-վոր մարդիկ են դուրս գալիս:

— Բարե՛ ձեզ, ընկեր Լենին, իսկ այս ձեր հետի աղան հիվ եւ:

— Սա կոմյերիտական Նազարենկոն եւ:

— Վոչ, չես կոմյերիտական չեմ, ընկեր Լենին — կանոնադրության պահանջածից մի տարով փոքր եմ:

— Ա՛, այդպէս եւ, հա՛

Յեւ հանկարծ հանում եւ Լենինը մի բոլորովին նոր կոմյերիտական տոմս և Վաչնկային եւ տալիս: Վաչնկան այդ տոմսում տեսնում եւ իր ազգանունը, անունը... Ա՛խ...

— Վաչնկա, այ՛ Վաչնկա:

— Ի՞նչ եւ, ընկեր Լենին:

Տրորում եւ քնաթիռախ աչքերը և Միտրին եւ տեսնում:

— Ի՞նչ չեղավ տոմսը, տոմսն ո՛ւր եւ:

— Ի՞նչ տոմս:

— Միութենական տոմսը:

— Ո՛ւմ:

— Իմ:

— Վերտեղից եր:

— Ըսկեր Լենինն եր տվել...

Յեւ հանկարծ հասկանում եւ Վաչնկան, վոր չերագում եւ տեսել Լենինին ու ալիս վոչինչ չկա:

Դանոնությամբ պատմում եւ Միտրին:

Միտրին սրտաշարժվում եւ:

— Տեսնում եմ, Վաչնկա, վոր դու լավ կոմյերիտական ես լինելու: Միայն թե չես ել հիմա քո զբոսայգի մեջ եւ — դու կոմյե-

րիտմիություն ես մտնելու, իսկ չես՝ կուսակցություն... Քեզ պես չես ել եւ տանջվում, տարիքդ պակաս եւ, ասում են...

Մեղմ դողանջի պես արձագանքվեցին Վաչնկայի սրտում չեղբոր խոսքերը:

— Ճիշտ եւ, ճիշտ, Միտրի, մեզ ուղիղ մեկական տարի չե պակասում: Արի պայման կապենք — գալ տարի չերկուսս միասին մանենք:

— Համաձայն եմ:

Մինչև լուսաբաց տերևների պես շրջեցին նրանց լեզուները:

Նորից եւ դժժում հեշտայեռը, կարծես կտրիչով չերկաթ են կտրում Նորից լուսամուտների ապակիները քրտնած են: Հայրիկն ու Միտրին լուսթյամբ Վաչնկայի չերագն են լսում:

— Ո՛ֆ-սֆ-սֆ-սֆ... — մայրը չերեսն եւ խաչակնքում: — Համա չերագներ ես տեսնում, հա՛:

Յերկյուղածությամբ Վաչնկայի առաջ նորից հաց եւ դնում:

Վաչնկան բոլորովին չի տեսնում մորը, չի նկատում հորն ու չեղբորը:

— Ա՛յ, այդպես, կանգնած եր նա և ասում եր. «Ի՞նչ ես կարծում, ընկեր Նազարենկո, կոմունիզմին կհասնենք, թե վոչ»:

«Կհասնենք, ասում եմ, ընկեր Լենին»:

Յեւ — մի բան, վոր չերբեք չեր պատահել Վաչնկայի կյանքում — զգաց Վաչնկան, վոր չերկարեց հայրիկի ուժեղ ձեռքը, սե ցախավելի պես ծակծկող միրքի մազերն իրար դիպան:

Յեւ նրա աչքով շրթունքները չրթ-չրթ համբուրեցին Վաչնկայի փոքրիկ ճակատը:

3.

Մոխրագույն հալած ուտինի պես ուռչում են ամպերը չերկնքի շուռ տված կաթասյուն, շրջակայքի գորշ դաշտի վրա չեն կախվում: Թվում եւ, թե իսկույն պիտի պոկվեն, շրջափառվ թափվեն ձյունի սառած շեղջի վրա:

Իսկ հետո ամառը կգա, վորպես մի ջահել ջուհակ կին. գուլնը գուլն շրջագոստը հագին և խտրտով մանվածքը գրկին: Ծեր աչդին կբրդոտվի ինչպես Կարլ Մարքսը, գանգուրներն ու միրուքը կոլորի... Էքսկուրսիաների ծայրը կբացվի: Յերիտասարդությունը դեպի իր չենթաշեֆ ժողտնտխորհը կերթա: Կհանգստանան կոշտացած ձեռքերը, ուղեղներում նստած հոգսերը կթեթևանան, տղաները գնդակ, վեզ, պահմտոցիկ, ֆուտբոլ կխաղան... ու մեկ ել տեսար աշուն եւ, աշուն, — և ինքը — տանջորս տարեկան:

Գործարանային կոմիտեի պատշգամբում վոզնու պես կուչ ե

յեկել Վաչնկան: Վաչնկայի սրտում— ինչ վոր թրթիռ կա, բայց թե ինչ—հայտնի չէ: Մարտի ողբ ցրտութիւնն ե փշուժ մամնին, իսկ մարմնի ներսում— տաք խոխոշուն ուրախութիւնն կա:

Տասներեքն արդեն նախազգում են տասնչորսի գալուստը: Համա թե տոն ե լինելու, հա՛ն: Վաչնկան ու Միտրին կգնան հայրիկի մոտ ու կասեն՝ «Շնորհավորի՛ր ընկեր Ալեքսեյ, քեզ ել, վորդիներդ ել»: Ճիշտ այդպէս կասեն: Յե՛վ տանը յերեք տոմս կունենան, վոչ, չորսը՝ Միտրին մինչև քսանչորսը տարեկան դառնալը դեռևս կոմ-յերիտական ե մնալու—միտժամանակ թե՛ կուսակցական, թե՛ կոմ-յերիտական:

Յե՛վ յեթե պատերազմ ծագի, Վաչնկան կսփի հորը, ինչպէս մի ժամանակ Միտրին եր ասում. «Ընդհանուր ժողովի վորոշման համաձայն՝ գնում եմ պաշտպանելու հեղափոխութիւնը»:

Յե՛վ հայրիկը կասի. «Գնա՛»: Վորովհետեւ նա կուսակցութեան անդամ ե, վորովհետեւ նրա ձեռքերը կրակի գունդի կոշտվածքներ ունեն:

Յերևի մայրն ե միայն, վոր լաց կլինի ու անվերջ կկրկնի. «Ախր դու դեռ բոլորովին փոքր ես» Յե՛վ այդ կվիրավորի Վաչնկային:

Բայց չէ, մայրն այդպիսի բան չի ասի, վորովհետեւ Վաչնկան արդեն մեծացած ե տասնչորսը լրացրած կլինի:

Քամին մեղմութեամբ յերկրի յերեսին մթնշաղի քողն եր փռում, իսկ քողը չեր փռվում, խուսափում եր—մինչև վոր քամին կատաղեց:

Քամին կատաղեց ու մթշաղն իջավ, իսկ գործարանից բան-վորներն ելին տուն դառնում, ե քամին բանվորներին դեպի տուն եր քշում:

Յուրտ ողում դեռևս շարունակում ելին մարտնչել յերկու յե-դանակները. մեկը ծեծված, վշտալի, գետնաքարշ ե հացող, մյուսը՝ ծեծող, փոթորկոտ ե ամեն խնդիրք ու հաց մերժող: Թվում եր, թե նրանք յերկուսն ել կանչում ելին—մեկը դեպի հետ, դեպի ա-շուն, մյուսը դեպի առաջ, դեպի գարուն:

Արհեստանոցից խառատ Վոլոդինը կամաց քալելով դեպի դար-պաս եր գնում: Վաչնկային տեսնելով, աչքով արեց ու կանչեց:

— Վաչնկա՛ն...

Վաչնկան ցատկելով դեպի խառատը գնաց, նրա ձեռքը բռնեց, փաղաքեց:

— Հորեղբայր, մտնում եմ...

Վոլոդինի դեմքին խորամանկ ժպիտ խաղաց, սպիտակ տատա-նները վոնց-վոր սաղաֆի շար:

— Շատ յերկար ե տևում:

— Ձե՛, հիմի Միտրիի հետ միասին...

— Ի՞նչպէս Միտրիի հետ, յերբ վոր նա ակտիվ անդամ ե:

Ձե՛, մենք պայմանավորվել ենք զալ տարվա համար, հա՛ն՝ կուսակցութիւնն, յես՝ յերիտմիութիւնն. ինձ ել, նրան ել մի-մի տարի յե պակասում:

— Ահա թե ինչ. խոսք եք տվել իրար, հա՛ն:

— Այո՛. ե նույնիսկ միևնույն ուրը. բայց գլխավորն այն ե, հորեղբայր Վոլոդին, վոր հիմի ել ենք ան վիրավորական չի—կնշա-նակի, մենակ յես չեմ եղպես...

— Ախ դու կաթնակեր, մի՞թե դրանով քո վիշտը թեթեանում ե: Շփոթվեց, կարմրատակեց Վաչնկան, իսկ հետո՝

— Իհարկե, թեթեանում ե:

Կոշտ, մեծ մատները, տաք, տաքուկ մատները Վաչնկայի ա-կանջակոթերն են շփում, դեպի վիզն են անցնում, այտերն են կամթում:

— Ե՛, Վաչնկա... Ինչն ե ձեզ դեպի կոմյերիտմիութիւնն քաշում. միայն այն, վոր բոլորն են կոմյերիտական:

Վաչնկայի մտքերը վոնց վոր բարակ ունդավուշ, իսկ ճակատին նույնիսկ հաղորդիչ ելեկտրալարերի պէս են կուտակվում:

— Վոչ, հորեղբայր Վոլոդին, դրանից չի, այլ... գուցե չեմ իմանում, չեմ կարող ճշտութեամբ ասել, բայց գլխավորն են ե, վոր ճառախոսն ասավ, թե կոմսոմոլը յերիտասարդութեան ուղեղն ե: Ուզում եմ, հորեղբայր Վոլոդին, եդ ուղեղի մեջ լինել...

4.

Կիրակի, յերկուշաբթի, յերեքշաբթի, չորեքշաբթի, հինգշաբթի, ուրբաթ, շաբաթ ե նորից կիրակի, նորից յերկուշաբթի—ձգվում, յերկարում ե որերի ժանյակը:

Ահա պտտվեցին—յեկան պայծառ խայտաբղետ որերը: Կոմյե-րիտական ծննդի տոնն ե. կարնավալ կազմած՝ դիմավորելու յեկան: Վաչնկան սատանի դիմակով—փոքրիկ, սևուկ սատանի դիմակով, Ֆեդկան՝ սարկավագի, Միտկան՝ տերտերի, Միտրին՝ կախարդ կնոջ... ում ինչ դիմակ հասավ:

Ցատկոտում ելին վնդատալով, զրնգուն ձայներ հանում, յերգում, պարում ելին:

Առավոտը ուսոն գնացին: Հանդիպեցին: Իրար խառնվեցին: Հեղեղի պէս փողոցով, մայթով հոսեցին: Իսկ իրիկունը յերե-կույթ կար:

Ռեկ 25-ամյա հորեկանի մասին:

.....

Կոմյերիտմիության լավագույն նվերը կուսակցութեանն աչն կլինի, վոր նա իր բանվորական բշխներէց ընտրովի տղաներ մտցնի կուսակցութեան մեջ:

Մ. Կ. Քարտուղար:

Այդ որը գործարանում գործ անել չէր լինում: Բանվորուհիների ձեռքերում թելերը կտրատվում էին և ժիր ձեռքերը չէին կարողանում հաղթել կաշուն պողպատե սարդերին*): Ձուլհակները նախընտրում էին կարողանում տալ, մեքենաները կանգ էին առնում և վարպետների սրատես փորձված աչքերը չէին կարողանում մեկ անգամից գտնել նրանց խանդարվելու պատճառը:

Արհեստանոցում, կոճակի բաժնում, գործարանի մյուս բաժանմունքներում նույնն էր. նույնիսկ ծեր դարբինը, այդ բրդոտ, մազոտ մարդը, վոր չէր բեր իր գործիքներից դատ ուրիշ վոչ վոքի հետ չէր խոսում, նույնիսկ նա անմասն չէր մնաց: Դարբինը խանձեց իր միրուքը, վորից հետո ասավ Վաչնկային.

— Եհ, բանս առաջ չի գնում:

Յեվ ապա, հոնքերը կիտելով և կրակի առաջը կտրելով՝ վրա բերեց.

— Լսիր, տղա. թեև դու կոմցոմոլ ես և ամեն ինչից, ինչպես և աշխատանքից, գլուխդ վոչինչ չի մանում, բայց ելի քեզնից եմ հարցնում. ենդուր վոր ամոթ ե, վոր ինձպես հալիվորը հասակավոր կոմունիստներից հարցնի: Չեմ սիրում լես դրանց՝ դրանք իսկական կոմունիստներ չեն, մենակ իրենց ջերի համար են, իսկ տընտես մարդի աչք—չունեն...

Վտիա Վաչնկան քրտինքն ել եր ձեռքով սրբում, քիթն ել: Յերբ այդ լսեց՝ շտկվեց ու ման տվեց աչքերը ծերուկի վրա:

— Յես, վարպետ, ուրախութեամբ...

— Ուրախութեամբ, լես առանց քեզ ել գիտեմ, վոր զրից անել կուզես, վորպեսզի չաշխատես—լես ձեր կաշին դաբախանից եմ ճանաչում, շան տղերք... Բայց դու, գիտես ինչ, զրոստ ասա...

Նրա ձայնը դողդողաց.

*) Սարգը մանող մեքենայի մի մասն է:

Անցան տոները, վրա հասավ կամպանիան: «Նավատորմի» կամպանիա չէր կոչվում: Յեկավ մի պորաֆելավոր ընկեր, ընդհանուր ժողովի կանչեց բշխին, ընդհանուր ժողովի կանչեց բշխը գործարանի չերիտասարդութեանը: Ընկերը շեփութեան մասին խոսեց: Հետո մի վոսկետամ ծովային չեկավ, նավատորմի դրութեան մասին խոսեց: Վորոշեցին ոգնութուն ցույց տալ մարդով և փողով:

Մարդկային ոգնութունն են չեղավ, վոր Սենկային տվին: Ձեռքերի վրա բարձրացրին Սենկային բշխում, ձեռքերի վրա առան նրան ռայոնում, ձեռքերի վրա ճոճեցին կարմիր հրապարակում Յեվ դրանից հետո Սենկան հարբածի պես եր շրջում:

Աղջիկները մոտենում, անհանգստացնում էին, նավատորմական շորերն էին դիտում...

Նայում էին նրան ծեր բանվորները, ասում էին՝ «Միայն սրանք կարող են փրկել նավատորմը»:

Մի խոսքով, Սենկան հերոս եր դառել:

Սենկային մինչև կայարան ճանապարհեցին: Խրատեցին. ասին՝ «Մեզ ամոթով չթողնես»: Խոստացան նվերներ ուղարկել, խնդրեցին, վոր նամակ գրի: Հուզված եր Սենկան և ել առաջվա հպարտութունը չունեց: Խոստացավ բշխի պատիվը չզցել:

Մնաս բարով, Մոսկվա, քո կոմսոմոլով, — գնում եմ նավատորմ դառնամ իմ կամքով:

Յեվ չէր ուրախութեան հարբածութունն անցավ, նորից սկսեց մտածել Վաչնկան՝ շուտ ե գալու արդյոք եզ աշունը և իր տոմար:

Արհեստանոցի աչքի ընկնող տեղում ծեր Պետրոն կայցրել եր՝

ԿԱՌԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

.....

«Վ. Ի. Լենինի առողջութունը նկատելի չափերով վատանալու պատճառով, ախորվանից սկսած նրա առողջութեան մասին բյուլետեն ե հրատարակվելու»:

Այդ աչքի ընկնող տեղի առաջ վաղ առավոտից սկսած մարդիկ են խոնվում: Կարդում և լուռ հեռանում են: Կնճոտովում են ճակատները, կուչ են գալիս ուսերը, սառչում են աչքերը կոպերի տակ:

— Վատ ե Վլադիմիր Իլիչի առողջութունը...

— Վատ ե...

Իսկ Ռեկ ՍենՄ բշխում կարդում ե քարտուղարը.

— Դրո՞ւստ ե, վոր Իլլիշի առողջութիւնը... Ը՛ր՛ը՛... վատ ե...

— Դրո՞ւստ ե, վարպետ...

Ծերը լուռ չերկաթե կոճղին նստեց, չերեք անգամ խաչակընքեց չերեսը և շնչաց— «Տերը մի արասցե»...

Վաչնկան անվատահովտամբ նրան դառավ.

— Ի՞նչ ե, չլինի Իլլիշի կոճղն ես, ծերո՞ւկ:

Ծերուկի շրթունքները չփչփացրին.

— Բա ել ո՞ւմ կողմը լինեմ:

Հրճվանքի ալիքը Վաչնկայի ուղեղին զարկեց: Զնգուն ձայնով, չարաճճիորեն կանչեց.

— Բայց չե՞ վոր կոմունիստ ե նա...

Դարբինը վոտքի չելավ, ձգվեց իր ափսոսանքի հասակովը մին.

— Վեր աշխատենք, լեզու քորելու ժամանակ չի:

Ու հագաց, վոնց վոր շնչափողը հացի կտոր ընկած մարդը կհագա: Յե՛վ չերեք վոր կրակը նորից եր բորբոքվել, փչում եր փուքսը և թշուռն եր չերկաթը, դարբինը դանդաղ ու դժկամ, չերկաթի գնդոցին արձագանքելով, ասաց.

— Շատ ել թե նա կոմունիստ ե—ամեն տեսակի կոմունիստ կա: Այ, թե վոր բոլորը նրա պես լինելին, ել ըսկի կոմունիզմ ել պետք չեր, թե չե շատերը մենակ անուշով են կոմունիստ: Իսկ պուզմենտի բաժանմունքում և արհեստանոցում խումբ-խումբ հավաքվում ու զրուցում ելին: Ու վոչ վոք չեր խնդրում, վոր ցրվեն: Յերիտասարդները նույնիսկ գնացին բակը: Մանկան աչքերը գետին գցել, թրջված հավ եր դառել:

— Տղերք, քարտուղարը վոտեղ կլինի:

— Թաղային կոմիտե չե գնացել:

— Իսկ Միտրին:

— Նո՛ւնպես:

Կծկվեցին, կուչ չեկան, ու սրտերն ել իրենց պես: Մքուքներ ի պես գնում-գալիս ելին նախազգացումները:

Իսկ Վաչնկան լուսամուտից ե նայում: Վաչնկան յուրաքանչյուրի մոտ ե ուզում գնալ: Սրտի գողով խորամանկութան ե դիմում.

— Վարպետ, չես մի կընկի չես կգամ: Ամեն ինչ կիմանամ ու չես կգամ:

— Վնաս չունի, գնա:

Զընգընդաց, ցնցուղեց իր ձայնը գործարանային դպրոցի գանգակը: Դուրս թափվեցին սովորողները: Լոլոզ Պետկան առջեից կանչեց.

— Եղ ընչի՞ չեք եղպես քթներդ կախել, տղերք:

Մանկան չարացավ.

— Զգլ՛տես միթե:

Լոլոզ Պետկան ճառախոսի տեսք ընդունեց:

— Գիտեմ, հետո ի՞նչ: Հուսահատվելուց ի՞նչ ոգուտ: Եստեղ ոգնութիւն ե պետք, բժիշկներ են պետք, վորովհետև վոչ մի աստված մեզ չի խղճա: Իսկ բժիշկ առանց մեզ ել կկանչեն: Իսկ մեր գործը, տղերք, ահա թե ինչ պետք ե լինի.— եսոր բշխում շրջաբերական ե ստացվել կուսակցութեան հորելյանի մասին: Կուսակցութեանը պետք ե նավատորմին տված նվերից ավելի լավ տանք— եղ կլինի մեր ոգնութիւնը Իլլիշին: վորովհետև կուսակցութեան աշխատողները քիչ են— հալից ընկել ե Իլլիշը:

Տղերքի սիրտը միքիչ թեթևացավ: Կարծես թե Լոլոզ Պետկան չերկար փողի միջոցով փչեց նրանց սրտերին և մաքրեց սրտերն ու բացեց, չես տարավ սրտերի կուչ չեկած պատերը: Կաշկկտացին, փթթեցին նրանց աչքերը բաց կոպերի տակից:

Վտիտ Վաչնկան խոսեց.

— Տղերք, ում նվիրենք կուսակցութեանը:

— Պարզ ե, վոր վոչ քեզ, փիչխո՛ւկ:

Ո՛հ, ինչպես խոցվեց Վաչնկայի սիրտը, ինչպես գլխին խփեց արյունը, կոկորդը ցամաքեց, լեզուն դամաղին կպավ: Շփոթվեց ու շնչաց.

— Յես... չես, իհարկե, իմ մասին չելի խոսում:

— Իսկ թե քո մասին չեր, կտարած գդալի պես մեջ մի ընկնիր:

Պոչը քաշեց Վաչնկան, հեռացավ: Շատ եր ուզում առաջ ու առաջ մի լավ դմբուղ հասցնել Մանկայի գնչին և հետո բարձր ձայնով ասել բոլորին. «Թե ուզում եք իմանալ, բոլորդ ել իմացած լինեք, վոր Միտրին,— իսկ դուք անպատճառ Միտրին եք ընտրելու,— վոր Միտրին չի մանի կուսակցութիւն, մինչև վոր ինձ ել չերիտմիութիւն չընդունեք, վորովհետև այդպես ենք մենք պայմանավորվել— ինձ ել, նրա՛ն ել մի մի տարի չե պակասում»: Բայց չասավ— թող Միտրին ինքն ասի ժողովում:

Իսկ Մանկան ծանրութեամբ ասաց.

— Ճիշտ վոր՝ ում առաջարկենք:

Սենկան մտախոհ վրա բերեց:

— Յես կարծում եմ, վոր դա բյուրոյի գործն ե. ում կառաջարկեն, նրան ել կընտրենք, վորովհետև...

Լոլոզ Պետկան ընդհատեց.

— վորովհետև— ապուշ ես... Յեթե ուզում ես՝ ահա՛ թե ի՞նչ

կասեմ: Ել ինչ հորս ցավի կոմսոմոն ես, վոր ամեն ինչ բոլորոն պետք է վորոշի, իսկ դու մի գրողի ինքնագործունեություն ել չպետք է ունենաս:

— Իսկ բոլորոն ընչի՞ համար ե, կարծում ես սուրհանդակի պես միայն, վոր միմյուր ես աչքերը, պտույտ ե գալիս գլուխը, — շուրջը՝ տղաներ, սեղաններ, աթոռներ, — և տղաները, սեղաններն ու աթոռներն իրար են խառնվել:

Մանկան հաշտեցնող լեղանակով ասաց.

— Թողե՛ք, տղե՛րք, դատարկ տեղը վիճելը իհարկե, պետք ե քննել:

Բակից մի վարպետ եր անցնում, տեսավ ու կանչեց.

— Դե շո՛ւա, ցրվեցե՛ք, զրանով հետո կգբաղվեք...

Յեվ չերբ վոր ցրվում էին, հրձվում եր Վաչեկան, զգում եր — մոտենում ե վաղուց ցանկալին, մոտ ե, մոտ ե: Վաչեց երախան-ձից տրաքելու Մանկան...

Մյուս առավոտ կոմյերիտականներն ալումը ելին հավաքվել:

Քարտուղարը, վոր միևնույն ժամանակ կուսակցություն անդամ եր — կուսակցություն, Լենինի, կոմյերիտականների մասին խոսեց:

Ասաց, վոր հիմա Վլադիմիր Իլյիչին ոգնականներ են պետք խիստ հոգնել ե ինքը: Իսկ ոգնականներին կոմյերիտությունն ե պատ-րաստում: Հիմի այդ ոգնականը տալու ժամանակն ե:

Ամեն ինչ հասկանալի, պարզ ե Վաչեկայի համար: Բայց չեթե հանկարծ Միտրին համաձայնվի, ինչ կասեն աղերքը Վաչեկային: Ինչ կասի խառատը՝ Անտիպիչը: Վո՛չ, այդպիսի բան չի կարող պա-տահել: Չե՞ վոր պայմանավորվել են: Համ ել քարտուղարը կասի, վոր չի կարելի — կանոնադրության պահանջած տարիքը չունի:

Նախագահը մի ժիրգլուխ մարդ — մեկ անգամից չերկու զանգ եր հնչեցնում՝ մեկը պղնձե դանգը, մյուսն իր կոկորդինը՝ իր գործը լավ եր հասկանում:

— Ընկերներ, բջիջի բոլորոն Սերգեևա Աննային ե առաջար-կում, վոր 19 տարեկան ե, և Նազարենկո Միտրին, վոր 17 տա-րեկան ե: Դրանց կարծեմ բոլորդ ել ճանաչում եք, իսկ իրենց հա-մաձայնությունը տվել են:

Ի պատասխան, ինչպես մեղվանոցի գվիոց, լավեց.

— Լավ ե... գիտենք... համաձայն ենք... հենց դրանց ելինք ուղղում առաջ քաշել...

Նայում ե Վաչեկան լեղբոր կողմը, տեսնում ե — լեղբոր աչքերն անսովոր կրակով են վառվում:

Բայց ինչո՞ւ չի առարկում քարտուղարը:

Քարտուղարը համաձայն ե:

— Ուրեմն ընդունված ե համարվում:

Ել չլսեց Վաչեկան, թե ինչ խոսեցին զրանից հետո, զգաց միայն, վոր միմյուր ես աչքերը, պտույտ ե գալիս գլուխը, — շուրջը՝ տղաներ, սեղաններ, աթոռներ, — և տղաները, սեղաններն ու աթոռներն իրար են խառնվել:

Ա՛խ... ինչ պատահեց, չլինի՞ թե ուշաթափվեց Վաչեկան:

— Իհարկե:

Ջնգզնագային, վժժացին խառն ձայներ, բարձր, գիլ ձայներ:

— Տեսնես ինչի՞ց եր:

— Յերևի ուրախությունից, լեղբորը, Միտրին, կուսակցու-թյանը հանձնեցինք:

— Չե, ուրախությունից չե. գիտե՞ս ինչ, նրանք պայմանա-վորվել ելին միասին մտնել — մեկը՝ կուսակցություն, մյուսը՝ կոմ-յերիտություն: Սրտին զիպել ե տղալի .. վոր ինքը դուրսն ե մնում:

— Ա՛յ թե ինչ: Մի՞թե նա դեռ կոմյերիտական չի:

— Հենց այդ ե, վոր չի: Նա տասներեքի մեջ ե և, վոր գըլ-խավորն ե, մեկ մոտ միայն դա չե այդ տարիքին, թե չե պատկոմա-կան կազմակերպություն կստեղծելինք...

Գիշերը տաք եր, կիսագարնանային: Յերևի շուռ տված կաթ-սալում կապույտ ներկի լուծվածքներ ելին ծփում: Որորվելով լո-ղում ելին լուծվածքի մեջ կոճակների սպիտակ գլուխները, լուսատը-տիկներ հիշեցնող կոճակի գլուխները, վորոնք կոճակների բաժնում լեղածներին են նման:

Տեսլիների դարպասների առաջ լերիտասարդները հավաքվել ելին խաղ ու զրույցի:

Իսկ իրենց տանը, մահճակալի վրա, Վաչեկան եր պտուկել փոք-րիկ աննկատելի գնդի պես: Կալձակների պես ելին փայտատակում մտքերը: Հարցերի կապույտակ ծուխն եր բարձրանում: Յեվ վառ-վում եր ու ալրվում մտքերի լուղը ուղեղի մեքենայի մեջ: «Այս ինչ ե... ինչ ե... իրավացի՞ չե, թե անիրավացի Միտրին»:

Գալարվում ելին, պոկվում իրարից մտքերի ռանդավուշները, նորից ելին փաթաթվում իրար, կրակե ողակի մեջ ելին առնում Վաչեկայի գլուխն ու մի հարց ելին դառնում.

«Վո՞րն ե ավելի կարևոր — Վաչեկայի կոմյերիտություն ըն-դունվելը, թե՞ Միտրին ու Լենինին ոգնելը»:

Մարտի լույս տասներկուսի գիշերը Մոսկվայի Խամոմիսիկյան թաղում, չերկրորդ համալսարանը ծաղկել եր: Ծաղկել եր հին լսա-

րանը, վոնց վոր չեղրեանին ե ծաղկում: Յեվ դրանից չեղրեանու գուշնի չեն դառել զորաբանակի գլխադավար ընկ: Անտոնովի աչքերը, և չեղրեանու չերանգ ե առել նրա ձայնը, վորովհետև նա կուսակցութեան հոբելյանի մասին եր խոսում:

Անտոնովից հետո Տրուբան խոսեց, հիշելով թագավորական կարգերի ժամանակվա իրենց գաղտնի գործունեությունը: Խոսեցին և հիշողություններ պատմեցին նաև ուրիշ ընկերներ: Նրանց ճառերը հեռավոր բանտերում թառամած հուշերի չեղրեանիներին ելին հարություն տալիս:

Յեվ լայնածավալ դահլիճի բոլոր ծայրերից, գլուխների վրայով, մագերի մամուռի վրայով ձգվում չերկարում ելին գրությունների ճերմակ ժապավենները:

Այդ գրություններով առաջարկում ելին վողջույններ ուղարկել Լենինին, շուտափույթ առողջացում ելին ցանկանում նրան և, լավ թե վատ, հարթ թե անհարթ գլված այդ թղթերից ձեռքերի կոշտվածքների, քրտինքի և չհերկած հողի հոտ եր գալիս:

Յեվ չերբ ընտրված կոմյերիտականներին կուսակցության ելին հանձնում և հանձնվողներից ամեն մեկը, անգապելի զգացմունքների հորդմունքը հաղիվ գսպելով, ժողովականների շարքերի միջով դեպի առանձին դրված սեղանն եր գնում, ստանում եր թեկնածվական քարտը, Բուխարինի գրքուկը և հոբելյանական նշանը— ձեռքերի կատաղի ծափերից, կանչերի աղմուկից, կեցցենների դողանջից շնչահեղձ եր լինում դահլիճը և չերաժշտություն ձայնը թաղվում եր մանուկների ձայների ծովում:

Մըրկի պես դեպի վեր եր բարձրանում փոթորկալից հրճվանքը: Կատաղի գրոհով պատերին եր զարկվում: Յեվ լսարանում չկար վախկա, ինչպես վոր չկային նաև ուրիշ վախկաններ, Կոլյաներ, Պետյաներ, Դունյաներ և Մանյաներ. մի բյուրաչքանի, բյուրագլուխ մասսա կար, մի ուրախություն եր տրոփում նրա կուրծքը, մի սեր եր բոցկլտում նրա սրտում, անձնիվիրության մի զգացմունք և զոհաբերության մի պատրաստակամություն կար նրա մեջ:

Յեվ չերբ վոր ամբիոնին Միտրին եր մոտենում, վախկան, քանի թոքերումն ուժ կար, կանչեց, կատաղի լարումից աչքերը փակելով:

— Միտրի, չամաչեցնես կոմյերիտությունը: Իլիչի ազնիվ ոգնականը չեղիր:

Յեվ չորս կողմից ամենքը դեպի վախկան դարձան տեսան նրա անշուք արտաքինը՝ ուրախության հորձանքի մեջ լողալիս:

Իսկ վախկան գուրս քաշեց գրպանից ծոցատետրը, մի թերթ

թուղթ պոկեց և սկսեց ձեռքի տենդագին, անհաստատ շարժումով ծուռ ու մուռ տողերով ինչ վոր բան գրել, հետո թուղթն իր հա-րեանունուն տվեց և շնջաց:

— Գրեցեք...

— Գրում եմ...

— Մեկ ե'լ... շատ եմ խնդրում մեր վողջույնը հայտնել .. պրո-լետարիատի թանգազին առաջնորդ Վ. Ի. Լենինին:

Յեվ փոքրիկ մակուկի պես՝ հետ ընկած, մենակ մնացած գրու-թյունը դեպի նախագահը լողաց. քիչ ել, ահա. ստացավ, բացեց, ժպտաց:

— Ընկերներ, վաղիմիը Իլիչին վողջույն ուղարկելու մի ա-ռաջարկ ել ե ստացվել: Առարկող չկա:

Առարկող չկար:

— Ի՞նչ ժամանակաշրջան ե ընդգրկում այս պատմվածքը:

— Ի՞նչ շրջապատի ծնունդ ե վախկան:

— Ինչո՞վ են զբաղված նրա ծնողները:

— Ի՞նչ ե անում վախկան գործարանում:

— Ի՞նչպես են վերաբերվում վախկային տանը յեվ գործարանում:

— Ինչո՞վ ե վախկան հետաքրքրվում գլխավորապես՝ տա՞ն, թե գոր-ծարանի գործերով:

— Ի՞նչպես ե նա վերաբերվում գործարանի դեպքերին.— բերեցեք ո-րինակներ:

— Ինչպե՞ս ե նա վերաբերվում դեպի գործարանի վարչությունը, բան-վորները յեվ կոմյերիտականները:— Ինչպես են վերաբերվում դրանք դեպի վախկան:

— Կապվա՞ծ ե արդյոք նա բանվորության, կոմկուսակցության յեվ կոմյերիտության հետ: Ինչի՞ց ե դա յերեվում:

— Ինչո՞ւ յե նա ձգտում ընկնելու կոմյերիտություն մեջ, ի՞նչն ե դրդում նրան:

— Կարի՞ւր յե ասել, վոր պատմվածքի հեղինակը մոտ ե կանգնած գործարանային կյանքին:— Ինչի՞ց ե դա յերեվում:

— Բնորոշեցե՞ք հեղինակի վերաբերմունքը դեպի իր հերոսները:

— Տալի՞ս ե արդյոք այս պատմվածքը վորոշ պատկեր խորհրդային գործարանի ներքին կյանքի:— Փորձեցե՞ք տալ, հիմնվելով այս պատմված-քի վրա, խորհրդային գործարանի ներքին պատկերը:

ՉՈՐԱԿՈՒՄ

1.

Ուկրեյնի վոյսկերը գտնվում էր ձորակում, այնպես վոր խճուղուց և չերկաթուղային կայարանից չերևում էին միայն զանգակատունն ու չթի գործարանների ծխնելույզները: Գործարանները, — չերեքը չթի և մեկը կաշվի, — գտնվում էին վոչ թե գյուղամիջում, այլ գյուղի ծայրին և քիչ հեռու: Փոքրիկ գործարաններ էին դրանք և բոլորում աշխատում էին մոտ չորս հարյուր բանվոր, վոչ ավել: Կաշեգործարանի պատճառով ջուրը հաճախ հոտում էր, ավելցուկը վարակում էր հանդը, գյուղացուց տավարը տառապում էր սիրի-բական ախտից և հրամայվեց գործարանը փակել: Նա համարվում էր փակված, բայց աշխատում էր գաղտնի, շրջանի պրիստավի և գավառական բժշկի գիտությունը, վորոնց գործարանի տերը վճարում էր ամիսը տասական ուրբի: Ամբողջ գյուղում կային միայն չերկու կարգին, քարե, չերկաթով ծածկված տներ. մեկում գտնվում էր գավառակային վարչությունը, մյուսում, չերկհարկանի տանը, հենց չեկեղեցու դեմ ապրում էր քաղաքի Գրիգորի Պետրով Յիրուկինը:

Գրիգորին մի նպարեղենի կրպակ էր պահում, բայց դա միայն տեսքի համար էր, մինչդեռ իսկապես զբաղվում էր ողու, տավարի, կաշվի, հացահատկի, խոզերի առևտրով և ուրիշ ինչով ասես. նա կտրելու անտառ էր գնում, շահով փող էր առնում, և ընդհանրապես հնարագետ ծերունի չեր:

Նա չերկու վորդի ուներ: Մեծը՝ Անիսիմը ծառայում էր պոլիցիայում, խուզարկու բաժնում և տանը քիչ էր լինում: Փոքրը՝ Ստեփանը առևտրի ճանապարհն էր բռնել և ոգնում էր հորը, բայց նրանից իսկական ոգնություն չեկին սպասում, քանի վոր նա խուլ էր և առողջությունը՝ թույլ: Նրա կինը, Ակսինյան, գեղեցիկ էր և վայելչակազմ: Տոն որերին շլատով և հովանոցով էր ման գալիս: Նա կանուխ էր վեր կենում, ուշ պառկում և ամբողջ որը շրջապահ-

տի փեշը վեր քաշած, վազվզում էր ամբարից ներքնատուն, այն-տեղից էլ խանութ, և զնգզնգացնում բալանիները:

Ծերունին սիրում էր ընտանեկան կյանքը և նա աշխարհում ամեն բանից ավելի կապված էր իր ընտանիքի, առանձնապես խուզարկու վոստիկան մեծ վորդու և հարսի հետ: Ակսինյան հազիվ էր պսակվել խուլի հետ, չերը հայտնաբերեց անսովոր գործնականություն և արդեն գիտեր ում պետք է ապառիկ տալ, ում՝ չտալ, բանալիները պահում էր իր մոտ և նույնիսկ ամուսնուն չեր վստահում, խառնվում էր հաշիվներին, նայում էր ձիերի ատամներին, ինչպես գյուղացի տղամարդ, և միշտ ծիծաղում էր. և ինչ էլ նա աներ, ասեր, ծերունին բարի ժպտում էր և մրմռում.

— Այ քեզ հարս... Այ սիրուն, խելոք...

Նա այլի չեր, բայց վորդու հարսանիքից մի տարի անց, չդիմացավ և ինքն էլ պսակվեց: Ուկրեյնից չերեսուն վերստի վրա Վարվարա Նիկալանա անունով արդեն հասակն առած, բայց գեղեցիկ, տեսքով մի աղջիկ ուղեցին նրա համար: Հազիվ էր նա վերի հարկի մի սենյակում բնակվել, չերը ամեն ինչ տան մեջ պաշտառացավ, կարծես բոլոր լուսամուտներին նոր ապակիներ դրեցին:

Յիրուկինի տանը որերն անցնում էին հոգսերի մեջ: Դեռ արևը չծագած Ակսինյան արդեն լվացվում էր սրահում, ինքնայնուր խոհանոցում չեռում էր և սուլում, ինչ վոր չար բան գուշակելով: Բացում էին խանութը: Յերը արդեն լուսանում էր, պատշգամբի մոտ կանգնում էր դրողը և ծերունին ջահելի պես նստում էր նրա վրա մինչև ականջները քաշելով իր մեծ կարտուղը: Նրան տեսնողը չեր ասի, վոր նա արդեն 56 տարեկան է: Ծերունուն ուղեկցում էին կինն ու հարսը: Նրա հազին մաքուր սյուրտուկ էր, դրոգին լծում էին սև ու մեծ վորցածին, վոր արժեք չերեք հարյուր ուրբի: Այգալիսի որերին ծերունին չեր սիրում, վոր գյուղացիները խընդիրքով ու գանդատով մոտենում էին նրան: Նա ատում էր նրանց և զգվում և չերը նկատում էր, վոր վորեւե գյուղացի սպասում էր քարապարի մոտ, — գայլացած գոռում էր.

— Ի՞նչ ես կանգնել եղտեղ: Գաշվիր են կողմ:

Կամ չեթե դա մուրացիկ էր լինում —

— Աստված տա, — կանչում էր:

Նա գործի համար էր գնում: Նրա կինը, մուգ հագնված, սև գոգնոցով, մաքրում էր սենյակները կամ ոգնում էր խոհանոցում: Ակսինյան առևտուր էր անում խանութում, բակում լսելի չեր, թե ինչպես էին զնգում շշերը և դրամները, ինչպես էր նա ծիծաղում կամ գոռում, և ինչպես բարկանում էին գնորդները, վորոնց նա նեղացնում էր, և միաժամանակ նկատելի չեր, վոր այնտեղ խանու-

Թուժ արդեն ողու գաղտնի առևտուր ե կատարվում: Խուլը նույն-
պես նստում եր խանութում, կամ առանց գլխարկի ձեռքերը գլու-
պանը դրած, գնում եր փողոցով ու մայրցրով նայում եր մեկ խըր-
ճիթիներին, մեկ վերե, յերկնքին: Որը վեց սնգամ տանը թեյ ելին
խմում, չորս անգամ սեղան ելին նստում հացի: Իսկ յերեկոներին
հաշվում ելին շահը և գրում, հետո խոր քնում:

2.

Մեծ վորդին՝ Անիսիմը շատ քիչ եր տուն գալիս և այն ել մեծ
տոներին, բայց դրա փոխարեն համագյուղացիների միջոցով նվեր-
ներ և նամակներ եր ուղարկում, վոր գրված ելին լինում ոտար
մարդու գեղեցիկ ձեռագրով, միշտ լավ թղթի վրա, ինչպես խընդ-
րագիր:

Նամակները բարձրաձայն ելին ընթերցում, միքանի անգամ ծե-
րունին զգացվելով, հուզմունքից կարմրելով, ասում եր.

— Եհ, չուզեց տանն ապրել, ուսմունքի յետևից ընկավ: Եհ,
ինչ կա վոր. թող եղպես լինի: Ամեն մարդ ել մի գործ ունի...

Մի անգամ բարեկենդանից առաջ ձյունախառն անձրև յեկավ:
Ծերունին և Վարվարան մոտեցան լուսամուտին, վոր նային. և
ինչ—Անիսիմը սահնակով գալիս եր կայարանից: Նրան ամենևին չե-
լին սպասում: Նա սենյակը մտավ անհանգիստ և ինչ-վոր բանից հուզ-
ված և հետո ամբողջ ժամանակ այդպես ել մնաց. իրեն շատ ինք-
նավստահ եր պահում: Նա չեր շտապում մեկնել և այնպես եր թվում,
թե նրան վտարել ելին ծառայությունից: Վարվարան ուրախ եր
նրա վերադաձին: Նա նայում եր նրա վրա, մի տեսակ խորամանկ
հոգոց եր հանում և որորում եր, գլուխը:

— Ախր ես վոնց կլինի, բեզ մատաղ,— ասում եր նա,— ախր
մեր տղի քսանութ տարին, լրացավ, իսկ նա դեռ աղաք ման ե գա-
լիս, վոնց կլինի ախր:

Յեվ վորոշեցին Անիսիմին պսակել:

Հենց բաղաքի մոտ գտնվում եր Տորգուլեվո գյուղը: Նրա մի կե-
սը վերջերս միացել եր քաղաքին, մյուսը՝ մնում եր, վորպես գյուղ:
Առաջին մասում, իր տնակի մեջ, ապրում եր մի ալրի կին. նա մի
քուլը ուներ, վորը որավարձ աշխատանքի յեր գնում և այդ քուլը
Լիպա անունով մի աղջիկ ուներ, վորը նույնպես որավարձով եր
ապրում: Տորգուլեվոյում արդեն խոսում ելին Լիպայի գեղեցկության
մասին, միայն թե բոլորն ել տարակուսում ելին նրա սոսկալի աղ-
քատությունից: Վարվարան հարսնախոսներից իմացավ Լիպայի մա-
սին և գնաց Տորգուլեվո:

Հետո մորաքրոջ տանը հարսնատես սարքեցին, ինչպես վոր
պետք եր՝ ուտելիքով և գինով: Լիպան նոր, վարդագույն զգեստով
եր, վոր կարել եր հենց այդ որվա համար, իսկ կարմիր ժապավե-
նը բոցի նման վառվում եր նրա մազերի վրա: Նանիհար եր, թուլ,
գունատ, նուրբ կազմվածքով, քնքուշ գծերով և աղառ ողում աշ-
խատելուց՝ թխացած: Թաղծալի, յերկչոտ ժպիտը նրա յերեսից չեր
անցնում, իսկ աչքերը դեռ մանկական ելին և նայում ելին դու-
րահավատ ու հետաքրքիր:

— Բաժինք չկա, մենք ել աչք չունենք բաժինքի,— ասում եր
ծերունին մորաքրոջը:— Մեր տղի, Ստեփանի համար ել աղքատ ըն-
տանիքից աղջիկ առա, իսկ հիմա գոհ ենք,— թե տանը, թե գործի
մեջ վոսկի չե:

Լիպան կանգնած եր դռան մոտ և կարծես թե ուզում եր ա-
սել,— «Ինչ վոր ուզում եք արեք, չես ձեզ հավատում եմ», իսկ նրա
մայրը, որավարձով աշխատող Պրասկովյան խոհանոցումն եր և յերկ-
չոտությունից պահվել եր, թուլացել: Մի ժամանակ, յերբ դեռ յե-
րիտասարդ եր, մի վաճառական, վորի մոտ նա հատակ եր լվանում,
վորը գետնին խփելով բարկացել եր նրա վրա. նա սաստիկ վախե-
ցել, թալկացել եր և ամբողջ կյանքում նրա սրտում յերկյուղը մնաց:
Իսկ յերկյուղից միշտ դողում ելին նրա ձեռքերը, վոտները, դողում
ելին այտերը:

Հարսնատեսից հետո նշանակեցին հարսանիքը: Հետո իրենց
տանը Անիսիմը միշտ քայլում եր սենյակներով և սուլում, կամ թե,
հանկարծ ինչ-վոր բան հիշելով, մտածում եր և նայում հատակին,
կարծես հայացքով ուզում եր թափանցել յերկրի խորքը: Նա վոչ
գոհ եր, վոր պսակվում եր, վոչ ել ցանկություն ուներ հարսին
տեսնելու: Միայն սուլում եր: Յեվ պարզ եր, վոր նա պսակվում
ե, վորովհետև այդպես են ուզում հայրն ու խորթ մայրը, այդպես
ե գյուղի աղաթը՝ վորդին պսակվում ե, վոր տանը ոգնող ձեռք
լինի:

3.

Շիկալովո գյուղում ապրում ելին յերկու դերձակ քուլերը:
Նրանց պատվիրեցին հարսի համար նոր շորեր կարելու. գալիս ելին,
չափում, հարմարեցնում և ժամերով նստում, թեյ խմում: Յերբ
նրանք վերջացրին իրենց աշխատանքը, Յիբուկինը վոչ թե դրամ
վճարեց, այլ իր խանութից ապրանք, և նրանք հեռացան տխուր,
ձեռքում բռնած ճարպամոմ և պահածո ձուկ: Գյուղից դուրս գալով,
նրանք նստեցին թմբի վրա և սկսեցին լալ:

Հարսանիքից յերեք որ առաջ չեկաւ Անիսիմը վոտից գլուխ նոր հագած: Ամենայն վեհութեամբ աստծուն աղոթելուց հետո, նա բարեկեց հորը:

Հարսանիքի որը մոտեցաւ: Զով, բայց պարզ և ուրախ ապրիլյան որ եր: Արդեն վաղ առավոտվանից զանգակները զրնգացնելով յեռաձի և յերկձի կառքերով գալիս ելին հյուրերը: Կաշաղակներն աղմկում ելին ծառերի վրա, ճյուղից-ճյուղ վոստոստում... Իսկ ծառերը ճկճկում ելին, ասես նրանք ել ուրախ ելին, վոր Յիբուկիներն մոտ հարսանիք ե:

Ժամը յերեքին ժողովուրդը խոնվեց: Նորից լավեց զանգակների ձայնը,—բերում էին հարսին: Յեկեղեցին լի յեր, ջահերը վառվում ելին, յերգիչները, ինչպես ցանկանում եր ծերունի Յիբուկիներ, նոտաներով ելին յերգում: Լույսերի փայլն ու վառ զգեստները կուրացնում ելին Լիպային: Նրան թվում եր, վոր յերգիչներն իրենց բարձր ձայներով, մուրճերի նման խփում են իր գլխին, կոշիկները հուպ ելին աալիս վոտքը, նա աջնալիս հայացք ուներ, վոր կարծես հենց քիչ առաջ ե ուշաթափ յեղել, նայում ե շուրջը և վոշինչ չի հասկանում: Անիսիմը՝ սև սերթուկով, փողկապի փոխարեն կարմիր ժապավենաթելով, մտածում եր, նայելով մի կետի, և յերբ յերգիչները բարձրացնում ելին ձայնը, նա շտապ խաչակնքում եր:

Յեկեղեցուց վերադարձան. բոլորը սեղան նստեցին: Հյուրերն իրար հետ բարձրաձայն խոսում ելին: Յերգիչները յերգում ելին, յերաժշտութունը նվագում եր, ստացվում եր սարսափելի, վայրի հնչյունների մի խառնուրդ, վորից գլուխ եր պտտվում:

Այստեղ ելին հոգևորականութունը, գործարանի ծառայողներն իրենց կանանց հետ, ուրիշ գյուղերի առևտրականներ և պանդոկատերը:

Լիպան քարացած նստել եր, նույն այն արտահայտութեամբ, ինչ վոր յեկեղեցումն եր: Անիսիմը, այն պահից, ինչ ծանոթացել եր նրա հետ, չեր խոսել, այնպես վոր չգիտեր, թե ինչ ձայն ուներ նա: Այժմ ել կողքին նստած նա լուռ եր և խմում եր անգլիական ողի: Քիչ հետո հարբեց, լեզուն բացվեց և դարձավ մորաքրոջը.

— Յես մի ընկեր ունեմ, ազգանունը Սամորոգով. վարպետ մարդ ե: Պատվավոր քաղաքացի չե և գիտե զուրեւ: Բայց չես, մորաքրոջը, նրան հինգ մատիս պես գիտեմ և նա այդ գգում ե: Թույլ տվեք ձեզ հետ խմել Սամորոգովի կենացը, մորաքրոջը:

Յերեկոյան պարեր յեղան և նվագ:

Այս բոլորն ուշ վերջացավ, գիշերվա ժամը յերկուսին: Անիսիմն որորվելով շրջում եր, հրաժեշտ տալիս նվագողներին և ամեն մի յերգչի և յերաժշտի նվիրում նոր հիսուն կոպեկանոց: Ծերունին ել,

առանց որորվելու, այլ մի վոտքի քայելով, ճանապարհ եր քցում հյուրերին և ասում ամեն մեկին.

— Հարսանիքը յերկու հազար նստեց:

4.

Անցավ հինգ որ: Անիսիմը պատրաստ եր մեկնելու: Նա վերե բարձրացավ, Վարվարայի մոտ, վորպեսզի հրաժեշտ տա: Նրա մոտ վառվում ելին բոլոր կանթեղները, բուրում եր խուսկը, իսկ ինքը նստած լուսամուտի առաջ, կարմիր թելից գուլպա յեր գործում:

— Քիչ ապրեցիր մեզ հետ, — ասաց նա, — յերևի տխրեցիր: Ո՛խ-ո՛խ-ո՛խ... Մենք լավ ենք ապրում, ամեն բան մեզ մոտ շատ ե, քո հարսանիքն ել լավ սարքեցինք: Այլոքն ասում ե՝ յերկու հազար նստեց: Մի խոսքով, ապրում ենք ինչպես վաճառական, միայն թե, ալ, տխուր ե մեզ մոտ: Մեկ ել՝ ժողովրդին շատ ենք նեղացնում: Զի յենք առնում, թե ուրիշ բան, աշխատող ենք վարձում՝ բոլորի մեջ ել խաբեբաութուն ե:

— Դեհ, մայրիկ, մնաս բարով: Մնացեք վողջ և առողջ, վատ չհիշեք:

Անիսիմը կռացավ Վարվարային գլուխ տվեց:

— Շնորհակալ ենք քեզանից, — ասաց նա, — մեր ընտանիքը քեզանից շատ ոգուտ ունի:

Զգացված՝ Անիսիմը դուրս յելավ, բայց նորից դարձավ ու ասաց.

— Ինձ Սամորոգովը մի գործի մեջ խառնեց. կամ հարուստ կլինեմ, կամ կկորչեմ: Յեթե մի բան պատահի, դուք են ժամանակ ծնողիս մխիթարեցեք, մայրիկ:

Պատգամբի տակ արդեն կանգնել եր սալակին լծած բարձր, կուշտ կերած սպիտակ ձին:

Ծերունի Յիբուկինը վազեց, ջահելի պես նստեց և սանձերը ձեռքն առավ:

Անիսիմը համբուրվեց Վարվարայի, Ակսինյայի և յեղբոր հետ: Պատգամբին կանգնել եր նաև Լիպան, կանգնել եր անշարժ և նայում եր մի կողմ, կարծես թե դուրս եր յեկել վոշ թե ճանապարհ գցելու, այլ այնպես, հայտնի չե ինչու համար: Անիսիմը մոտեցավ նրան և թեթե, հազիվ-հազ շրթունքները դիպցրեց նրա աչտերին:

— Մնաս բարով, — ասաց նա:

Յեվ նա, առանց նայելու նրա վրա, տարորինակ ժպտաց, յերեսը դողդողաց, և ամենքն ել, առանց պատճառի, սկսեցին խղճալ նրան:

Կայարանում մոտեցան բուֆետին և մի-մի գավաթ գինի խմե-

ցին: Ծերունին ձեռքը տարավ գրպանը քսակին, վորպեսզի վճարի:
— Յես եմ հյուրասիրում,—ասաց Անխիմը:

Ծերունին խանդավառաբար ծեծեց նրա ուսը և աչքով արավ բուֆետ պահողին,—այ, ի՜նչ տղա ունես:

— Անխիմ, դու թե մնալիք տանը, գործին մոտիկ,—ասաց նա,—քեզ զին չեր լինի: Յես քեզ, վորդի, վոտից-գլուխ վոսկով կպատելի...

— Վոչ մի կերպ չի լինի, հայրիկ:

Յերբ ծերունին կայարանից վերադարձավ տուն, առաջին ընկերին նա չճանաչեց իր կրտսեր հարսին: Հենց վոր ամուսինը բա-կից դուրս չեկավ, Լիպան փոխվեց, հանկարծ ուրախացավ: Բոբիկ, հին, մաշված շրջագգեստով, թևերը քշտած մինչև ուսերը, նա լվա-նում եր սանդուղքը և յերգում նուրբ, արծաթ ձախով, իսկ յերբ դուրս բերեց լվացքաշրով մեծ տաշտը և նայեց արևին իր մանկա-կան ժպիտով, այն ժամանակ նա չեւ կարծես արտուտի յեր նման:

Ծերունի մշակը, վոր անցնում եր պատշգամբի մոտով, գլուխը որորեց և ասաց.

— Համա թե հարսներ ունես հա, Գրիգորից Պետրով, աստված քեզ չի խնայել,—կնիկ չեն—վոսկի չեն:

5.

...Ու մեկ եւ տեղեկութուն հասավ, վոր Անխիմին կեղծ դրամներ կտրելու համար բանտն են նստեցրել: Ամիսներ անցան, անցավ կես տարուց ավելի, բոլորեց յերկար ձմեռը, գարունը չե-կավ, և այն, վոր Անխիմը նստած է բանտում, սովորական դար-ձավ թե տանը, թե գյուղում: Յեւ յերբ գիշերը մեկն ու մեկն անց-նում եր տան կամ խանութի մոտով, նա հիշում եր, վոր Անխիմը նստած է բանտում, յերբ խփում ելին զանգերը, այն ժամանակ եւ, անհայտ է թե ինչու, հիշում ելին, վոր նա նստած է բանտում և սպասում է դատի:

Թվում եր, թե բախում սովեր է փովել: Տունը մթնել եր, կտուրը ժանգոտել, և ինքը ծերունի Յիրեուկինն եւ կարծես թե մթնել եր: Նա արգեն վաղուց չեր խուզում մագերն ու միրուքը: Նստում եր սալակն առանց վոստյունի, և եւ մուրացիկներին չեր ասում «աստված տա»: Նրա ուժերը նվազում ելին, և այդ յերևում եր ամեն բանից: Մարդիկ քիչ ելին վախենում նրանից, ուրյադնի-կը խանութում արձանագրութուն կազմեց, թեպետ առաջվա նման ստացավ այն, ինչ պետքն եր: Յերբ անգամ եւ քաղաք կանչեցին, վորպեսզի զինու գաղտնի վաճառքի համար դատեն, և գործը միշտ

հետաձգվեց, վկաների չներկայանալու պատճառով, իսկ ծերունին տանջվում եր:

Նա հաճախ գնում եր վորդու մոտ, մեկի հետ պայման կա-պում, մյուսին խնդրադիր ներկայացնում, մի չեկեղեցու խաչվառ նվիրաբերում: Անխիմի նստած բանտի վերակացվին նա արծաթե բաժակակալ մատուցեց, յերկար գդալներով:

— Մի ձար անելու չեւ հնար չկա,—ասում եր Վարվարան,—ճիւ-ճիւ-ճիւ... Խնդրելիք պարոններից մեկին, մի բան գրելին գլխա-վոր պետին... Գոնե մինչև դատը բաց թողնելին: Ի՜նչ են տղին տանջում:

Նա չեւ եր վշտացած, բայց լցվում եր, սպիտակում, առաջվա նման իր սենյակում կանթեղներ եր վառում և հետևում, վոր տանն ամեն բան մաքուր լինի, հյուրերին հյուրասիրում եր մուրաբայով և խնձորի պաստեղով: Խուլը և Ակսինյան խանութում առևտուր ե-լին անում: Նոր գործ ելին հնարել, աղյուսի գործարան ելին քրե-հել և Ակսինյան գրեթե ամեն ուր սալակով գնում եր աչտեղ: Նա գործն ինքն եր կառավարում և ծանոթներին հանդիպելիս վիզը ձգում եր և միամիտ ժպտում: Իսկ Լիպան խաղում եր իր յերեխա-լի հետ: Դա մի փոքրիկ մանկիկ եր, լղար և խղճալի, և զարմանա-լի յեր, վոր նա ճշում եր, նայում, զարմանալի յեր, վոր նրան մարդ ելին համարել և նույնիսկ Նիկիֆոր կոչել: Նա պառկում եր որորոցում, իսկ Լիպան մի քիչ հեռանում եր, դռան մոտից նրան գլուխ տալով ասում.

— Բարե ձեզ, Նիկիֆոր Անխիմիչ:

Յեւ շտապով վազում եր նրա մոտ ու համբուրում եր: Ապա հեռանում եր, նորից գլուխ տալիս և կրկնում.

— Բարե ձեզ, Նիկիֆոր Անխիմիչ:

Վերջապես դատը նշանակեցին: Ծերունին հինգ որով հեռա-ցավ տնից: Լուրեր ելին տարածվում, վոր գյուղացիներից շատերին են կանչելու, վորպես վկաների:

Դատը տեղի ունեցավ հինգշաբթի որը: Կիրակին եւ անցավ, սակայն ծերունին դեռ չեր վերադարձել. չկար և վոչ մի տեղեկու-թյուն: Յերեքշաբթի, իրիկնամուտին, Վարվարան նստել եր բաց լուսամուտի առաջ և սպասում եր: Հարևան սենյակում Լիպան խա-ղում եր յերեխայի հետ: Նա թուցնում եր նրան ձեռքերի վրա և հիացմունքով ասում եր.

— Դու կմեծանաս, կլինես մեծ, մեծ գեղացի կլինես, մենք միասին որավարձի կգնանք... Որավարձի կգնանք:

— Դե-հ,—նեղանում եր Վարվարան,—եղ ի՜նչ որավարձ է: Նա վաճառական է լինելու:

Լիպան մեղմ լերգում եր, բայց քիչ հետո մոռանում եր և նորից՝

— Կմեծանաս, մեծ, մեծ մարդ կդառնաս, միասին որավարձի կգնանք:

— Դե-ե. չի կարելու...

Լիպան, Նիկիֆորին գրկած, մոտեցավ դռներ և հարցրեց.

— Մայրիկ, ինչից ե, վոր յես նրան այդքան սիրում եմ: Ինչից ե, վոր յես նրան այդքան խղճում եմ, — շարունակեց նա հուզված ձայնով: Իսկ աչքերն արցունքից փայլում էին: — Ո՞վ ե նա: Փետուրի նման թեթև, անուշիկ, բայց սիրում եմ նրան, սիրում եմ ինչպես իսկական մարդու: Այ, նա վոչինչ չի անում, չի խոսում, բայց յես հասկանում եմ ամեն բան, ինչ վոր ասում ե իր աչիկներով:

Վարվարան լուռ եր: Լսվեց կայարանին մոտեցող իրիկնային գնացքի աղմուկը: Նա արդեն ել չեր լսում և չեր հասկանում, թե ինչ ե ասում Լիպան, չեր հիշում, թե ինչպես ե անցնում ժամանակը, այլ վողջ մարմնով դողում եր, և այդ վոչ թե յերկյուղից, այլ սաստիկ հետաքրքրությունից: Նա տեսավ, թե ինչպես արագ գլորվեց սալակը, վորը լի յեր գեղացիներով: Այդ կայարանից վերադարձող վկաներն էին: Յերբ սալակն անցավ խանութի մոտով, նրանից դուրս թռավ ծերունի մշակը և բակը մտավ: Լսելի չեր, թե ինչպես բակում նրա հետ բարեկցին և հարցրին ինչ-վոր բանի մասին...

— Իրավունքների և գույքի գրկում, — ասաց նա բարձր, — և Սիբիր, վեց տարվա տաժանակիր աշխատանքի...

Սանութի յետևի մոտքից դուրս յելավ Ակսինյան: Նա հենց նոր նավթ եր տալիս և մի ձեռքում շիշն եր բռնել, մյուսում ձագարը. բերանումն ել արծաթե դրամներ կային:

— Իսկ հայրիկն ուր ե, — հարցրեց նա թրվառ:

— Կայարանումն ե, — պատասխանեց մշակը: — Յերբ, ասում ե, պինդ կմթնի, են վախտը կգամ:

Յեվ յերբ բակում հայտնի դարձավ, վոր Անիսիմը դատապարտված ե տաժանակիր աշխատանքի, խոհանոցում խոհարարուհին հանկարծ սկսեց ձայնը բարձրացնել, ինչպես հանգուցյալի վրա, մտածելով, վոր քաղաքավարությունն այդ ե պահանջում:

— Մեզ ում հոգսին թողիր, Անիսիմ Գրիգորիչ, իմ անուշա...

Շներն ել սկսեցին հաչել: Վարվարան մոտեցավ լուսամուտին և վշտից հուզված, ամբողջ ուժով բարձր կանչեց խոհարարուհուն.

— Հե-րիք ե, Սանդանիդա, հե-րիք ե: Քրիստոսի սիրուն, մի տանջի...

Մոռացան սամովարը դնել, ել վոչ մի բանի մասին չեղին մտածում: Միայն Լիպան վոչ մի կերպ չեր կարողանում հասկանալ, թե ինչ ե պատահել, և շարունակում եր յերեխային գրկած ման ածել:

Յերբ կայարանից ծերունին յեկավ, ել նրան վոչինչի մասին չհարցրին: Նա բարեկց, հետո լուռ անցավ բոլոր սենյակներով. չընթրեց:

— Ճար ու դարման անող չկար... — սկսեց Վարվարան, յերբ վոր նրանք առանձին մնացին. — յես ասում եյի, վոր պարոններին խնդրենք, չլսեցիր են ժամանակ: Կամ խնդիրք...

— Ընկա դես-դեն, — ասաց ծերունին և թափ տվեց ձեռքով: — Հենց վոր Անիսիմին դատապարտեցին, յես գնացի են պարոնի մոտ. վորը պաշտպանում եր նրան: Ասում ե, — «Ել հիմա վոչինչ չի կարելի անել, ուշ ե»: Բայց յերբ դուրս եյի գալիս դատարանից, մի փաստաբանի հետ պայմանավորվեցի, կանխավճար տվի... Մի շաբաթ ել կապասեմ, հետո ներից կգնամ: Ինչ վոր ասոված տա:

Ծերունին նորից անցավ բոլոր սենյակներով և յերբ դարձավ Վարվարայի մոտ, ասաց.

— Կասես յես առողջ չեմ: Գլխումս են... պղտոր ե. մտքերս շփոթվում են:

Նա փակեց դուռը, վոր Լիպան չլսի և մեղմ շարունակեց.

— Փողերիս գործը լավ չի: Հիշում ես, Անիսիմը հարսանիքից առաջ ինձ նոր մանեթանոցներ և հիսուն կոպեկանոցներ տվեց: Մի կապոց աչն ժամանակ յես պահեցի, և իմս ել խառնեցի նրանց հետ... ճիշտ ինչպես աչն ժամանակ, յերբ վողորմած հոգի հորեղբայրս վողջ եր... վոր գնում եր Մոսկվա, Դրիմ ապրանքի: Նրա կինը, հենց վոր մարդն ապրանքի յեր գնում, ուրիշների հետ եր ման գալիս: Վեց յերեխա ունեյին: Հորեղբայրը հենց վոր խմում եր, սկսում եր ծիծաղել: «Վոչ մի կերպ, — ասում եր — յես չեմ կարողանում ջոկել, թե վորո՞նք են իմոնքս և վորո՞նք ուրիշներ»: Այդպես ել հիմա յես, չեմ կարողանում վորոշել, վորո՞նք են իմ փողերից իսկականը և վորն ե կեղծ: Կարծես բոլորն ել կեղծ են:

— Եհ, ի սեր ասածո:

— Կայարանում բան եմ գնում տալիս եմ յերեք ուրբի, աչքիս կեղծ են յերևում... Սարսափում եմ... Հը՛, կասես մի քիչ տկար եմ...

— Ինչ ասեմ... Ամեն բան ասածու ձեռքն ե, — ասաց Վարվարան և որորեց գլուխը: — Պետք ե այդ մասին մտածել, Պետրովիչ... բարի ժամանակ չի: Մի բան չպատահի: Դու ջահել մարդ չես: Կմեռնես և տես, վոր առանց քեզ քո թոռնիկին չհեղացնեն: Ո՛հ, վախենում եմ, վոր նրանք նեղացնեն Նիկիֆորին, վախենում

եմ: Հորն ենպես հաշվիր, վոր ել չկա, մայրը ջահել ե, խելքը տեղը չի... Գոնե գրեյիր յերեխի վրա Բուտյոկինի հողը, Պետրովիչ, ճիշտ վոր... Մտածիր,—շարունակում եր համոզել Վարվարան,—յերեխան լալն ե, ափսոս ե: Այ, հենց վաղն կեթ գնա և թուղթը գրիր:

— Իսկ յես մոռացել եյի թոռնիկիս... —ասաց Յիբուկինը. հարկավոր եր նրան ել տեսնել. Ուրեմն դու ասում ես վոչինչ հը: Եհ, ինչ կա մեր ձեռքում... Թող մեծանա Տա աստված:

Նա բաց արավ դուռը և մատով կանչեց Լիպային. Հարսը յերեխային գրկած, մոտեցավ:

— Դու, Լիպինկա, թե բանի պետք կունենաս, հարցրու,—ասաց նա,—և ինչ վոր ուզում ես՝ կեր, մենք չենք ափսոսա... միայն թե առողջ լինես... Թոռնիկիս ել լավ նալի: Վորդի չկա՝ թոռնիկա ել ե թող մնա...

Արցունքները նրա այտերի վրայից հոսեցին. նա հեծկտաց և հեռացավ: Քիչ հետո նա պառկեց քնելու, և խոր քնեց, յոթն անքուն գիշերներից հետո:

6.

Ծերունին կարճ ժամանակով մեկնեց քաղաք: Մեկը պատմեց Ակսինյանին, վոր նա գնացել ե նոտարի մոտ, վորպեսզի կտակը գրի, և վոր Բուտյոկինը, հենց այն հողը, ուր նա աղյուս եր այրում, նա կտակելու յե թոռնիկին՝ Նիկիֆորին: Այդ մասին Ակսինյային հայտնեցին առավոտյան, յերբ ծերունին և Վարվարան նստել ելին պառնակների մոտ, վորոքենու տակ և թեյ ելին խմում: Նա փակեց փողոցից և բակից խանութի դուռը, հավաքեց բոլոր իր ունեցած բանալիները և շարտեց ծերունու վոտների մոտ:

— Ել չեմ աշխատելու յես ձեզ համար,—դուռաց նա բարձր և հանկարծ հեկեկաց:— Ուրեմն, յես ձեզ վնչ թե հարս եմ, այլ բանավոր: Վողջ ժողովուրդը ծիծաղում ե. «Նալիր,—ասում են,—Յիբուկիններն ինչ բանավոր են գտել իրենց»: Յես ձեզ մոտ վարձու չեմ յեկել: Յես աղքատ չեմ, յես հալը ու մայր ունեմ:

Նա առանց սրբելու արցունքը, ծերունու վրա ուղղեց իր լըցված աչքերը, վորոնք չար ելին և կատաղությունից շվել ելին. նրա դեմքն ու վիզը կարմիր ելին և լարված: Նա ճշում եր ամբողջ ուժով:

— Ել չեմ ուզում,—շարունակեց նա,—տանջվեցի: Յեթե աշխատանք ե, խանութում ամեն որ նստել ե, գիշերներն արաղի յետևից վազել ե,—դա իմն ե, իսկ թե վոր հող նվիրել ե,—եդ ար-

դեն սիրերականի կնկանն ե իր սատանի հետ: Նա այստեղ տանտիկին ե, աղա յե, իսկ յես նրա աղախինն եմ: Բոլորը տվեք նրան: Յես գնում եմ տուն: Ձեզ համար ուրիշ հիմարի գտեք:

Ծերունին իր կյանքում վոչ մի անգամ չեր հայնոյել և չեր պատժել յերեխաներին ու նրա մտքովն ել չեր անցել, վոր ընտանիքից մեկն ու մեկը կարող են իրեն կոպիտ խոսքեր ասել, կամ իրեն չհարգել: Յեվ այժմ շատ վախեցավ, վազեց տուն և ծածկը վեց պահարանի յետև: Իսկ Վարվարան այնքան շտապեց, վոր նույնիսկ չկարողացավ տեղից բարձրանալ և միայն թափահարում եր ձեռները, կարծես պաշտպանվելով մեղուներից:

— Սա ինչ բան ե, ձեզ մատաղ,—փնթփնթում եր սարսափած,—ինչ ե նա եղպես ճշում: Ո՛խ-ո՛խ-ո՛խ, գոնե քիչ կամաց... Ո՛յ, մի քիչ կամաց...

— Բուտյոկինը տվին աքսորյալուն,—շարունակում եր ճշալ Ակսինյան,—դեհ, հիմի տվեք ամեն բան նրան: Ձեզնից ինձ վոչինչ պետք չի... Գետինը մոտեք դուք: Բոլորդ ել այստեղ մի խումբ եք: Հերիք ե, հիմա յես գլխի ընկա: Ավազակներ, կողոպտեցիք գնացող յեկողին, կողոպտեցիք մեծ ու փոքրին: Իսկ ո՞վ եր առանց պատենտի արաղ ծախում. հապա դալը փողերը: Իրենց սնդուկները դալը փողերով լցրին, և յես ել ավելորդ դարձա:

Հաջն բացված դարպասի մոտ ամբոխը հավաքվել եր և նայում եր բակին:

— Թող ժողովուրդը նալի,—գոռում եր Ակսինյան:— Յես ձեզ պիտի խալտառակեմ: Եյ, Ստեփան,—կանչեց նա խուլին,—ես ըուպելիս գնանք տուն: Իմ հոր, իմ մոր մոտ գնանք: Աքսորվածների հետ յես չեմ ուզում ապրել: Հավաքվիր:

Բակում կապված պարաններին սպիտակեղեն եր կախված: Նա պոկեց իր դեռ թաց շրջագետները, շորերը և շարտեց խուլի կողմը. հետո մոլեգնած նա վազեց բակի լալնքով, լվացքի շարանի մոտով, պոկեց բոլորը, և ինչ վոր իրենը չեր՝ քցեց գետին և սկսեց կոխկրտել:

— Ո՛յ, ձեզ մատաղ,—տնքում եր Վարվարան.— եդ ինչ ե նա անում: Տվեք նրան Բուտյոկինը, տվեք նրան, ի սեր յերկնային Քրիստոսի:

— Այ, կնի-ի-կ,—ասում ելին դարպասի մոտ,—այ, քեզ կնիկ...

Ակսինյան վազեց խոհանոցը, վորտեղ այդ ժամանակ լվացք կար: Լվացքը միայն Լիպան եր անում, վորովհետև խոհարարուհին գնացել եր գետը սպիտակեղենը ցայելու: Ո՛ջախի մոտ տաշտից և կաթսայից շոգի յեր բարձրանում և խոհանոցի ողը խեղդուկ եր և աղոտ: Հատակին դեռ մի կուլտ չլվացված սպիտակեղեն կար և նրա

մոտի նստարանին, կարմիր վոտիկները ցցած, պառկած եր Նիկի-
ֆորը: Հենց այն պահին, յերբ Ակսինյան ներս մտավ, Լիպան կույ-
տից դուրս քաշեց նրա վերնաշապիկը, դրեց տաշտում և արդեն
ձեռքը պարզել եր մեծ ջրամանին, վորը դրված եր սեղանին...

— Տուր եստեղ,—գոռաց Ակսինյան, ատելությամբ նայելով
նրան և դուրս քաշելով տաշտից իր վերնաշապիկը,—քո գործը չե
իմ սպիտակեղենին կպչելը: Դու աքսորյալուհի չես և պիտի իմա-
նաս քո տեղն ու չափը:

Լիպան յերկուդով նայեց նրան, նա վոչինչ չեր հասկանում,
բայց հանկարծ նա տեսավ այն հայացքը, վոր Ակսինյան գցեց յե-
րեխայի կողմը, հասկացավ ու թուլացավ:

— Վերցրիր իմ հողը, դե ան քեզ:

Ակսինյան խեց ջրամանը և յեռացրած շուրը շրփացրեց Նի-
կիֆորի վրա:

Դրանից հետո լավեց մի ճիչ, վորի նմանը դեռ Ուկլեյեվոյում
չեր լսված և հավատալ ել չեր լինի, վոր աջնպիսի մի փոքրիկ, թույլ
արարած, ինչպիսին Լիպան եր, կարող ե այդպես ճչալ: Բախումն
ել հանկարծ լուրջուն տիրեց: Ակսինյան լուռ մտավ տուն, իր
նախկին միամիտ ժպտով... Ուսլը դեռ ման եր գալիս բակով՝ սպի-
տակեղենը խտտած, հետո սկսեց նորից կախել լուռ և առանց շտա-
պելու: Յեվ մինչև խոհարարուհին գետից տուն պար, վոչ-վոք չհա-
մարձակվեց խոհանոցը մանել և նայել, թե ի՞նչ կա աջնոց:

7.

Նիկիֆորին փոխադրեցին շրջանային հիվանդանոցը և նա յե-
րեկոյան աջնոց ել մեռավ: Լիպան, չսպասելով, փոքրիկի դիակը
փաթաթեց վերմակի մեջ և ուղևորվեց տուն: Յերբ նա տուն հա-
սավ, դեռ տավարը չեյին քշել: Ամենքը քնել էին: Նա նստեց պա-
ռզգամբում և սպասեց: Առաջինը ծերունին եր, վոր դուրս յեկավ:
Նա իսկույն, մի հայացքով հասկացավ, թե ի՞նչ ե յեղել, և մի պահ
վոչ մի խոսք չկարողացավ ասել. չպապացնում եր շրթունքները:

— Ե՛հ, Լիպա,—մրմնաց նա,—թոռնիկին չպահպանեցիր...

Վարվարային արթնացրին: Նա ձեռներն իրար խփեց ու հեկե-
կաց և իսկույն սկսեց լվալ յերեխային:

— Ի՞նչ ել լավ եր...—մրմնում եր նա:—Ո՛ր-նի-նի... Մի
յերեխա չեր, են ել չպահպանեց անխելք...

Առավոտը և յերեկոյան հոգեհանգիստ կատարեցին, մյուս որը
թաղման օրն եր, և թաղումից հետո հյուրերն ու հոգևորականու-
թյունն այնպիսի մի ազահությամբ սկսեցին ուտել, վոր կարծես

վաղուց չեյին կերել: Լիպան սպասավորում եր սեղանի մոտ. նրան
ասում էին.

— Դարդ մի անի նորածնի համար: Յերկնային արքայությու-
նը դրանց համար ե:

Յեվ յերբ հյուրերը ցրվեցին, Լիպան նոր, ինչպես հարկն ե,
հասկացավ, վոր Նիկիֆորն այլևս չկա, հասկացավ և հեծկտաց: Յեվ
նա չգիտեր, թե վո՞ր սենյակը գնա հեկեկալու համար, վոր այս տա-
նը, յերեխայի մահից հետո, ել իրեն տեղ չկա, վոր նա ել այստեղ
բանի պետք չի, ավելորդ ե. ուրիշներն ել եյին զգում այդ:

— Հը՛, ի՞նչ ես ձենդ քցել,—գոռաց հանկարծ Ակսինյան, յե-
րեկով դռներում. թաղման առթիվ նա նոր շորեր եր հագել և յե-
րեսին պուդրի յեր քսել:—Ձենդ կտրիր:

Լիպան ուզեց լացը կտրել, բայց չկարողացավ և ավելի բարձր
հեկեկաց:

— Լսում ես,—գոռաց Ակսինյան և բուռն գայլութով վոտքը
խփեց դեպին:—Ո՞ւմն եմ ասում: Դուրս կորիր տանից և ել վոտքդ
այստեղ չկոխես, աքսորյալուհի, դուրս:

— Դե, դե,—շփոթվեց ծերունին,—Ակսյուտա՛, խղճա՛, աղջիկս...
Լաց ե լինում—հասկանալի բան ե... յերեխան մեռավ...

— Հասկանալի բան ե,—տնազ եր անում Ակսինյան,—թող ես
գիշերն եստեղ անցկացնի, իսկ վաղը նրա վոտը պիտի կտրվի ես-
տեղից: Հասկանալի բան ե...—նորից տնազ արեց նա, ծիծաղեց և
ուղղվեց դեպի խանութը:

Յեվ մյուս օրը, վաղ առավոտյան, Լիպան գնաց Տուրգուլեվո,
իր մոր մոտ:

8.

Ներկայումս խանութի տանիքն ու դռները ներկված են և փայ-
լում են, ասես թե նոր լինեն. լուսամուտներում առաջվա պես ծաղ-
կում են սիրուն ծաղիկներ և այն, ինչ կատարվեց յերեք տարի
առաջ Յիրուկինների տանն ու բակում, գրեթե բոլորովին մոռաց-
ված ե:

Տանտերը, ինչպես և այն ժամանակ, համարվում եր ծերունի
Գրիգորից Պետրովիչը, բայց իսկապես ամեն բան անցել եր Ակսին-
յայի ձեռքը: Նա և՛ վաճառում ե, և՛ գնում, ու առանց նրա համա-
ձայնության վոչինչ չի կարելի անել: Աղյուսի գործարանը լավ ե
աշխատում: Վորովհետև յերկաթուղին աղյուս եր պահանջում, նրա
գինը բարձրացավ, հասավ հազար հատը քսանչորս ուրբուր: Կա-
նաչք և աղջկերքն աղյուս են կրում և բեռնում են վագոնները, և
դրա համար նրանք ստանում են օրեկան քսանհինգ կոպեկ:

Ակսինյան միացավ Խրիմինի գործին և նրանց գործարանը հիմա

Նմուշներ ուտ. գրակ., 3

33

վոչվում ե «Կրտսեր Խրիմիններ և Ընկ.»։ Կայարանի մոտ բաց ա-
րին մի պանդուկ։ Սուս Ստեփանին կրտսեր Խրիմինները ժամացույց
նվիրեցին և նա շարունակ գրպանից հանում ե ժամացույցը և դնում
ալանջին։

Գյուղում ասում եյին, վոր Ակսինյան մեծ ուժի տեր ե գար-
ձել, և, ճիշտ վոր, չերբ նա առավոտյան մեկնում ե գործարան,
միամիտ ժպիտով, գեղեցիկ և չերջանիկ, կամ չերբ հետո սկսում ե
կարգադրություններ անել, նրա մեջ գգացվում ե մեծ ուժ։ Նրանից
բոլորը, թե տանը թե գյուղում և թե գործարանում, վախենում
են։ Յերբ նա փոստն ե մտնում, փոստի պետը վեր ե թռչում և
ասում նրան։

— Խոնարհաբար խնդրում եմ նստել, Կսենյա Աբրամովնա։

Ծերունի Յիբուկինը ել չի խառնվում գործերին։ Նա իր մոտ
ել փող չի պահում, վորովհետեւ վոչ մի կերպ չի կարողանում գա-
նազանել իսկականը կեղծից, բայց լուում ե և վոչ վորի չի ասում
իր այդ թուլության մասին։ Նա մոռացկոտ ե գարձել և չեթե նրան
ուտելու բան չտան՝ ինքը չի ուզում։ Արդեն սովորել են առանց
նրան ճաշել և Վարվարան հաճախ ասում ե.

— Իսկ մեր մարդը չերեկ ելի առանց ուտելու պառկեց։

Յեվ նա այդ ասում ե անտարբեր, վորովհետեւ սովորել ե։ Ան-
հայտ ե, թե ինչո՞ւ նա ամառ ձմեռ նույն քուրճն ե հագնում, և մի-
այն թունդ շոգ որերին դուրս չի չեխում, տանն ե նստում։ Սովո-
րաբար, քուրճի ոձիքը վեր հանելով և իրար վրա դարսելով, Յիբու-
կինը ման ե գալիս գյուղում, ճանապարհին, կամ կայարանում, նըս-
տում ե առավոտից-չերեկո յեկեղեցու դարպասի մոտի կրպակում։
Նստում ե և շարժվում։ Անցորդները գլուխ են տալիս նրան, բայց
նա չի պատասխանում, վորովհետեւ առաջվա պես գյուղացիներին
չի սիրում։ Յերբ նրան վորեւե բանի մասին հարցնում են, նա պա-
տասխանում ե միանգամայն խելացի, քաղաքավարի, բայց կարճ։

Գյուղում զրույցներ են պատվում, վոր իբր հարսը դուրս ե
արել նրան իր սեփական տնից և ուտելու վոչինչ չի տալիս և վոր
նա իբր թե կերակրվում ե վողորմությամբ։ Շատերն ուրախանում
են, ուրիշներն ել՝ խղճում։

— Վո՞ր ժամանակաշրջանի գյուղն ե նկարագրված այս պատմված-
քում։

— Ո՞վ եր Յիբուկինը, ինչո՞վ եր նա զբաղված գյուղում։

— Բնորոշեցեք Յիբուկինի վերաբերմունքը դեպի տանեցիները յեվ
չքավոր գյուղացիները։ Ինչի՞ց եր բղխում այդ վերաբերմունքը։

— Ինչպիսի՞ բարբեր եյին տիրում նրա ընտանիքում։— Բնորոշեցեք

նրա ընտանիքի անդամներին՝ խուլին, Ակսինյային, Անիսիմին յեվ սրանց
փոխհարաբերությունները։

— Ի՞նչն եր այս փոխհարաբերությունների աղբյուրը։

— Տարբերվո՞ւմ եր արդյոք Լիպան իր բնավորությամբ Ակսինյայից.
ի՞նչով եր պայմանավորված այդ տարբերությունը։

— Ինչո՞ւ յեր տիրապետող դեր խաղում Ակսինյան Յիբուկինի ըն-
տանիքում։

— Բնակա՞ն ե արդյոք այս պատմվածքի վերջը։— Ինչո՞ւ։

— Ինչի՞ց ե յերեվում, վոր այս պատմվածքում նկարագրված ե նա-
խահեղափոխական գյուղը։

— Ի՞նչ վերաբերմունք ունի հեղինակը դեպի իր հերոսները։

— Ուղղակի՞ յե արտահայտվում այդ վերաբերմունքը, թե՞ անուղ-
ղակի կերպով։

ՄԱՆԿԱՅԻՆ

(Հասկած «Մանկությունից»)

— Մենք հարուստ կամ ազնվական չենք, վոր ուսում ավոր ունենանք,—խրատում եր պապս։—Ամեն բան մենք ինքներս պիտի սովորենք, հասկանանք։ Ուրիշների համար հրեն գրքեր կան գրված, դպրոցներ կան շինված, իսկ մեզ համար վոչ մի բան։ Ամեն ինչ ինքներս պիտի ձեռք բերենք...

Ու մտքի լետեից ընկած՝ լուռ եր անշարժ։

Պապս ժլատ մարդ եր։

Աշնանը նա տունը ծախեց, իսկ նախ քան ծախելը, հանկարծ մի որ, առավոտյան թեյի ժամանակ մոռյ ու վճռական հայտարարեց տատիս։

— Եհ, պառավ, հերիք ե ինչքան կերակրեցի քեզ։ Գնա ինքը քու հացը վաստակի։

Տատս այդ խոսքերին վերաբերվեց շատ հանգիստ, կարծես վաղուց սպասում եր դրանց։ Առանց շտապելու քթախոտի տուփը հանեց, քաշեց և ասաց։

— Ե, ինչ կա վոր։ Թող եղպես ըլի։

Ու շուտով պապս սկսեց տան կահ-կարասիներն ու իրերը ծախել հնավաճառ-թաթարներին. նա կատաղի կերպով սակարկում եր հաջողում, իսկ տատս լուսամուտից նայելով՝ մերթ լալիս եր, մերթ ծիծաղում և ասում։

— Դուրս քաշի։ Զարդի...

Պապիս բաժանվելուց հետո շուտով մայրս լեկավ՝ խորթ հոր հետ։ Մայրս գունատ եր, նիհարած։

Նրանք ինձ ու տատիս իրենց հետ տարան Սորմովո գյուղը։

Մայրս ու խորթ հայրս ապրում եյին չերկու սենյակում, վորոնց լուսամուտները նայում եյին փողոց, իսկ չես ու տատս—խորհանոցում, վորի միակ լուսամուտը վերեից, կտուրից եր բացված

Գյուղի տանիքներից բարձր դեպի չերկինք եյին ցցվել գործարանի ծխնելուղները, վորոնց թանձր ծուխը ձմրան քամին տարածում եր գյուղովը մեկ։ Վաղ առավոտյան շշակն ոռնում եր գալլի պես։

— Ուճուճ, ուճուճ...

Յերբ կանգնում եյի նստարանի վրա, լուսամուտի վերին ապակիներից չերևում եր գործարանի՝ լապտերներով լուսավորված մուտքի դուռը՝ բացված, ինչպես ծեր մուրացկանի անատամ սև բերան. — նրա մեջ խիտ շարքերով փոքրիկ մարդկանց բազմութուն եր մտնում։ Կեսօրին շշակը նորից ոռնում եր. մուտքի դռնս սև շրթները չես եյին գնում, բացվում եր մի խոր փոս, և գործարանը սիրար թափում եր կարծես—դուրս երտալիս կերած-մարսած մարդկանց, վոր սև հոսանքով դուրս եյին գալիս փողոց, ու քամին փողոցի չերկարությամբ թռչելով՝ ցրում եր նրանց իրենց տները։ Յերկինքը շատ քիչ եր չերևում, գյուղի վերևը միշտ ծուխ եր լինում կանգնած։

Յերեկոները գործարանի գլխին որորվում եր մի պղտոր-կարմիր ցուք, վոր լուսավորում եր ծխնելուղների ծայրերը, և թվում եր, վոր ծխնելուղները վոչ թե գետնից են դեպի չերկինք բարձրացել, այլ այդ ծխամած ամպից իջնում են դեպի գետին, իջնում են, կարմիր շնչում և ոռնում, ճչում։

Այս բոլորին նայելն անտանելի չեր ինձ համար. ձանձրույթը կոծում եր սիրտս։

— Ինչո՞ւ համար ենք այստեղ ապրում, — հարցրի մի անգամ մորս։

Նա պատասխանեց.

— Ախ, լո՛ր...

Մայրս շատ քիչ եր խոսում ինձ հետ. բոլոր ժամանակ միայն կարգադրում եր.

— Տա՛ր, տա՛ր, բե՛ր...

Ինձ քիչ եյին թողնում փողոց, վորովհետև ամեն անգամ վերադառնում եյի տղաների հետ կոված, ծեծված։ Կոխք իմ ամենասիրած և միակ հաճույքն եր, և չես կրքոտ անձնատուր եյի լինում այդ բանին։ Մայրս կաշվե գոտիով ծեծում եր ինձ, բաց պատիժն ավելի եր ջղախանցում, և հետևյալ անգամ չես տղաների հետ կովում եյի ավելի կատաղությամբ, ու մայրս ավելի խիստ եր պատժում ինձ։ Խորթ հայրս շատ խիստ եր ինձ հետ, մորս հետ ել քիչ եր խոսում, բաց շարունակ շվժվացնում եր, հագում, իսկ ճաշից հետո կանգնում եր հայելու առաջ և խնամքով, չերկար ժամանակ փայտի կտորով քշփորում եր անկարգ-անկանոն ատամները։

Շաբաթ որերը նրա մոտ տասնյակներով բանվորներ ելին գալիս՝ ծախելու իրենց տոմսերը, վորոնցով պետք է միտեր վերցնելին գործարանի խանութից։ Այդ տոմսերը նրանց տալիս ելին փողի տեղ, իսկ խորթ հայրս կես գնով առնում եր դրանք։ Նա բանվորներին ընդունում եր խոհանոցում, սեղանի մոտ նստած, ծանր ու մեծ, հոնքերը կիտած, տոմսը ձեռն եր առնում և ասում.

— Մանեթ ու կես կտամ։

— Յեվզենի վասիլե, աստված ունեցիր...

— Մանեթ ու կես։

Շուտով, սակայն, նրան հեռացրին գործարանից, և մենք նորից յեկանք քաղաք։

Մի քանի ժամանակ անց՝ մայրս ինձ դպրոց տվեց։

Յես դպրոց գնացի մորս կողիկներով, տատիս հին շորից կարած վերարկուով, գեղին վերնաշապիկով և փողկերը թողած վարտիկով. դպրոցականներն այդ բոլորն իսկույն ծաղրեցին. գեղին վերնաշապիկս համար ել անունս դրին «գեղին թռչուն»։ Տղաների հետ, ասենք, չես շուտով լեզու գտա, բայց ուսուցիչն ու տերտերը չսիրեցին ինձ։

Ուսուցիչը գեղնադեմ, ճաղատ մարդ եր. բթից շարունակ արյուն եր գնում, և նա դասարան եր գալիս քթածակերը միշտ բամբակ դրած. նստում եր սեղանի մոտ և բթի մեջ խոսելով՝ հարցնում եր դասերը և, հանկարծ, խոսքի կեսը բերանում, լուռ եր, բամբակը հանում քթածակերից ու նայում, գլուխն որորելով։

Միքանի որ չես նստեցի առաջին բաժանմունքում, հենց առաջին նստարանի վրա, վոր համարյա կաշում եր ուսուցչի սեղանին. — այդ բանն ինձ համար անտանելի չեր, կարծես բացի ինձանից նա վոչվորի չեր տեսնում, և բոլոր ժամանակ խոսում եր բթի մեջ։

— Պեսկով, վերնաշապիկդ փոխի։ Պեսկով, վոտներդ քեզքաշի։ Պեսկով, քու վոտնամաններից ելի ջուր գնաց։

Դրա փոխարեն չես նրան պատասխանում ելի վայրենի գժություններով. մի անգամ մի տեղից ճարեցի սառած ձմերուկի կես, մեջը դուրս տվի և թելով կապեցի կիսամուկ հաշտի դուռն շեմփալ տին։ Յերը դուռը բացվեց — ձմերուկը բարձրացավ վեր, իսկ չերը ուսուցիչը դուռը վրա դրեց, ձմերուկը փափախի պես նստեց նրա ճաղատին։ Դպրոցի ծառան ուսուցչի տված թղթի հետ ինձ տուն տարավ, և այդ շարության համար ինձ մի լավ ծեծեցին։

Մի ուրիշ անգամ չես ուսուցչի սեղանի գորոցը քթախոտ լցրի. ուսուցիչն անքան փռշտաց, վոր ստիպված հեռացավ դասարանից, իր տեղն ուղարկելով փեսային՝ մի սպայի, վոր ամբողջ դասարանին ստիպեց չերգել «Տեր կեցո զթագավորս» և «Ո՛հ, ազատություն

իմ, ազատություն»։ Ով ճիշտ չեր չերգում՝ քանոնով խփում եր նրա գլխին, մի տեսակ չխկոցով ու ծիծաղելի ձևով, բայց ցավ չեր պատճառում։

Կրոնուսուցը, գեղեցիկ և ջանել, սիրուն մազերով տերտերն ինձ չսիրեց նրա համար, վորովհետև չես «հին ու նոր ուխտի կրոնի դասագիրք» չունեի, և նրա համար, վոր չես նրա խոսելու տնազն անում ելի։

Դասարան մտնելով՝ տերտերի առաջին գործն եր լինում հարցնել ինձ.

— Պեշկով, կրոնի դասագիրք բերի՞ր, թե չե։ Այո։ Դասագիրք։ Յես պատասխանում ելի։

— Վոչ։ Չեմ բերել։ Այո։

— Ի՞նչ — «այո»։

— Վոչ։

— Դե վոր այդպես ե — գնա տուն։ Այո։ Տուն։ Վորովհետև չես մտադիր չե՞մ քեզ սովորեցնել։ Այո։ Մտադիր չեմ։

Վերջիվերջո ստիպված չեղա «կրոնի դասագիրք» գնել։ Տուն դալով և մորս տանը չգտնելով՝ չես մի ուրիշ գողացա և, շուկա գնալով, մտածեցի, վոր մի ուրիշով կարելի է գնել վոչ միայն «կրոնի դասագիրք», այլև Ռոբինզոնի գիրքը։ Այդ գրքի գոյության մասին չես լսել ելի քիչ առաջ դպրոցում, մի ցուրտ որ, դասամիջոցին, չես տղաներին մի հեքիաթ պատմեցի, նրանցից մեկը հանկարծ նկատեց արհամարհանքով.

— Հեքիաթ — դատարկ բան ե, ա՛յ — Ռոբինզոնն իսկական պատմություն ե։

Գտնվեցին Ռոբինզոնը կարդացած միքանի տղա չել, վոր շատ գովեցին այդ գիրքը, չես վշտացա, վոր տատիս հեքիաթը դուր չեկավ, և հենց այդ ժամանակ ել վորոշեցի Ռոբինզոնը կարդալ, վորպեսզի չես ել նրա մասին ասեմ — դատարկ բան ե։

Մյուս որը չես դպրոց բերի «կրոնի դասագիրք» և Անդերսենի հեքիաթների չերկու քրքրված հատորները, չերեք ֆունտ սպիտակ հաց և մի ֆունտ չերշիկ։ Մի մուկ, փոքրիկ խանութում տեսա և Ռոբինզոնի գիրքը՝ գեղին շապիկով. առաջին թերթի վրա նկարված եր մորուքավոր մի մարդ՝ մորթե փափախը գլխին, գազանի մորթին ուսերին պցած. դա ինձ դուր չեկավ. իսկ Անդերսենի հեքիաթները՝ արտաքուստ ել դուրեկան ելին, չնայած վոր քրքրված ելին։

Մեծ դասամիջոցին չես հացն ու չերշիկը բաժանեցի տղաներին, և սկսեցի կարդալ «Մոխակը», այդ զարմանալի հեքիաթը։

Դա իսկույն ևեթ բոլորին զրավեց։

«Չինաստանում բոլոր բնակիչները չինացի չեն և թագավորն ինքն էլ չինացի չէ»:

Հիշում եմ, թե վորքան դուր չեկավ այս նախադասությունն իր պարզ, ուրախ ու ժպտուն չերաժշտությունը և ելի մի ինչ-վոր զարմանալի լավ կողմով:

Յես չկարողացա «Սոխակը» մինչև վերջը դպրոցում կարդալ— ժամանակ չկար, իսկ չերբ տուն չեկա, մայրս, վոր թավան ձեռին ձվածեղ եր անում, հարցրեց տարրերինակ ու հանգած ձայնով.

— Մանեթը դո՞ւ չես վերցրել:

— Վերցրել եմ. այ—գրքեր եմ առել:

Նա հենց ձեռի թավով ել ծեծեց ինձ, իսկ Անդերսենի գրքերը ձեռիցս առավ ու ինչ-վոր տեղ ընդմիշտ թաղցրեց, վոր ծեծից ավելի դառն եր ինձ համար:

Միքանի որ դպրոց չգնացի, իսկ այդ ժամանակի ընթացքում խորթ հայրս իմ քաջագործություն մասին պատմել եր, չերեկի, իր պաշտոնակիցներին, նրանք ել իրենց չերեխաներին. դրանցից մեկն այս պատմությունը տարել եր դպրոց, և չերբ նորից չեկա սովորելու, ինձ գիմավորեցին նոր անունով՝ «ԳՈՂ»: Կարճ եր ու պարզ, բայց—ճիշտ չեր: Չե՞ վոր չես չելի ծածկել, վոր մանեթն ինքս եմ վերցրել: Փորձեցի բացատրել—ինձ չհավատացին. այդ ժամանակ չես գնացի տուն և մորս ասի, վոր ել դպրոց չեմ գնալու:

Մայրս լաց չեղավ.

— Տեր աստված, տեր աստված...

Հետո ինձ գրկելով ասաց.

— Մենք աղքատ ենք ախր. ամեն մի կոպեկը, ամեն մի կոպեկը...

Ու խոսքը չվերջացնելով՝ տաք ձեռով սեղմեց ինձ կրծքին:

Հետո խոստացավ տանել ինձ դպրոց:

Ու տարավ:

Յես նորից սկսեցի սովորել:

ԺԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

(Հասված)

Յես իբրև «աշկերտ» ծառայում եմ կոշկեղենի խանութում, վորը գտնվում է բաղաձի գլխավոր փողոցի վրա:

Իմ տերը փոքրիկ, կլորիկ մարդ է, դարչնագույն-տրորված դեմքով. ատամները կանաչ են, աչքերը ջրագույն ու կարծես կողտոտ: Նա ինձ թվում է կույր, և, ցանկանալով դրանում համոզվել, ծածուկություններ եմ անում:

— Ռեխդ մի ծռի,— կամաց, բայց խստությունը ասում է նա: Տհաճություն եմ գգում, վոր այդ պղտոր աչքերն ինձ տեսնում են, և չեմ հավատում, վոր տեսնում են.— գոնե տերս միայն գրլխի չե ընկնում, վոր չես ծածուկություն եմ անում:

— Ասում եմ՝ ռեխդ մի ծռի,— սաստում է նա ավելի կամաց, հաստ շրթները գրեթե չշարժելով:

— Ձեռներդ մի քորի,— չոր ձայնով շշնջում է նա:— Դու ծառայում ես գլխավոր փողոցի առաջնակարգ խանութում, ես պետք է իմանաս: Աշկերտը պետք է դռան մոտ կանգնի արձանի պես...

Յես չգիտեմ ինչ բան է արձանը, և չեմ կարող ձեռներս չքորել. դրանք չերկուսն ել մինչև արմունկներս ծածկված են կարմիր բծերով ու խոցերով. անտանելի քուսը ձեռներս ուտում է:

— Ձեր տանն ինչով ես զբաղվել,— հարցնում է տերս, ձեռներին նայելով:

Յես պատմում եմ. նա՝ մոխրագույն մազերով ծածկված կլորիկ գլուխն որորում է և ասում վիրավորական ձևով.

— Փալաս-փուլուս հավաքելը—մուրացկանությունից ավելի վատ է. գողությունից ավելի վատ է:

— Յես գողություն ել եմ արել,— ասում եմ վոչ առանց հպարտության:

Այդ ժամանակ նա ձեռները, ինչպես կատուն իր թաթերը, դնում է հաշվեսեղանի վրա և վախեցած, անկենդան աչքերը հառում է վրաս ու ֆշշացնում.

— Ի՞նչ, Ինչպե՞ս թե գողություն ես արել:

Բացատրում եմ— ինչպես և ինչ:

— Ե՛, եղ դատարկ բան կարող ենք համարել. Իսկ չեթե այս-տեղից կոշիկներ գողանաս կամ փող, չես քեզ բանտը դնել կտամ մինչև խելքդ գլուխդ գա...

Այս խոսքերը նա ասաց հանգիստ, չես վախեցա և ավելի ևս չսիրեցի նրան:

Տիրոջիցս բացի, խանութում առուտուր եր անում քեռուս տղա Սաշան և ավագ գործակատարը, վոր ճարպիկ, կաշուն ու կարմրերես մարդ եր: Սաշան սյուրքուկ եր հագնում, փողկերը թողած շալվար և կուրծքը ծալ-ծալ շալիկ. փողկապ եր կրում. հպարտ եր և չեր ուզում ինձ նկատել:

Յերբ պապս ինձ այստեղ բերեց և Սաշային խնդրեց՝ ոգնել, սովորեցնել ինձ,— Սաշան ծանր ու մեծ հոնքերը կիտեց ու նախազգուշացրեց.

— Դրա համար նա պետք է ինձ լսի:

Ձեռը գլխիս դնելով՝ պապս վիզս ծռեց:

— Նրան լսիր, նա քեզանից մեծ է թե տարիքով, թե պաշտոնով:

Իսկ Սաշան աչքերը դուրս դրեց և հասկացրեց.

— Հիշիր, ինչ պապն ասաց:

Յեվ առաջին իսկ որից սկսեց յեռանդուն կերպով ոգավել իր ավագութունից:

— Կաշիրին, աչքերդ մի՛ չռի, — խորհուրդ էր տալիս տերս Սաշային:

— Յես — վոչինչ, — պատասխանում էր Սաշան, գլուխը կռացնելով, բայց տերս չէր դադարում.

— Մի՛ փքվի. մուշտարիները կկարծեն ե՞ծ ես...

Գործակատարը հարգալիր ծիծաղում էր, տերս այնպիսի կերպով ձգում էր շրթները, Սաշան, կարմրատակած յերեսով, թագնվում էր վաճառասեղանի լեռ:

Այդ գրուցներն ինձ դուր չեյին գալիս. շատ խոսքեր չեյի հասկանում. յերբեմն թվում էր, թե այդ մարդիկ ոտար լեզվով են խոսում:

Յերբ մի գնորդ կին էր ներս մտնում, տերս ձեռը հանում էր դրպանից, բեղերին դիպցնում և դեմքին քաղցր ժպիտ տալիս. այդ ժպիտը նրա այտերը ծածկում էին կնճիռներով, բայց կույր աչքերի տեսքը չեյին փոխում: Գործակատարը ձգվում-կանգնում էր արմունկները կողքերին դեմ տված, իսկ ձեռները հարգանքով կախում էր ոդում Սաշան յերկուցով թարթում էր չռած աչքերը, աշխատելով թագնել նրանց, յես կանգնում էյի դռան մոտ, աննկատելի բորում էյի ձեռներս և հետևում առետրի արարողութան:

Գնորդ կնոջ առաջին չոքած՝ գործակատարը, մատները զարմանալի կերպով չռած, փորձում է կոշիկը. Նրա ձեռները դողում են. նա այնպիսի զգուշութամբ է ձեռ տալիս կնոջ վոտներին, վոր կարծես վախենում է վոտը կոտրի, իսկ կնոջ վոտը դինու շշի պես հաստ է:

Առավոտներն աղախինը, վոր մի հիվանդոտ ու բարկացկոտ կին էր, ինձ զարթեցնում էր Սաշայից մի ժամ առաջ. յես մաքրում էյի տերերիս, գործակատարի, Սաշայի կոշիկներն ու շորերը, ինքնայեռ էյի գցում, փայտ էյի կրում բոլոր վառարանների համար, սրբում-լվանում էյի ամանները: Խանութը գալով՝ սրբում էյի հատակը, մաքրում էյի փոշին, թեյ էյի պատրաստում, գնորդների գնած ապրանքները տանում էյի նրանց տները, գնում էյի տնից ճաշ բերում. այդ ժամանակ դռան մոտ իմ պաշտոնը կատարում էր

Սաշան և, գտնելով, վոր դա գցում է իր արժանապատվութունը, ինձ հայհոյում էր:

— Թամբալ: Քու տեղը յես պիտի աշխատեմ...

Յես ծանր էյի զգում ինձ և ձանձրանում էյի. յես սովորել էյի անկախ ապրել. առավոտից մինչև իրիկուն ժամանակս անց էյի կացնում Կոնավինի ավագոտ փողոցներում, պղտոր Ոկայի ափին, դաշտում, անտառում: Վոչ տատս էր մոտս, վոչ ընկերներս. մեկը չկար հետը խոսելի, իսկ այս կյանքը ջղայնացնում էր ինձ:

Պատահում էր հաճախ, վոր գնորդ կինը խանութից հեռանում էր վոչինչ չառած. — այդ ժամանակ նրանք, յերեքն էլ, իրենց վիրավորված էյին զգում: Տիրոջս դեմքի քաղցր ժպիտը չքանում էր և նա կարգադրում էր.

— Կաշիրին, ապրանքը հավաքի:

Յեվ հայհոյում էր.

— Իհ, խոգ. յեկավ քանդեց, տակն ու վրա արավ: Տանը ձանձրանում է հիմարը, դուրս է յեկել խանութներում թրև գալու: Իմ կնիկը լինելիք — յես քեզ ցույց կտայի...

Նրա կինը չոր, սև աչքերով, մեծ քթով արարած էր. վոտները թափ էր տալիս մարդու վրա և բղավում, ինչպես ծառայի վրա:

Մի որ ճաշից հետո տերս գնաց խանութի լեռի սենյակում քնելու, իսկ յես նրա վոսկե ժամացույցը բանալով, մեջը բացալ լցրի: Մեծ հաճույք էր ինձ համար տեսնել, թե ինչպես նա, զարթնելով, ժամացույցը ձեռքին դուրս յեկավ խանութ և շփոթված փնթփնթաց:

— Թոհ. սա ինչ բան է: Ժամացույցը հանկարծ քրտնել է: Եսպես բան յերբեք չի պատահել: Քրտնել... Արդյոք վատ բանի նշան չի սա:

Չնայած խանութը շատ գնացող-յեկող ուներ և տանն էլ շատ աշխատանք կար, բայց յես կարծես նիրհում էյի ճնշող ձանձրույթից, ու հաճախ մտածում էյի — ինչ մի այնպես բան անեմ, վոր ինձ խանութից հեռացնեն:

Խանութի առջևից անցնում են ձյունաթաթախ մարդիկ, թվում է՝ նրանք թաղում են ինչ-վոր մեկին, ուղեկցում են գերեզմանատուն, բայց հուզարկավորութանն ուշացել են և շտապում են հասնել դադարին, Ձիերը սնգսնգում են, դժվարութամբ անցնելով կիտված ձյունների վրայից: Խանութի լեռն գանվող յեկեղեցու գանգերն ամեն որ քաշում են տխուր — Մեծ պատն է: Չանգի հարվածները բարձի պես դիպչում են մարդու գլխի. ցավ չես զգում, բայց շըշմում ու խլանում ես:

Մի անգամ, չերբ դռանը, խանութի դռների մոտ, ջուրում ելի հենց նոր արկղով ստացված ապրանքը, մոտեցավ ինձ լեկեղեցու սպասավորը, ծուռը կողքով մի ծերունի՝ պատառոտուն շորերով, վոր կարծես շներն ելին ծվատել։

— Տղա ջան, ինչ կլինի մի ջուխտ կալոշ գողանաս ինձ տաս,— առաջարկեց նա։

Յես բան չխոսեցի։ Նստելով դատարկ արկղի վրա, նա հորանջեց, բերանը խաչակնքեց— ու նորից։

— Գողացի ելի, հը՞։

— Գողանալ չի կարելի,— ասի յես։

— Բայց և աչնպես ուրիշները գողանում են։ Ծեր մարդ եմ, արի, խնդիրքս կատարի։

Նա հաճելիորեն նման չեր մյուս մարդկանց, վորոնց շրջանում ապրում ելի. յես զգացի, վոր նա լիովին հավատացած ե, թե յես գողանալու պատրաստակամություն ունիմ, և համաձայնեցի լուսամուտի ողանցքով մի գուլգ կրկնակոշիկ տալ նրան։

— Այ—լավ ե,— առանց ուրախանալու, հանգիստ ասաց նա։ — Զխաբես։ Լավ, լավ, տեսնում եմ, վոր չես խաբի...

Մի րոպե անխոս նստեց թաց, կեղտոտ ձյունը կոշիկով խառնելով, հետո կավե ծխամորճը ծխեց և հանկարծ վախեցրեց ինձ։

— Իսկ չեթե յես խաբեմ քեզ։ Վերցնեմ քո տված կալոշները, տանեմ խաղեցնիդ մոտ և ասեմ, վոր հիսուն կոպեկով ծախել ես ինձ վրա։ Հը՞։ Նրանց գինը չերկու մանեթից ավել ե, իսկ դու ծախել ես հիսուն կոպեկով։ Վոր կանֆետ-մանֆետ առնես, հա՞։

Յես անխոս նայեցի նրան, կարծես արել եր, ինչ ասում եր, իսկ նա շարունակում եր խնթխնթացնելով խոսել, կոշիկներին նայելով ու կապույտ ծուխ թողնելով։

— Յեթե պարզվի, որինակի համար, վոր դա խաղեցինդ ե խրատել ինձ, թե գնա մեր տղին փորձի՝ տեսնենք ինչքան գող ե։ Ի՞նչ կանես ես ժամանակ։

— Յես քեզ կալոշ չեմ տա, — ասի բարկացած։

— Հիմի ել չես կարող չտալ, քանի վոր խոստացել ես։

Նա ձեռն բռնեց, գեպ իրեն քաշեց ինձ և, սառը մատով ճակատիս տալով, շարունակեց ծուլորեն։

— Եզ ի՞նչպես դու առանց դես ու դենի համաձայնեցիր— ատ, վերցրու։

— Դու ինքդ խնդրեցիր։

— Յես շատ բան կարող եմ խնդրել։ Յեթե քեզ խնդրեմ՝ լեկեղեցին թալանել, ի՞նչ, կանե՞ս— կթալանե՞ս։ Միթե կարելի՞ չեմ արդու հավատալ։ Սարսաղ...

Յեզ ինձ հրելով, վեր կացավ։

— Ինձ գողացած կալոշներ հարկավոր չեն, յես աղա մարդ չեմ, կալոշ չեմ հագնում։ Յես հանաք արի միայն... Իսկ քեզ, վոր եղպես պարզ աղա յես, դատիկը դա, զանգակատուն կթողնեմ, վոր զանգերը քաշես, քաղաքին նայես...

— Յես քաղաքը տեսել եմ։

— Զանգակատանից ավելի սիրուն ե...

Կոշիկ քթերը ձյունի մեջ կոխելով, նա դանդաղ անցավ լեկեղեցու աջ կողմը, իսկ յես նրա չեռից նայելով, տխուր, վախեցած մտածեցի— իսկապե՞ս հանաք արավ ծերունին, թե՞ տերս ուղարկել ե ինձ փորձելու։ Ու վախենում ելի խանութ մտնել։

Սաշան դուրս չեկավ ու բղավեց։

— Ի՞նչ ես քաշ գալիս։

Հանկարծ բռնկվելով՝ յես աքցանը վրա բերի նրան։

Յես գիտելի, վոր նա ու գործակատարը խանութից գողություն են անում. մի գուլգ կոշիկ կամ կանացի կիսակոշիկներ պահում ելին վառարանի խողովակի մեջ, հետո, խանութից տուն գնալիս, թագցնում ելին իրենց վերարկուների թևքերի մեջ։ Այդ ինձ դուր չեր գալիս և վախեցնում եր—հիշում ելի տիրոջ սպառնալիքը։

— Դու գողություն ես անում,— հարցրի Սաշային։

— Վոչ թե յես, այլ ավագ գործակատարը, բացատրեց նա խստութամբ,— յես ոգնում եմ միայն։ Նա ասում ե—մի ծառայություն արա ինձ։ Յես ել պետք ե լսեմ, թե չե վատ բան կանի։ Խաղելի՞նք։ Նա ինքը չերեկվա գործակատարն ե, ամեն ինչ հասկանում ե։ Իսկ դու ձենդ կտրիր։

Խոսելով՝ նա նայում եր հայելուն և փողկապն ուղղում նույն անբնական չուած մատների շարժումներով, ինչպես անում եր գործակատարը։ Նա անդադար զգացնել եր տալիս ինձ իր ավագությունն ու իշխանությունը. թավ ձայնով բղավում եր վրաս, իսկ հրամայելիս, ձեռը մեկնում եր առաջ՝ վանող շարժումով։ Յես նրանից բարձր ելի և ուժեղ, բայց վոսկրոտ ու կոպիտ, իսկ նա լիքը-լիքն եր, փափրիկ ու դուրաշարժ, ինչպես լուղած։ Սյուրթուկով և փողկերը թողած շալվարով նա ինձ թվում եր կարգին, լուրջ մարդ, բայց նրա մեջ մի ինչ-վոր անհաճո ու ծիծաղելի բան կար։ Նա ասում եր աղախինի, վոր մի տարրերնակ կին եր,—գժվար եր հասկանալ բարի՞ յե, թե չար։

— Աշխարհում ամեն բանից ավելի կոխի եմ սիրում,— ասում եր նա, լալն բանալով իր սև, կրակոտ աչքերը։ — Ինձ համար միևնույն ե, ինչ կոխի ուզում ե լինի. աքլորներն են կովում, շները, թե գեղացիք—մեկ ե ինձ համար։

Յեւ վեթե բախում տքլորները կամ աղափնները կռվում էին, նա, ձեռի գործը թողնելով, լուսամուտից կռվին հետևում եր մինչև վերջը, խուլ ու համը կտրած:

Յերեկոները նա ինձ ու Սաշային ասում եր.

— Ի՞նչ եք, տղերք, պարապ նստել, ավելի լավ կլինի կռվեք: Սաշան բարկանում եր.

— Յես քեզ համար տղա չեմ, հիմար, այլ յերկրորդ գործա-կատար:

— Ե՛, յես եզ բանը չեմ տեսնում հլա: Ինձ համար, ով դեռ պսակված չի—յերեխա չի:

— Հիմար, հիմարի գլուխ...

— Սատանան խելոք ե, բայց աստված նրան չի սիրում:

Նրա առածները մանավանդ զրգուում էին Սաշային: Նա ծաղ-րում եր նրան, իսկ աղախինը, աչքը նրա վրա ծռելով, ասում եր.

— Ի՛, բզեզ...

Միքանի անգամ Սաշան ինձ խրատեց աղախնի յերեսը, քնած ժամանակ, կոշիկի ներկ կամ մուր քսել, նրա բարձի մեջը քորոցներ խրել կամ մի վորևե ուրիշ տեսակի «հանաք» անել, բայց յես աղախ-նից վախենում էի. բացի դրանից նա խորը չեք քնում և հաճախ զարթնում եր. զարթնում եր, լամպը վառում և մահճակալի վրա նստած՝ նայում եր դեպի անկյունը: Յերբեմն նա գալիս եր ինձ մոտ՝ փեշի յետև և, ինձ զարթեցնելով, խնդրում եր խռպոտ ձայնով:

— Գունս չի տանում, Լեքսեյ. վախում եմ ինչ-վոր բանից. խոսիր ինձ հետ:

Կես քուն, կես արթուն ես ինչ-վոր բան էլի պատմում նրան, իսկ նա անխոս նստում եր ու որորվում...

Մի որ Սաշան ինձ ասաց.

— Կուզե՞ս նայենք իմ սնդուկը:

Վաղուց էլի ուզում իմանալ, թե ի՞նչ ե պահում նա իր սնդու-կում: Նա դրա վրա կողպեք եր կախում, իսկ բաց եր անում ա-ռանձին զգուշավորությամբ և, յեթե փորձում էլի նայել սնդուկը, հարցնում եր կուպիտ.

— Ի՞նչ ես ուզում: Հ՞ր:

Յերբ յես համաձայնութիւն տվի, նա նստեց անկողնու վրա, առանց վրտները կախելու, և արդեն հրամայական յեղանակով կար-գազրեց, վոր սնդուկը դնեմ անկողնու վրա, իրա վրտների մոտ: Բանալին խաչի հետ միասին կախված եր վզի դայքանից: Խոհա-նոցի մուկ անկյուններին նայելով, նա լուրջ կերպով հոնքերը վրա տվեց, կողպեքը բաց արավ, փչեց սնդուկի կափարիչին, կարծես

տաք լինեք, և, վերջապես, բարձրացնելով աչք, միքանի ձեռք սպի-տակեղեն հանեց:

Մնդուկը կիսով չափ լիքն եր դեղի տուփերով, թեյի բազմա-գույն թղթերով, կոշիկի ներկի և ձկան թիթեղե տուփերով:

— Սա ի՞նչ ե:

— Հիմի կտեսնես...

Նա սնդուկը գրկեց վրտներով ու կռացավ նրա վրա, կամա-ցուկ յերգելով:

Յես սպասում էի, վոր խաղալիքներ կտեսնեմ. յերբեք խաղա-լիք չեյի ունեցել և նրանց վերաբերվում էի արտաքուստ արհա-մարհանքով, բայց առանց նախանձելու նրանց տիրոջը: Ինձ շատ դուր յեկավ, վոր Սաշան, այդպես մի լուրջ տղա, խաղալիքներ ունի. թեև նա թագնում ե ամաչկոտությամբ, բայց այդ ամոթը հասկա-նում էի:

Առաջին տուփը բանալով, նա հանեց ակնոցի մի շրջանակ, դրեց քթին և, խստությամբ ինձ նայելով, ասաց.

— Սա վոչինչ վոր ապակիներ չունի. ես ել եսպես ակնոց ե:

— Տո՛ւր նայիմ:

— Սա քու աչքերին չի գալ: Սա թուխ աչքերի համար ե, իսկ քու աչքերը մի տեսակ բաց գույն ունեն, — բացատրեց նա և վա-խեցած աչք ածեց ամբողջ խոհանոցը:

Կոշիկի ներկի տուփի մեջ բազմատեսակ կոճակներ կային:

Նա հպարտորեն բացատրեց.

— Ես բոլորը փողոցից եմ հավաքել: Յերեսունյոթ հատ ե արդեն...

Յերրորդ տուփի մեջ մեծ պղնձե քորոցներ էլին, նույնպես փողոցից հավաքած, հետո կոշիկի կրունկներին խփելու պաշտեր՝ մաշված, կոտրտված կամ ամբողջ, կոշիկի և կիսակոշիկի կոճակներ, դռան պղնձե կոթ, աղջկա գլխի սանր, «Յերազահան» և ելի աչս-պես, նույն արժեքի, շատ բաներ:

Փալասներ և վոսկորներ հավաքելիս յես հեշտությամբ կարող էի մի ամսվա մեջ տասն անգամ ավելի այդ տեսակ մանր-մունր բաներ հավաքել: Սաշայի իրերը հիասթափեցրին ինձ և միաժամա-նակ խղճահարույթուն զարթեցրին դեպի նա: Իսկ ինքը Սաշան ամեն բան դիտում եր ուշադիր, սիրով մասները բառում եր նրանց. դուրս ընկած աչքերը նայում էին խանդաղատանքով ու հոգածու-թյամբ, բայց ակնոցը նրա մանկական դեմքը դարձնում եր ծիծաղելի:

— Սա ինչի՞դ ե պետք:

Նա արագ նայեց ինձ ակնոցի շրջանակի միջից և հարցրեց.

— Ուզո՞ւմ ես, մի բան նվիրեմ քեզ:

— Ձե, հարկավոր չի ..

Նա, ըստ լերեւելթին, իմ մերժումից և դեպի իր հարստութիւնը ցույց տված անուշադրութիւնից վերավորված՝ մի բոպե լսեց, ապա կամացուկ առաջարկեց.

— Սրբիշը վերցրու, մի սրանք սրբենք, թե չե շատ են փոշոտել...

Յերբ իրերը սրբվեցին ու դասավորվեցին, Սաշան շուլալվեց վերմակի տակ, լերեսը դեպի պատն անելով: Մնձրե եր գալիս, կտուրը կաթում եր, քամին ծեծում եր լուսամուտները:

Առանց լերեսը շրջելու, Սաշան ասաց.

— Սպասիր, մի պարտեզը չորանա, լես քեզ մի ենպես բան ցույց տամ վոր—խելքիդ ծերը գնա:

Ու միքանի որ անց, լերը մի տոն որ մինչև ճաշ առուտուր արինք, տանը ճաշեցինք և լերը տանտերերը ճաշից հետո պառկեցին քնելու, Սաշան խորհրդավոր ասաց ինձ.

— Գնանք:

Դուրս լեկանք պարտեզ: Հողի մի նեղ շերտի վրա, լերկու տան արանքում, մոտ տասը-տասնըինգ պառավ լորիններ կային, վորոնց չոր մերկ ճղները կախվել էին անկենդան: Յեվ դրանց արանքում վոչ մի ագռավի բուն: Այդ լորիններից բացի պարտեզում ել վոչինչ չկար —վոչ թուփ, վոչ կանաչ:

Սաշան անցավ—գնաց պարտեզի անկյունը, կանգնեց լորենու տակ և աչքերը չռած նայեց հարեան տան պղտոր լուսամուտներին: Հետո պղզեց և ձեռներով լետ տվեց տերևների կույտը,—լերեաց ծառի հաստ արմատը և նրա մոտ լերկու աղյուս՝ խորը՝ հողի մեջ դրված: Սաշան վերցրեց դրանք. նրանց տակ լերեաց տանիքի թիթեղի մի կտոր, թիթեղի տակ քառակուսի մի աախտակ և, վերջապես, բացվեց մի փոս, վոր գնում եր դեպի արմատի տակը:

Սաշան լուցկի վառեց. հետո մեղրամոմի կտորը վառելով, կոխեց այդ փոսն ու ասաց ինձ.

— Տես: Միայն թե չվախենաս...

Ինքն, ըստ լերեւելթին, վախենում եր. մոմը նրա ձեռին դուրս եր, նա գունատվեց և շրթները կախեց անհաճո ճեղք. աչքերը թացացան և ազատ ձեռը կամացուկ դեպի մեջքը տարավ: Նրա վախն անցավ ինձ. լես մեծ գգուշութամբ նայեցի արմատի տակի խորութիւնը—արմատն անձավի համար կամարի տեղ եր ծառայում.— կապույտ լույսով: Դա բավական ընդարձակ եր, խորութիւնը կլիններ մի գուլի չափ, բայց ավելի լայն եր. նրա պատերն ամբողջովին զարդարված էին գունավոր ապակիների կտորներով և թելի

ամանների փշրանքներով: Մեջտեղը բարձրութեան վրա, վոր ծածկված եր կարմիր կտորով, դրված եր մի փոքրիկ դագաղ՝ արձնի թղթով պատած կիսով չափ ել ինչ-վոր կտորով ծածկած վորի տակից դուրս էին ցցվել թռչնի վոտներ և ծախ սրակտուց գլուխ: Դագաղի այն կողմը դրված եր մի գրակալ, վրան՝ պղնձե խաչ, իսկ գրակալի շուրջը վառվում էին լերեք մեղրամոմի մնացորդը՝ մոմակայների մեջ, վորոնք փաթաթված էին կանգերի արծաթե ու վոսկե թղթերով:

Կրակի լեզվակները թեքվում էին դեպի անձավի մուտքը. նրա ներսը գունատ պսպղում էին բազմագույն կայծեր ու բծեր: Մոմի, փթութիւնն ու հողի հոտը փչեց լերեսիս: Յեվ այդ բոլորն իմ մեջ առաջ բերեց դարմանք և վանեց իմ վախը:

— Լավ ե, — հարցրեց Սաշան:

— Սա ինչո՞ւ համար ե:

— Մատուռ ե.— բացատրեց նա: — Նման ե:

— Չգիտեմ:

— Իսկ ծիտը—մեռած ե: Նրա վոսկորները դուցե մասուկնք դառնան, վորովհետև անմեղ նահատակ ե...

— Դու նրան սատկած ես գտե՞լ:

— Ձե, նա ինքը թռավ լեկավ մեր սարայը, լես գլխարկովս ծածկեցի նրան ու խեղդեցի:

— Ինչո՞ւ:

— Ենպես:

Նա նայեց աչքերիս և նորից հարցրեց.

— Լավ ե:

— Ձե:

Այդ ժամանակ Սաշան կռացավ անձավի վրա, արագորեն ծածկեց այն տախտակով, թիթեղով. աղյուսները կոխեց հողի մեջ, վորի կանգնեց և, ծնկների ցեխը մաքրելով, խստութեամբ հարցրեց.

— Ինչո՞ւ չի դուր գալիս վոր:

— Խղճում եմ ծախն:

Նա կուլրի պես անշարժ աչքերով նայեց ինձ և, կուրծքս հրելով, գոչեց.

Հիմար: Դու եղ նախանձից ես ասում, թե դուր չի գալիս:

Չլինի՞ դու ավելի լավ ելիր պահում քու թռչուններին:

Յես հիշեցի իմ թռչուններին և վատահ պատասխանեցի.

— Իհարկե, ավելի լավ:

Սաշան պինջակն ուսերից գցեց գլանին և, թիքերը քշտելով, թքեց ափերի մեջ ու առաջարկեց.

— Դե վոր եղպես ե, արի կովենք:

վանդանոցից գողանա-տանի, քանի կենդանի չեմ. բայց գրել չեմ կարող. վոչ ձեռներս կարող են բան անել, վոչ ել թուղթ ու գրիչ կա: Փորձեմ, չի աջողվի արդյոք դուրս ծլկվել այստեղից:

Գիշերը հետզհետե խաղաղվեց: Կամացուկ վոտներս իջեցրի հատակին, մոտեցա դռանը. նրա մի փեղկը բաց եր — միջանցքում, լամպի առաջ, փայտե թիկնաթուղի վրա յերևաց մի ալեխառն գլուխ, վոր աչքերի մուկ խոռոչներով նայում եր ինձ: Յես չկարողացա թազնվեմ:

— Ո՞վ ե եղտեղ ման գալիս: Մի դեան արի:

Ձայնը սարսափելի չեր. հանգիստ եր: Յես մոտեցա, նայեցի նրա կոյուր դեմքին, վոր ծածկված եր շատ կարճ մազերով, — գլխի մազերն ավելի յերկար ելին, իսկ գոտկից կախված եր մի փունջ բանալի: Յեթե նա միրուք ունենար և ավելի յերկար մազեր, կնամ-ներ Պետրոս առաքյալին:

— Դու վառված ձեռներով տղան ես: Ի՞նչու չես գիշերը թրե գալիս: Վո՞ր որենքով:

Նա պապիրոսի ծուխը փչեց կրծքիս ու դեմքիս, տաք ձեռով վիզս գրկեց և դեպի իրեն բաշեց:

— Վախում ես:

— Վախում եմ:

— Նստեղ մտնելիս բոլորն ել վախում են: Բայց վախենալու բան չկա... Ծխել ուզում ես: Լավ, մի ծխի: Դեռ վաղ ե, մի յերկու տարի սպասի... Իսկ հերդ ու մերդ ուր են: Հերն ու մեր չունենա: Եհ, հարկավոր ել չեն. առանց նրանց ել կապրես, միայն թե մի վախի: Հասկացար:

Յես վաղուց արդեն այդպես պարզ, բարեկամաբար, հասկա-նալի խոսքերով զրուցող մարդ չեյի տեսել, ուստի անասելի հաճելի չեր լսել նրան:

Յերբ նա ինձ իմ մահճակալի մոտ տարավ, չես խնդրեցի.

— Նստի ինձ մոտ:

— Կարելի չե, — համաձայնեց նա:

— Դու ո՞վ ես:

— Յես: Զինվոր եմ, ամենախակական զինվոր, Կովկասյան զին-վոր: Պատերազմում ել եմ յեղել, ինչպես չե: Զինվորը կովի համար ե պարում: Յես հունգարացիների հետ ել եմ կովել, չերքեզներէ հետ ել, լեհերի ել — ինչքան ասես: Պատերազմը, ախպեր ջան, մե՛ծ լրբություն ե:

Յես աչքս կպցրի, իսկ յերբ բաց արի — զինվորի տեղը նստած եր տատա՝ սև շորերը հագին:

Նա կռացավ դեպի ինձ ու հարցրեց.

— Ի՞նչ ե, բալիկս: Վառել են քեզ...

Յես դեռ մտածում եյի, թե յերազ եմ տեսնում, ու լուռ եյի: Բժիշկը յեկավ, վառված ձեռներս կապեց, և ահա չես տատիս հետ կառքով գնում եմ քաղաքի փողոցներով:

Արևը փայլում ե պայծառ, ամպերն սպիտակ թռչունների նման շողում են յերկնքով:

Պատահեց լաջնաբերան մի կին՝ գրկին ուռեհու առլասե ճղներ, — գարունը գալիս ե, շուտով գատիկ կլինի.

Սիրտս ճխաց արտուտի պես:

— Յես քեզ, տատի ջան, շատ եմ սիրում:

Դա նրան չգարմացրեց. հանդարտ ձայնով ասաց.

— Հարազատ եմ — դրա համար. ինձ, առանց պարծենալու վրասեմ, ոտարներն ել են սիրում...

Յես նորից յեկա մեր տուն:

— «Մանկությունը» յեվ «Ծառայության մեջ» հատվածների հիման վրա փորձեցեք բնորոշել այն միջավայրը, վորի մեջ ապրել ե հեղինակը

«Մանկության յեվ պատանեկության ընթացքում:

— Փորձեցեք բնորոշել նկարագրված մարդկանց առանձին-առանձին:

— Բնորոշեցեք հեղինակի վերաբերմունքը դեպի իր շրջապատն ու մարդիկ:

— Շրջապատի վերաբերմունքը դեպի հեղինակը:

— Բնավորության վորպիսի՞ գծեր եյին զարգանում հեղինակի մեջ չնորհիվ այդ միջավայրի յեվ մարդկանց հետ ունեցած այդպիսի փոխհա-րաբերության:

— Ո՞վ ե պատմում այս հատվածներում՝ հեղինակը, թե մի ուրիշը:

— Կարելի՞ չե այս հատվածները համարել ինքնակենսագրական:

— Փորձեցեք վերհիշել ու գրել ձեր մանկությունը. ովքե՞ր եյին ձեզ շրջապատում, վոր դեպքերն են ձեր վրա թողել ուժեղ տպավորություն, ի՞նչպես եր այժմ գնահատում այդ դեպքերը:

— Համեմատեցեք ձեր ապրած մանկությունը, ձեր շրջապատն ու մարդկանց այստեղ նկարագրվածի հետ: Վո՞րն ե հիմնական նմանությունը կամ տարբերությունը:

ՀԱՆՔԱՀՈՐՈՒՄ

— Դե, գնա, լավ, գնա, — ասում եր կեղտոտ, մաղերը խռիվ, ածուխի փոշով ծածկված հանքափորն իր տասներկու տարեկան տղին, վոր արագ քայլերով գնում եր նրա առջևից։

Տղան ել հոր պես սև եր, պատռված շորերով և նուշնպես բոբիկ վոտներին ծակ կոշիկներ հագած։

— Ձեմ ուզում, հայրիկ, չեմ աշխատի... Ես ինչ բան ե, բորի համար տոն ե, հենց մենակ լես... — կրկնում եր նա արտասովոր ձայնով։

— Ե՛, հիմար, հիմար ես...

Յեվ լերկուսն ել շարունակում ելին արագ քայլերով գնալ սեվին տվող ճանապարհով։ Նրանց առջև լերեաց մի մռայլ աղյուսե շենք։ Դռնից հանքափորներ ելին դուրս գալիս։

Տղան առաջինն ինքը աստիճաններով վազեց վեր ու մտավ ներս։ Հանքափորը հետևեց նրան և մոտեցավ գործավարին։

— Իվան Իվանիչ, իմ տղին գրի ջրհանի վրա աշխատելու։

Հայն պինջակ հագած մարդն ինչ-վոր գրեց։ Տղան մեջքը նրան արած՝ լուսամուտից նայում եր դուրս։ Ծննդյան տոների լերեքորը նա պիտի անդներ հանքահորում։ Վիշտն ու հուսահատությունը ճնշում ելին նրա սիրտը։ Շրթները դողում ելին։ Աչքերը կկոցում եր, հոնքերը կիտում, աշխատելով դսպել իրեն և արցունքները կույ տալ։ Հայրը նուշնպես կանգնել եր, սպասելով, թե լերե գործավարը ճանապարհ կգնի իրենց։

— Ի՞նչ ես լերեխին նեղում, — խոսեց սև, մռայլ դեմքով մի հանքափոր, վոր սպասում եր փող ստանալու։

— Յես չեմ նեղում, կարիքն ե նեղում. միշտ ես չկա, ե՞նչ կա։

— Համար 12 փոքրիկ ջրհանի վրա ո՞վ ե գրված, — ասաց գործավարը, ձայնը բարձրացնելով։ — Հ՞ը, ո՞վ ե։ Այստեղ Ֆինոգենովն ե գրված։

— Եստեղ եմ, — ասաց մի խռպոտ ձայն և պատռոտուն շորերով մեկը, վորին գիշերով հանդիպելը սարսափ կազդեր, լերեաց իջնող մթնաշաղի կիսախավարում։ Նրա ուռած, քնկոտ, բարկացած դեմքը և խռպոտ ձայնը վկայում ելին, վոր նա մոլի հարբեցող ե։

— Տղին առ և իջի՛ր. սպասում են հերթափոխության։

Պատռոտուն շորերով մարդը ծուռը-ծուռը նայեց տղային։

— Սա ինչ ե, վոր տալիս եք ինձ։ Յես սրա հետ ի՞նչ անեմ։

— Դե, դե, գնա, շատ մի խոսի։

— Գնա... Ինքդ գնա, լերե ուզում ես։ Ձերն են ե ամեն ինչ եժան նստի... — և կոպիտ հայհոյանք տալով, գնաց դեպի բացվածքը, վորը հատակի միջով լիջնում եր լերկրի խորքը։

Տղան անխոս հետևեց նրան։ Նրանք մոտեցան քառանկյունի բացվածքին և մտան այնտեղ շղթաներով կախված վանդակի մեջ։ Մեքենավարը բաց թողեց մեքենան, և վանդակը ծածկվեց խավարի մեջ, լետեր թողնելով դատարկ քառանկյունի բացվածքը։

Վանդակը ցնցվեց ու կանգ առավ։ Բանվորն ու փոքրիկ տղան դուրս լեկան նրա միջից։

— Դե արի ելի, ի՞նչ ես բերանդ բաց արել, — չորսթյամբ ձայն տվեց Ֆինոգենովը տղային։

Յեվ նրանք գնացին՝ լուռության ու խավարի միջով, կռացած, դուռխներն իջեցրած, վոր չդիպցնեն հանքի վերին շերտերը պահող գերաններին։ Նրանց վոտները սահում ելին և խավարի միջից դուրս ցցված քարերը քիչ եր ֆուռում նրանց լերեխին դիպչեցին։

Բանվորի լետից գնացող Սենկան մի լերկուռ անգամ դուռխը ցավացրեց, դիպցնելով կամարից կախված քարերին, և ավելի հացավարը սահում-ընկնում և, ծանր շնչելով, բռնում սառը և խոնավ պատերը։

«Գոնե շուտ տեղ հասնեցինք»։ Յեվ նա լարված ալանջ եր դընում, թե չի՞ լավում արդյոք իրենց սպասող բանվորների ձայնը։

— Կարծես ջուր են քաշում, հ՞ը, — հանկարծ խոսեց Ֆինոգենովը։

Յերկուսն ել կանգ առան և ալանջ դրին։ Խավարի միջից լըսվում ելին մարդկային ինչ-վոր տարրինակ, միորինակ ու տխուր ձայներ։ «Յեռսուն լերկուռ... լեռուն իրեք... լեռսուն չորս...» —

լսվում եր այնտեղից դանդաղ, ձանձրալի ընդհատվող մի ձայն։

— Եստեղ են, — ասաց Սենկան, և լերկուսն ել առաջ անցան։

Թե Սենկան, թե Յեգորը փոքր ինչ թեթևացած շունչ քաշեցին, զգալով մարդկանց ներկայութիւնը և այն, վոր վերջապես տեղ հասան, և այլևս հարկ չի լինի կռանալու և խավարի մեջ վայր ընկնելու:

Հանքափորները լուռ, առանց մի խոսք ասելու, հավաքվեցին ու գնացին: Նրանց քայլերի ձայնը լռեց, Յեգորն ու Սենկան նորից մնացին միասին և չերկուսն ել կրկին մենակութիւն, ցուրտ ու ձանձրութիւն զգացին:

Յեգորն շտապ պապիրոս ծխեց, մի քանի անգամ, իրար յետևից, ներս ծծելով:

— Այ, ինչ եմ ասում, Սենկա, — ասաց նա պապիրոսի մնացորդը շուրջը գցելով, — կանգնիր մեքենայի մոտ. ու պտտիր, հետն ել հաշվիր, թե քանի անգամ ես պտտում. յերբ հարցուրիս հասնես՝ ձեն տուր ինձ. իսկ լես ուզում եմ մի քիչ քնեմ:

— Այ, բեռի, շատ չքնես, թե չե հալից կընկնեմ, — ասաց Սենկան, վոր վախենում եր մենակ մնալուց:

— Լավ, քիչ կքնեմ. հոգնել եմ: Հետո լես կպտտեմ, դու կհանգստանաս:

Յեվ Յեգորը լամպը հանգցրեց: Լույսը բանվորների հաշվին եր, և այդ պատճառով աշխատում ելին մութի մեջ, վոր մոմը տնտեսեն Լավեց, թե ինչպես նա խարխափելով բարձրացավ հենց այդ տեղ մոտիկ թափված մանր ածուխի կույտը և շարժեց այնտեղ:

— Ասենք, ինձ չգարթեցնես, լես շատ քիչ պիտի քնեմ. բուփայլ վերջացնես թե չե, լես կգարթնեմ: Տես, ջրհանը չթողնես, թե չե տուր կուտես, — լսեց Սենկան խավարի միջից, և հետո ամեն ինչ լռեց:

Սենկան կռացավ, ձեռները դես ու դեն տարավ, գտավ ջրհանի կոթը և, ուժը լարելով, սկսեց պտտել: Ջրհանի գլանաձև ծայրը սահեց խողովակով, հեծկտաց կարծես և, շուրջ ծծելով, քաշեց վեր. իսկ մի վայրկյան հետո լավեց, թե ինչպես ջրի մի բարակ շերտ ընդհատումներով վազեց խողովակով:

— Մեկ, — ասաց Սենկան, զգալով, թե ինչպես կոշիկների ծակից սառը ջուր է մտնում վտանների տակ, և նրա ձայնը միատեսակ ու տարրերիակ եր հնչում ջրջապատող խավարում:

Յեվ Սենկան սկսեց մեքենան պտտել, առջևը վռնիչ չշոկելով: Ջրհանի գլանաձև ծայրն իրար յետևից սկսեց բարձր ու ցածր առնել ջրհանի կոթի հետ միասին և, հեծկտալով, շուրջ հավաքել:

Նա մոռացել եր այն բոլորը, ինչ հուզում եր նրան այսօր և ինչ մնացել եր այնտեղ՝ տանը՝ իր յետև, ու համաշափորեն պըտրտում եր ու բարձր ձայնով համրում, կարծես այդ հաշվի մեջ եր գտնվում ամեն բան, և իրա այստեղ՝ այս խոնավ, ցուրտ, անթափանցելի խավարի մեջ լինելը կարծես հենց այդ հաշվի համար եր: Ասենք, դա անում եր և նրա համար, վոր լռեցնի մենակութիւն և հետզհետե աճող անորոշ վախի զգացումը: Նա չերբեմն հաշիվը կորցնում եր և, գլխի ընկնելով, արագ, առանց չերկար մտածելու կանգ եր առնում մի վորևէ թվի վրա և կրկին սկսում միակերպ ձայնով հաշվել, և կրկին ջրջապատում ելին նրան լուռութիւնն ու խավարը: Նա շարունակում եր պտտել, զգում եր, վոր տեղը նեղանում եր, շնչելը դժվարանում, և քրտինքը կաթիլներով թափվում եր ճակատից: Ջեռներն ու վտանները թուլացել ելին և կարծես կտարվում ելին, — նա վաղուց հարցունք անցել եր:

Ջուրը հետզհետե ավելանում եր: Ջրհանն անսովոր դժվարութեամբ, հեծկտալով, լարումից ցնցվելով, քաշում եր հեղուկ արձրձի պես ծանր ջուրը:

Սենկան աչքերը փակեց և սկսեց փակ աչքերով աշխատել, բայց դա ավելի սարսափելի լեր: «Ո՛ր, տեր աստված... Հիսուս ու Քրիստոս...», լավեց նրա հառաչանքը ցած կախված կամարների տակ:

Ժամանակն անցնում եր, կոշիկներն արդեն ջրի մեջ ելին, և ջրհանը դանդաղ ու դժվար, կարծես վերջին շունչը փչելով, բարձրացնում ու իջեցնում եր իր գլանաձև ծայրը:

«Հեղեղելու լե...: Նա վերջին հուսահատական ձիգն արավ և ուժ տվեց ջրհանի կոթին: Ջրհանի գլանաձև ծայրը գնաց մինչև ցած, չպայտեց, շուրջ ծծեց, ցնցվեց ու կանգ առավ: Սենկան ել չկարողացավ պտտել:

Սենկան պղպել եր ջրի մեջ և լալիս եր: Նա վախենում եր գնալ Յեգորին փնտռելու, նա գուցե է բոլորովին չկար:

— Քեռի Յեգոր...
Սենկան մենակ եր ու անողնական: Ջուրը հետզհետե բարձրանում եր, թաց վարարիկը կպել եր մարմինին:

— Հը, ի՞նչ ես գոռում, լակոտ: Տես ինչքան ջուր է թափվել:

Յեվ Սենկայի ականջակոթին իջնող հարվածը ցրեց նրա շուրջ ջրի տիրող սարսափը: Մեկը նրա կողքին թքեց ձեռի ավերին, և ջր տիրող սարսափը:

Ջրհանն սկսեց բանել շուտ-շուտ և թափով, ճիշտ է, ելի հեծկլտա-
լով, բայց այնպես չէ, ինչպես Սենկայի ձեռին:

— Ի՞նչ ես կանգնել: Գնա:

— Լուցկի տուր:

— Ձե մի. լուցկին տամ՝ փչացնես:

— Մուժն ե ախր:

— Ճամպեն կգտնես:

Սենկան միթան միջով գնաց դեպի անցքը: Նա հասավ ածուխը մը-
շակելու տեղը, ուր կարելի չէր շարժվել պղպած միայն կամ չոքե-
չոք, և խարխափելով՝ ձեռներն սկսեց մանածել ջրի և կաշուն ած-
խացի մեջ, մինչև վոր գտավ մանր ածուխի կույտը:

Սենկան բարձրացավ և քնեց նրա վրա: Ածուխը միքիչ դեռ ու-
դեն գնաց և փոս ընկավ նրա մարմնի չափով: Սենկան ծոցից հա-
նեց խոնավութունից կակղած սև հացը և սկսեց ուտել: Աղի և ած-
խափոշու կտորները ճոճուում էին ատամների տակ, և կակղած հա-
ցը ծամվում էր խմորի պես: Ձեռները, վոտներն ու մեջքը ցավում
էին բուժ ու համառ կերպով:

Սենկան հացը կերավ-վերջացրեց ու չերեսը խաչակնքեց:
«Բաղնխում լինելի», — մտածեց նա, կուշ չեկավ, ձեռները դրեց
ծնկների արանքը, ծնկները մոտեցրեց կզակին, ուսերը շարժեց,
վոր ավելի խոր տեղավորվի ածուխի մեջ, ու սպասեց, վոր քունը
գա:

Քունը տարավ, և նա սկսեց չերպում տեսնել այն բոլորը,
ինչ այնպես ցանկանում էր: Նա տեսնում էր, վոր ինքն իբր թե
վերև՝ հողի չերեսին է: Շուրջը տոնական ուրախություն ու աղ-
մուկ է: Նա գնում է փողոցով: Կողքից, մեկը մյուսի յետևից, բո-
ժոժները գնդգնդացնելով, անցնում են կառքով զբոսնողները: Հետո
նա իրեն տեսավ բաղնխում. վոշ մի կերպ չէր կարողանում կռիկ-
ված էր դրանցով, պարզվեց, վոր այդ վոշ թե բաղնխ է, ալ
ճաշարան: Նրան բռնեցին և զոռով սկսեցին կռիկել այն խողովակը,
վորտեղից ջրհանով ջուր էր թափվում: Նա սարսափով տեսավ այդ
սև բացվածքը, ընդդիմացավ և վոշինչ չկարողացավ անել: Շուրջն
աղմկում ու հայհույում էին. նա իր գլխավերև ձախեր էր լսում,
զգում էր ինչպես իրեն հրում են և ցնցում: Ուզում էր բղավել,
վոր իրեն չծեծեն, բայց կրճից վոշ մի ձախ չէր լինում: Այդ
ժամանակ մեկը կատաղած վաղեց դեպի նա, կռացավ և քացով
խփեց փորին: Ցավից շունչը կտրեց, նա հեծեծաց ու... արթնացավ:

Մթան մեջ Յեգորը հայհույում էր և ածուխի կտորով հրում նրան:

— Մի խփի, քեռի ջան, վեր եմ կենում, — ասաց Սենկան,
դժվարությամբ բարձրանալով:

Տեսզը ցնցում էր նրան, ատամները զարկվում էին իրար,
թաց վոտները փետացել էին:

— Տես հլա, ծուլ անալիտանին. չես քու տեղն աշխատեմ, իսկ
դու քնես: Ռեխդ կշարդեմ... — աղմկում էր Յեգորը:

Սենկան միքանի քալլ արավ և հանկարծ կանգնեց, սառը, խո-
նավ պատին հենվելով:

— Քեռի ջան, հալ չունեմ:

Յեգորը խավարի միջից հայհույանքների կարկուտ թափեց: Սեն-
կան, ճիգ անելով և արտասուքները կուլ տալով, խարխափելով հա-
սավ ջրհանին, կռացավ, կոթը բռնեց և սկսեց պտտել: Շուրջը նո-
րից լուրջուն տիրեց, և առաջվա պես ամեն ինչ ելի անշարժ էր,
մռալ ու հուսահատեցնող:

— Ինչո՞ւ չէր հայրն ստիպում Սենկային աշխատելու. ի՞նչն էր դրա
պատճառը:

— Ինչպիսի պայմաններում էին աշխատում բանվորները հանքա-
հորում:

— Բնորոշեցեք Յեգորին, վորպես բանվորի:

— Ինչո՞ւ չէ նա այնքան անգութ վերաբերվում դեպի Սենկան. ի՞նչն
էր այդ վերաբերմունքի պատճառը:

— Այս պատմվածքի հիման վրա փորձեցեք գրել շարադրություն
«Յերեխաների աշխատանքը նախահեղափոխական հանքերում» թեմայով:

ԱՌԱՋԻՆ ՈՐԸ ԳՈՐԾԱՐԱՆՈՒՄ

(Հասված վեպից)

Հախ ընդարձակ բակը լիքն էր իրար վրա թափված դազգյահ-
ների ու մեքենաների մասերով, սալակներով, անիվներով, ջրհան-
ներով և ամբողջ վագոններով: Իգնատն անցնելով այս բոլորի
մոտով՝ դռան կոթը բռնեց և վտար դրեց գործարանի շենքը, և
նույն վայրկյանին նրան խլացրեց վորոտի և վայրի վռնոցի մի
ալիք:

— Հրե՛ նա, հրե՛ նա, նորաշենցի Իգնատը հրե՛ հա՛, — պտտվում,
զարկվում, և խելագարի պես քրքշում ելին փոկերն առաստաղի
տակին:

— Ամբար... — վորոտում ու մռնչում էր ինչ-վոր մի հրեշ
բարձրացող ու ցածրացող ձայնով:

— Տրուախ-տախ-տաա... Տրուախ-տախ-տաա...

— Վը՛զզ, — ողը ծակում էր մի սուր ձայն:

Իգնատը մի րոպե կանգ առավ՝ շփոթված ու խլացած:

Նրա հայրը՝ Մաքսիմ Պաստերնյակը, վոր բավական առաջ էր
գնացել, չէտ չեկավ և նրա թեք քաշեց:

— Հը, ի՛նչ ես բերանդ բաց արել, մնացել: Յետևիցս արի:

Իգնատը հնազանդ գնաց հոր չետեից: Կամաց-կամաց վախն
անցավ, փոխվելով զարմանքի: Նա զարմանում էր արհեստանոցի
ուժի և շարժման վրա: Թվում էր, թե արհեստանոցը վոգեկորված
է: Սկսեց նկատել, վոր այդ ամբողջ աղմկող հսկան ունի առանձին
մասեր: Այնտեղ սրում էին չերկաթե չերկար գլանակ և չերկաթի
տաշեղները կտրիչի բերանից կեռ ու մեռ իջնում ելին ցած, կար-
ծես ջղաձգվող ոճ լինեք: Մի ուրիշ տեղ խառատը, աչքերը կուշ
ածած, պղինձ էր կտրում և նրա տաշեղները դեռ ու գեն ելին
թռչում ճոճապող, փայլատակող շատրվանի նման: Շտապով, ան-
հանգիստ չէտ ու առաջ էր անում ռանդող դազգյահի ռանդիչը...

— Դե, հիմի զգուշ կաց, — նախազգուշացրեց Մաքսիմը վոր-
դուն, ընդարձակ ու մեծ անցքից ծռվելով ու դազգյահների արանքը
մտնելով: — Մատդ վոշ մի տեղ չկոխես:

Իգնատն աշխատում էր զգուշ լինել: Բայց պատահում էր այն-
պես, չերբ նա խուչս էր տալիս մի փոկավոր անիվից կամ ատամ-
նավոր անիվից, մյուս կողմից արդեն նրան սպասում էր մի ինչ-
վոր դուրս ընկած լծակ կամ դուրս արժած փոկ:

Քիչ մնաց վերնաշապիկն ատամնավոր անիվի բերանն ընկնելու:
Նա վախենում էր մենակ մնալուց և աշխատում էր հորից չետ
չմնալ: Հասնելով մի չերկար, ահագին դազգյահի, վոր դրված էր
պատի չերկարությամբ, լուսամուտի տակ, շրջապատված չերկաթե
վանդակով, Մաքսիմը կանգ առավ, արկղը բացեց և ուտելիքի պա-
շարի կապոցն այնտեղ դնելով, հանեց կտրիչներ, բանալիներ ու
այլ գործիքներ: Դազգյահը չուղեց, նայեց, փորձեց առանձին մասերն
ու բանի գցեց:

Այստեղից չերևում էր սև, չուգունե սյուների չերկար շարք,
վորոնց վերջը ծածկվում էր կապտավուն ծխով: Սյուներն իրենց
պինդ ուսերի վրա պահում էլին համարյա հարյուր սաժեն չերկա-
րություն ունեցող չերկաթե մի կլոր ձող, վորի վրա խիտ առ խիտ
բուլբուլներ չերկաթե մի կլոր ձող, վորի վրա խիտ առ խիտ
շարված էին փոկավոր անիվներ: Թվում էր, թե այդ չուգունե,
սառը փայլատակող անիվները պատրաստվում են մի տեղ թռչելու,
խակ ներքևում դազգյահներն ելին, վոր հեռվում միաձուլվում ելին
մի չուգունե զանգվածի մեջ, վոր շարժում է իր մանրիկ անդամ-
ները միայն: Բանվորների այս ու այն կողմ ցրված սև կերպա-
րանքները կորչում ելին այդ զանգվածի մեջ:

— Եստեղ կանգնիր, — հրամայեց Մաքսիմն Իգնատին, և ինքը
մոտեցավ ընկերների մի խմբի:

Կոստիչևը նստել էր իր դազգյահի մի մասին և խորամանկ
մոխրագույն աչքերի բարեսիրտ ժպիտով լսում էր մյուսներին: Նրա
լեցուն ու խոշոր կազմվածքը, հարթ սանրած ու չուղած մազերը
և լայն միջուկը նրա դեմքին լրջություն էլին տալիս, և թվում էր՝
նա նման է վաճառականի կամ տերտերի: Նրա դիմաց, գերանի
կտորի վրա նստել էր մռայլ ու խռիվ մազերով, կարմիր աչքերի
տակ պարկեր ունեցող, առատ ժուրբան, խակ մի քիչ դենը, լավ
կարված, գրեթե նոր պինջակը հագին, քաղաքացու նուրբ դեմքով
Նիկոնովը լրագիր էր կարգում: Նա վերջերս էր չեկել այստեղ՝
Նիկոնովը լրագիր էր կարգում: Նա վերջերս էր չեկել այստեղ՝
Նրա մասին մի խուլ լուր էր պտտում, թե ինչ-վոր բանի համար
տուժել է, թե ինչ բանի համար և ինչպես — վոշ-վոք կարգին
չգիտեր:

Սուրկովը, վոր լայն գեմքով մի փոքրիկ և չափազանց շարժուն մարդ էր, չեռանդով պատմում էր կնոջ հետ ունեցած չերեկվա վեճի մասին և այն մասին, թե ինչպես ինքը, վերջիվերջո «խրատել է» նրան։

— Սուտ ես ասում,— նկատեց ժուրբան։ — չես լսել եմ, վոր կլինի քեզ ծեծում։

Սուրկովը տաքացավ։

Այդ ժամանակ Մաքսիմը, ընկերներին մոտենալով, բարեկեց նրանց։

— Բերի՛ր,— հարցրեց ժուրբան։

— Ինչ արած, պետք է իրա կերած հացն աշխատի, հե-հե. .

— Ինչպես չերևում է, ես հացը քեզ դուր ե գալիս, հա։

Մաքսիմը փոքր ինչ շփոթվեց։

— Ինչո՞վ ե վատ։ Հո գողանովի չի. մերն ե։

— Մենակ ե՞ր...

— Բայց մի՞թե նա տասնհինգ տարեկան կա,— հարցրեց Սուրկովը։

Յե՛վ ճիշտ վոր. Իգնատը փոքր էր, բայց Մաքսիմը խնդրեց իր քավոր զրազրին մի տարի ավելացնել. այնուամենայնիվ նա խաչթեց ընկերոջը։

— Դու եզ տարիքում մի՞թե նրանից խոշոր ես չեղել։

— Այ քեզ բան,— ասաց Կոստիշկը։ — Նա նոր ծերուկիցն ուրե-
րին ե սկսել դեպի ներքև չերկարել։

Ծիծաղեցին։

— Հը, չավի՛ր ուսումը շարունակի,— կրկին հարցրեց ժուրբան։

— Ի՛նչ ուսում,— նոթերը կիտեց Մաքսիմը։ — Գրել-կարդալ գիտի—հերիք ե։ Դու հրեդ վոչ մի բան ել չգիտես, ի՛նչ կա վոր։
Լավեց մի չերկար ու զանգաղ սուլոց։

Բանվորները վեր կացան ու գնացին իրենց տեղերը։

Դազգյահների արանքով, բարևողներին հաղիվ հազ գլխով անե-
լով, չեկավ տուժուրկա հագած, բելգիական գլխարկ դրած վարպե-
տի ոգնական Զոլոտկոն, վոր ամիսներ առաջ դազգյահի վրա աշ-
խատում էր, վորպես խառատ։

Նրա մոտենալու ժամանակ ժուրբան կռացավ դազգյահի վրա
և ցուլց տվեց, թե բուրդովին տարված է իր աշխատանքով։

Զոլոտկոն մի բոպե կանգ առավ, կարծես սպասում էր մի բա-
նի, ապա ուսը թափ տվեց ու գնաց առաջ։

Մաքսիմը գլխարկը վերցրեց ու խորը գլուխ տվեց։

— Հրես վորդուս բերել եմ, Նիկոլայ Իվանովիչ։

— Ըհը՛... լավ, թող գնա գրասենյակ։

Մաքսիմը քծնանքով ժպտաց։

— Յես, Նիկոլայ Իվանովիչ, ուզում եմ... եստեղ մի ազատ
դազգյահ կա...

— Լավ, լավ. չես կնայեմ։

Գրասենյակում Իգնատը համար ստացավ և կես ժամ հետո
արդեն կանգնած էր դազգյահի մոտ։ Նա հետաքրքրությամբ ու
զարմանքով նայում էր մեքենայի արագ աշխատանքին, թե ինչը
ինչպես ե գնում։ Այդ հետաքրքրության շնորհիվ նա ձեռի գոր-
ծիքը թողեց ու նայեց, և հանկարծ փոկը դուրս պրծնելով՝ վայր
ընկավ անիվից, կտրիչը տրաքեց։ Իգնատը գլուխը կորցրած վազեց
դեպի հայրը։

— Հայրիկ,— քաշեց նա հոր վերնաշապիկը։ — Դազգյահը կոտ-
րեց...

Մաքսիմը նետվեց դեպի դազգյահը։

— Թո՛ւ... հիմար Յես ել կածեցի ինչ ե պատահել։ Բերանդ
բաց մի անի՛ կանգնի, ալ թե ինչ։

Ու ապտակեց նրան։ Հետո փոկը տեղը գցեց ու դազգյահը
նորից բան գցելով, կրկին ապտակեց։

Իգնատի կողքին աշխատող տղերքը դադարեցին ծիծաղելուց։

Իսկ չերք Մաքսիմը գնաց իր դազգյահի մոտ, նրա հարևանը,
վոր աշխատում էր նույն դազգյահի մյուս կիսի վրա, թքեց Մաք-
սիմի չետևից և, Իգնատին դառնալով, ասաց։

— Յեթե մի բան պատահի, ինձ ասա։ Ի՛հ, սատանա... Ես-
տեղ, ախպեր ջան, եզպես իրավունք չկա, վոր ծեծեն։

Իգնատը կռացավ դազգյահի վրա և կամաց պատասխանեց։

— Վոչինչ։

— Ի՛նչ ես անում. մի կռանա, մազերդ մեքենայի բերանը
կընկնի։

Իգնատը ցնցվեց և գլուխը բարձրացրեց, — աչքերում արցունք-
ներ կային։ Շրթները դողում էին։

— Վոչինչ...

Իգնատը դազգյահը կանգնեցրել և չերկար նրա առաջ պաղած՝
չերեսը թազցնում էր ոտար աչքերից։

Իգնատը չնկատեց, թե ինչպես հայրը մոտեցավ։

— Եզ ի՛նչ ե, քեզ պետք է խնդրե՞նք։ Գնա տաք ջուր բեր։

Նախաճաշ ենք անելու։

Առանց հոր չերեսին նայելու, Իգնատը թեյամանն առավ նրա
ձեռից և գնաց դեպի տաք ջրի կաթսան, ուր բանվորները
խմբվել էին արդեն։

Ձանգը տվին: Մեքենան կանգ առավ, և արհեստանոցի դռները
ցրվեց: Տարրերինակ եր այդ լուսթյունը, և մարդկանց ձայները
լսվում էին շատ բարձր: Ինչ-վոր մեկը մուրճ խփեց:

— Դե, դե, թարկը տուր,— լսվեցին դժգոհ ձայներ:

Մուրճի հարվածները լռեցին:

Մաքսիմի դադգյանի ազատ մասի վրա դրված էին թեյամանը
և ուտելիքները:

Մի կողմը նստել էին Կոստիչեն ու Մաքսիմը, մյուս կողմը
Սուրկովն ու Ժուրբան: Իգնատը տեղավորվեց մի փայտի կտորի
վրա:

Լուսնախաճաշում էին:

Հանկարծ դուռը ճռռաց և արհեստանոց մտավ պահակը, նրա
յետևից մի ցեղական շուն, ապա և ինքը դիրեկտորը:

— Ը՛հ-ս՛... — անցավ արհեստանոցով:

Կոստիչեն արագ վեր կացավ և խոնարհ գլուխ տվեց: Սուրկովն
ու Մաքսիմը նույնն արին: Ժուրբան ուղեց վեր կենալ, բայց
խեղճն էլ նստեց ու կռացավ, դադգյանի յետև թագնավելով:

— Թող կորչի,— ասաց նա:— Վոր սատանեն բերեց: Ձի թող-
նում հանգիստ հաց ուտենք: Նստիր, տղաս:

Իգնատը տատանվում էր: Հորը նայելով՝ նա ինքն էլ ուզում
էր գլխարկը վերցնել ու գլուխ տա: Բայց չէր կարողանում հասկա-
նալ, թե ինչո՞ւ համար: Միթե դիրեկտորն ազգական է կամ ծա-
նոթ: Նրա սրտում դեռ յերկուդ չկար: Յե՛վ մինչ նա տատանվում
էր, դիրեկտորը թագնավեց արհեստանոցի խորքում, և նույն րոպե-
յին նա հորից ստացավ մի ուրիշ ապտակ:

Ինչո՞ւ չես խփում,— միջամտեց Ժուրբան:

— Տեղն է:

— Ինչո՞ւ չես տեղը: Ե՛հ... նա հո քեզ չի՞ խանդարում, վոր
վիզդ ծռես:

Մի առ ժամանակ լռեցին:

— Սատանան գիտի,— բացականչեց հանկարծ Ժուրբան,— թե
ինչու ձեզանից վոչ-վոք լրագիր չի դուրս գրում: Ե՛հ, ասենք թե՛
չես անգրագետ եմ, դուք հո՞ կարդալ իմանում եք:

— Ի՞նչ կարդանք,— քմծիծաղ տվեց Կոստիչեն:

— Քիչ բան կա: Յես Ռոստովում վոր աշխատում եյի, ենտե՛ղ
ամեն ոք կարդում էին— սպանություն, գողություն, հրդեհ... Ել
վճնց թե ինչ: Բա աշխարհը մենակ էս է:

— Ե՛գ քու ասած բաների մասին կնանիք ել կարող ես
պատմել:

— Պարապ տասը մանեթ չկա, — նկատեց Մաքսիմը:

— Ե՛գ փողով ավելի կխմես:

Սուրկովը պապիրոս ծխեց ու ծիծաղեց:

Ժուրբան հեղնական հայացքով նայեց նրան և վեր կացավ
գնաց: Իսկ մի քանի րոպե հետո արհեստանոցը նորից դռները
մարդկանց ձայները խլացնելով:

Իգնատը նորից կանգնեց դադգյանի մոտ և սկսեց պտուտակա-
վոր մեխեր շինել:

— Քանի՞սն ես շինել,— հարցրեց հարևանը:

— Քսան հատ:

— Իսկ չես— չերեսունհինգ: Յեթե արագացնելի, ավելի
շատ կշինելի:

— Քու անունը Պավել չի՞,— հարցրեց Իգնատը հարևանին:

— Ճիշտ է: Իսկ հերս դարձնոցում ե աշխատում:

— Ը՛հը. դու մեր կողքի փողոցումն ես ապրում, չե՞:

— Ե՛հ, կարծեմ, մենք իարար հետ բռնեցքով կովել ենք մի
անգամ:

Յերկուսն էլ ուրախացան:

Պավելը յերկար պտուտակավոր մեխեր եր շինում, և բանի
դեռ մեքենան բանում էր, Իգնատին պատմում էր իր կյանքի մա-
սին: Հորից չէր գանգատվում, մայրը բարի չէր, բայց սիրում էր
խմել ու տանը հաճախ կռիվ ու ծեծ եր լինում: Նա սովորել էր
Նովոսելովկայի միակ դպրոցում. ուսուցիչը, վոր առաջ դաստիարակ
էր յեղել ինչ-վոր աշխատանքի ընտանիքում, աշակերտներին ծեծում
էր մտրակով: Յերկու տարի դպրոցում ֆախուց հետո՝ Պավելը փա-
խել էր:

Իգնատը հարևանին վատ եր լսում և բոլոր ժամանակ աշխա-
տում էր:

— Ե՛, հերիք ե,— ասաց Պավելը:— Ձեռներ լվանալու ժամա-
նակ է: Դու առաջ չուղ քսի, հետո ճիւղով կսրես:

Արհեստանոցի դռները նկատելի կերպով նվազեց, վորոշակի
լսվում էին մարդկանց ձայները և պողպատե կտրիչների ձայնը,—
գործիքները հավաքում էին:

Ձանգը տվին, մեքենան կանգ առավ, և բանվորները շարժվե-
ցին, աղմկեցին ու սկսեցին դուրս գալ շենքից:

Ճաշից հետո Պավելն Իգնատին ցույց տվեց, թե ինչպես պետք
է աշխատել, ինչպես պետք է կտրիչը սրել և այն միջոցին, յերբ
դադգյանը բան ընկած աշխատում է:

Յես, ախպեր ջան, յերկաթի վրա փորագրում ել եմ,— պար-
ծեցավ Պավելը:

Մոտեցավ Չերնիցինը, վերցրեց շինած պատուականների մի մասը և նրանց տեղը դրեց չշինվածները: Իգնատը չընդդիմացավ: Չուգեց ասել և հորը: Բայց հայրն ինքը մոտեցավ և, աշխատանքին նախելով, նկատեց.

— Շինածդ շատ եր կարծես:

— Հա, բայց են քեռին վերցրեց, — պատասխանեց Պավելն Իգնատի փոխարեն:

Մաքսիմն սպառնալից մոտեցավ Չերնիցինին:

— Ինչո՞ւ չես վերցրել, շան վորդի:

— Գու՞ր բանը չի, — կողոպտեցի պատասխանեց Չերնիցինը:

— Ի՞նչ, Իմ բանը չի: Գո՞ղ, սրիկա:

— Գողը դու չես, — առանց քաշվելու պատասխանեց Չերնիցինը:

Մի րոպե Մաքսիմը շփոթվեց: Իգնատը համոզված էր, վոր հայրը հիմի կապտակի վիրավորողին: Բայց Չերնիցինը մուրճը բռնել էր ձեռին, և Մաքսիմն անգոր զայրույթի մեջ բռունցք էր ցույց տալիս և անկապ հայհոյանքներ շարժում: Յեվ այն ժամանակ միայն, չերը սպառնաց վարպետին հայտնել, Չերնիցինը հավաքեց Իգնատից վերցրածը և շարտեց նրա կողմը:

Չերնիցինը հաղթվեց: Բայց հաղթվեց վոչ թե Մաքսիմի յերկուղից, այլ ուրիշ մի բանից. այդ Իգնատը լավ էր տեսնում: Ու խորին հիասթափություն զգաց. նշանակում է՝ հայրը միայն տանն է անարկու, իսկ այստեղ, այս յերկաթե դղրդոցի մեջ, նա յեղնուհւպիսի խեղճ ու անճար է, ինչպես և բոլորը:

Յերբ Մաքսիմը գնաց իր դադգյահի մոտ, Իգնատը նայեց նրան և վշտացած ու հեգնանքով շրթները ծռռռեց:

Ու դրա հետ միասին զգաց իր մենակությունն ու անճարությունը:

ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻ ԶԲՋԱՆՈՒՄ

(Հասված վեպից)

Մի անգամ դադգյահների արանքով, դուրը ձեռին անցնում էր մի շահել թուխ գեմքով փականագործ: Նրա բարեկազմ ու պինդ կազմվածքը, բելգիական գլխարկի տակից դուրս թափված սև գանգուրները, սև հոնքերի վորոշակի գծերը և նոր ծլող բեղերը դարձնում էին նրան աչքի ընկնող: Գնում էր առանց շտապելու, ճկուն ու վստահ քայլերով. յերբեմն խոշոր թուխ աչքերով, վորոնց մեջ

ինչ-վոր տխրություն կար, նայում էր շուրջը: Յերբ նա Իգնատի կողքից անցավ-գնաց, Չերնիցինը հանկարծ կանչեց նրան.

— Ե՛յ, ցիգան:

Փականագործը շարունակեց ճանապարհը:

Այդ ժամանակ Չերնիցինը կանչեց ավելի բարձր.

— Հսի՛ր, պանդլո-պունդլո:

Փականագործը չետ դարձավ և հարցական նայեց ձայնի կողմը: Մտածեց: Ապա նույն ճկուն ու վճռական քայլվածքով մոտեցավ ծիծաղող բանվորների խմբին և գիմեց ուղղակի Չերնիցինին:

— Հը՞, ի՞նչ էլի՛ր ասում:

Չերնիցինը նայեց նրա թուխ աչքերին, վորտից գլուխ չափեց նրան և իսկույն դապվեց:

— Բեզ թվացել է, ո՞վ գիտի...

— Դ՞ու էլի՛ր ձայն տալի: — Փականագործի ուղիղ քթի նուրբ ունգները լայնացան.

Չերնիցինը գունատվեց և, արդեն շփոթվելով, մըթմըթաց.

— Ե, քե՞զ էլի՛ ձայն տալիս վոր:

Փականագործն արհամարհական ժպիտով նայեց նրան և, առանց շտապելու, գնաց իր ճանապարհը:

Սկզբում Իգնատն ուշ չդարձրեց այդ բանին: Թվաց թե՛ փականագործի թե՛ ձայնը և թե՛ կերպարանքը ծանոթ են իրեն: Յեվ հանկարծ հիշեց. Արտեմը՝ Ծխական դպրոցի նախկին ընկերը — «Բեզզը»: Դադգյահը կանգնեցրեց ու վազեց յետևից:

— Արտեմ, Արտեմ:

Հասավ դռների մոտ, ուրախացած:

— Ախպեր, քեզ ճանաչել ել չի լինում: Փոխվել ես ե՞ս յերեք տարվա մեջ:

— Ա՛յ իսկի չե՛լի սպասում: Իգնատ: Վորտե՞ղ ես:

— Եստեղ, դադգյահի վրա աշխատում եմ: Իսկ դ՞ու:

— Փականագործ եմ:

— Այ քեզ բան: Չարմանալի չե: Ե՛, ի՞նչպես ես ապրում: Դու ախր ուղում էլի՛ր ունալական դպրոցը մտնել:

— Մտա:

— Բա վո՞նց ե, վոր եստեղ ես:

Արտեմը տխրեց և, րոպեական լուռությունից հետո, պատասխանեց:

— Հերս մեքենայի տակն ընկավ... գործարանում... Ե՛, չես ել դպրոցից դուրս յեկա:

— Բոլորովին սպանեց, — հարցրեց Իգնատը չհավատալով:

— Չե՛հ, — ախմա պատասխանեց Արտեմը: — Մի քիչ ապրեց...

Դպրոցում չեղած ժամանակ Իգնատը մի քանի անգամ գնացել էր Արտեմի մոտ, նրա հորը ճանաչում էր։ Նա Արտեմի պես պնդակազմ, սև մազերով փականագործ էր, դեմքով մի քիչ մուսլի, բայց իսկապես բարեսիրտ և նույնիսկ ուրախ մարդ էր։

Իգնատին դուր էր գալիս, վոր Արտեմն իրեն «գու» չե ասում, իսկ ինքը նրան վերաբերվում էր իբրև մեծի։

Յերևաց վարպետը, ե՛լ կանգնել անհարմար էր։

— Գնանք ակումբ, — առաջարկեց Իգնատը։

Կարմիր տնակում, ուր տաննյակ նստարան էր դրված, վոչ-վոք չկար գրեթե...

— Գիտես ինչ, — ասաց Իգնատը, — արի խառատանոցը, դադ-գլահի վրա աշխատելու։

— Ինչո՞ւ, — հարցրեց Արտեմը։

— Ավելի լավ է, աշխատավարձն ել շատ է... Ե՛հ, աշխատանքն ել հետաքրքրական է։

— Իսկ ինձ դուր չի գալիս։ Ձանձրալի չե։ Ու հետո՝ ինչ աշխատանք է վոր։ Ամեն ինչ դադգլահն է անում։ Այ, դուրով կտրում ես կամ սղոցում, իսկույն գդում ես, վոր բան ես անում։

Լռեցին։

Արտեմը մի քիչ կենդանացավ և հարցրեց։

— Դու գրքեր կարդում ես։

— Կարդում եմ։

— Ի՞նչ տեսակ գրքեր։

Ինգատը քիչ մնաց խոստովանի, վոր սրբերի մասին է կարդում, և փոքր ինչ շփոթված պատասխանեց։

— Ենպե՛ս... դանդաղ...

— Ե՛հ, ենպես հետաքրքիր գրքեր կան... Յես գրադարանից եմ վերցնում։ Մեկ-մեկ ենպես գիրք ե պատահում։ Այ, յերեկ վերցրի — «Սպարտակ» է կոչվում... Ինչ հետաքրքիր է։ Ենտեղ, հասկանում ես, նկարագրվում է, թե ինչպես ստրուկներն ապստամբում են... Ե՛, եդպես բաներ... Գիտես ինչ։ Լավ կլինի միասին կարդանք։ Մենակ մի քիչ ձանձրալի չե. մարդու գլուխ շատ մտքեր են գալիս, բայց մեկը չկա, վոր հետը խոսես։

— Լավ, — համաձայնեց Իգնատը։ — Բայց գիտես ինչ, յես յերկու ընկեր ել ունեմ, լավ կլինե՛ր նրանք ել գալին։

— Ինչ կա վոր, եդ ավելի լավ կլինի։ Յեկեք ինձ մոտ։

Առաջին կիրակին Իգնատը, Պավելն ու Ստեփանը՝ Կոստիչևի վորդին, վոր մի յերկար ու չորչորուկ տղա յեր, նույնպես դադգլահի մոտ աշխատող, յեկան Արտեմի մոտ։

Այստեղ ամեն ինչ այնպես էր, ինչպես Իգնատը հիշում էր. — ցած-

րիկ կամարակապ առաստաղ, ներկը անված թախտ, գույնզգույն վարագույր, վոր ծածկում էր փեշը, վորի առաջ Արտեմի բարի դեմքով պառավ մայրն ինչ-վոր բան էր անում։ Պատերին կային բանվորների մեծադիր լուսանկարներ և, չգիտես ինչու, Ալեքսանդր Յերկորդի սպանության նկարը. լուսամուտներում դրված էլին ծաղկամաններով ծաղիկներ, վորոնց արանքով յերևում էլին փողոցով անցնողների վոտքերը։ Առաջվա պես թեթև խոնավություն կար։ Չեյին յերևում արագաշարժ քույրն ու յեղբայրը։ Արտեմը հեծանիվի ինչ-վոր մասը նորոգում էր։ Հյուրերին տեսնելով՝ գործը թողեց, ուրախացավ։

— Այ, լավ արե՛ք, վոր յեկաք։ Թե չե ուզում ելի ինքս մե-նակ կարդամ, համբերությունս չե՛ր տալիս։ Այ, ախպեր ջան, գիրքը։ Շատ լավն է։ Ուղղակի ուրիշ կյանք է, — ասաց նա հուզված, մազերը խառնելով։ — Բոլորովին ուրիշ աշխարհ է։ Գլադիատորները, Սպարտակը... Ներոն կայսրը... դա, ասենք, ենքան չե... Կովում են և ալին... Իսկ են տեղը, ուր ստրուկներն ապստամբում են, այ լավ է հա՛։ Մի մտածեցեք հլա՝ ստրուկները տասն անգամ ավելի շատ են, նրանց ծաղրի-ծանակի յեն յենթարկում, և նրանք հնազանդ տանում են։ Ուղղակի անասուններ են յեղել։ Յեվ հանկարծ, ախպեր ջան, եդ անասունները վեր են կենում ու գնում իրենց դահիճների վրա։ Սպարտակն ել նրանց հետ։ Ե՛հ, — ընդհատեց նա ինքն իրեն, — բոլորը դժվար է պատմել։ Եկեք, հենց սկզբից կարդանք։

Նստեց տանը սարքած դադգլահի վրա և սկսեց կարդալ։ Գլադիատորների կովի պատկերավոր նկարագրությունն իսկույն գրավեց ունկնդիրներին։ Մինչև անգամ Ստեփանն ել հափշտակվեց և ազա՛ն աչքերով նայում էր Արտեմի ձեռքին ցնցվող գրքին։

Հսկայական կրկես, ուժեղ և ճարպիկ ըմբիշներ, կայսր, հազարավոր մարդիկ՝ արյան հոտից հարբած...

Իգնատի յերեակայության մեջ աճում էր մի այլ կյանքի և այլ աշխարհի կախարդական պատկեր, գույներով, փայլով ու ադմուլկով լիքը... Յեվ այդ հզոր պատկերի առաջ նովոսելովկա գլուզն իր տուփանման տնակներով, և նույնիսկ քաղաքը հանկարծ թրվացին այնքան վողորմելի, վոր Իգնատն իրեն չկարողացավ պահել և հարցրեց։

— Մի՞թե եդ բոլորը յեղել է։

— Վոր գրում են, ուրեմն, յեղել է, — բարկացած պատասխանեց Ստեփանը։

Իսկ Պավելը բղավեց յերկուսի վրա յել։

— Լռեցե՛ք։

Արտեմի մայրը, գործը վերջացնելով, կանգնել էր ձեռն ալոյին դեմ տված, և սիրալիր նայում էր պատանիներին: Յերբեմն միայն հառաչում էր:

— Գիտե՞ք ի՞նչ, — բացականչեց հանկարծ Արտեմը, — մենք եր ստրուկներ ենք:

Հնկերներն իրար յերեսի նայեցին, և Ստեփանն ասաց վիրավորված.

— Մենք ի՞նչ ստրուկներ ենք: Մեզ վոչ-վոք չի խփում:

Արտեմը չարախնդացությամբ քմծիծաղ տվեց:

— Բա, դու ուրեմն ազատ ես: Իսկի կարող ես վեր կենալ, յերբ ուզում ես: Կարող ես առանց շշակի ձայնի ճաշել:

— Ինչո՞ւ վոր, — ասաց Ստեփանը: — Յես միշտ ել շշակի ձայնով եմ ճաշում: Իսկ յեթե ուզեմ, նախաճաշից ել կարող եմ գործի կանգնել:

— Նախաճաշից, — հարցրեց Արտեմը և ծիծաղեց: — Ե՛հ, նորաշենցիներ...

Նորից տեղը նստեց ու շարունակեց ընթերցումը:

Կրկին նրանք Հռոմումն ելին: Սպարտակը հանդիպում է Կեսարին: Ստրուկները հուզվում են: Շուտով ահա կռիվ է լինելու, կուրծք-կրծքի յեն տալու:

Ստեփանն ու Պավելն ինչ-վոր նշաններով բան հասկացրին իրար, հետո յերկուսն ել վեր կացան ու գնացին, կարծես մի լուրջ գործի:

— Աղջկերանց մոտ են գնում, գրողի տարածները, — մրթմրեթաց Իզնատը:

— Չեմ սիրում եղպեսիներին, — ասաց Արտեմը սենյակում քալելով:

Նրա մայրը կանթեղը վառեց, միջանի բան հավաքեց, տեղավորեց և, ինչ-վոր տեղ գնալու պատրաստություն տեսնելով, հարցրեց.

— Բան չի՞ հարկավոր, Արտեմ ջան:

— Չե, — բարկացած պատասխանեց Արտեմը: Իսկ յերբ մայրը գնաց, գլուխը շարժեց նրա յետևից և ժպտաց.

— Շարունակ բան ու գործ ունի: Մի տեղ բժշկում է, մի ուրիշ տեղ յերեխեք է լողացնում:

Նկատելով, վոր Իզնատը կանթեղին է նայում, բացատրեց.

— Թող ինչ ուզում է անի... Պառավ կնիկ է: Նա վզիս խաշ էլ է կախել, ինչ արած: Իսկ հայրս... Գիտես, յերբ մեռնում էր, մայրս տերտեր կանչեց. հայրս՝ փիս հայհոյեց միայն: Եղպես ել մեռավ:

— Իսկ դ՞ու, — ագահ հետաքրքրությամբ հարցրեց Իզնատը:

— Յես հորս նման եմ, — կարճ պատասխանեց Արտեմը:

Իզնատը մի գիրք խնդրեց և պատրաստվեց տուն գնալու: Դուրս յեկան փողոց: Մթնում էր, ճրագները վառում էին: Փողոցը կարճ էր և նեղ, կարծես քարե փոս լիներ: Կառքեր անցան, և տաք փոշի բարձրացավ:

— Իսկ արևը վո՞ր կողմից է դուրս գալիս եստեղ, — հարցրեց Իզնատը դեռ ու դեռ նայելով:

Արտեմը գլխով ցույց տվեց փողոցի աջ կողմը:

— Կարծե՞մ, եստեղից: Գիտե՞մ, վոր մայր է մտնում ես տների յետև:

Իզնատը ժպտաց:

— Ասողերն ել են մի տեսակ... մաշված են... Չեմ սիրում ձեր ճրագները: Արի մի անգամ Նովոսելովկա: Կամ դաշտ գնանք: Այ, եստեղ ասողեր կտեսնես... Թռչուններ են յերգում... Արտուտներ...

— Կերթանք մի անգամ: Բայց բանն, ախպեր ջան, թռչունները չեն, այլ մարդիկ: Գիտես, հայրս լավ մարդ էր: Յերբեմն խմում էր, դա վոչինչ: Բայց յերբ սկսեր խոսել — լսելի մենակ: Մինչև անգամ արգելված գրքեր էր կարդում:

— Արգելված, — զարմացավ Իզնատը:

— Այո, վորովհետև նրանց մեջ գրում են իսկական ճշմարտությունը:

— Իսկ ո՞վ է արգելում, վոր ճշմարտությունը գրեն:

Արտեմը նայեց նրան և շվացրեց:

— Ու՞հ, բա մի՞թե չգիտես: Կան արգելողներ, ախպեր ջան... Բայց ինձ չե՞ր տալիս կարդամ. — վաղ է, մթամ. իսկ եսպես շատ բան էր պատմում: «Մի հավատա, ասում էր, կուշտ սրիկաներին, վոր մեզ վախեցնում են յերկնքով. բոլոր գործերը յերկրի վրա յեն կատարվում»...

Տան յերկրորդ հարկից դաշնամուրի ձայն լսվեց: Արտեմը բռնեց Իզնատի ձեռը և ցույց տվեց պաշտոն լուսով լուսավորված լուսամուտները:

— Տես, պարահանդես է: Հենց ես տան մեջ ել, նկուղում, աղքատ մարդիկ են ապրում — մերկ, սոված, հիվանդ: Իսկ վերևում պարահանդես է: Կլլակսին հիշո՞ւմ ես: Են, վոր մեր լուծած թվաբանական խնդիրներն արտագրում էր, ինքն էլ հաստ էր՝ խոզի նման:

— Նա ի՞նչ է վոր...

— Ստացել է միլիոնից ավելի ժառանգություն և մեր գործարանի ալկիմիստների կեսը:

— Են հիմարը: Ի՞նչ պիտի անի:

— Ի՞նչ պիտի անի:— Արտեմը ծիծաղեց խալթող ծիծաղով:— Չգիտեմ... Իսկ թե ինչ պիտի անենք մենք— արժե եղ մասին մտածել:

Մի անգամ Արտեմը մի բոպեցով վազեց խառատանոցը՝ Իգնատի մոտ և ուրախ-ուրախ հայտնեց.

— Մի բան կա: Կգաս ինձ մոտ, մի տեղ կերթանք:

Իգնատը հազիվ սպասեց մինչև յերեկո:

Մի մեծ տան հենց տանիքի տակի մի նեղլիկ սենյակում մարդիկ ելին հավաքված. ողբ ծանր եր. հատակին թափված ելին պապիրոսի մնացորդներ: Թափթփված գրքերի ու տետրակների արանքում դրված եր մի կտոր հին յերջիկ ու հաց: Պատին կպցրած ելին միջանի բացիկներ: Մոտ յերեսուն տարեկան, ակնոցով, յերկար մազերով մի մարդ կարդում եր: Յերկու ջահել բանվոր նստել ելին ծոված մահճակալի վրա, իսկ յերրորդը, միրուքավոր մի շեկ մարդ, վոր կապույտ աչքեր ուներ, տեղավորվել եր ճամպորդական պաշուսակի վրա: Մյուս սեղանի մոտ, վորի մի վոտն ընկած եր, նստել եր պապիրոս շինող մի աղջիկ և աշխատում եր ուշադիր լինել:

Բանվորները մահճակալի վրա իրար սեղմվեցին, վոր Իգնատին տեղ անեն, իսկ Արտեմը նստեց անկյունում, ուղղակի հատակի վրա, վոտները գրկեց ձեռներով, աշխատելով վոչ մի բառ բաց չթողնել:

Ակնոցավորը կարդում եր բանվորների շահագործման մասին և ժամանակ առ ժամանակ, կանգ առնելով, նայում եր ակնոցի վերևից և հարցնում.

— Եսպես ուրեմն... հասկացա՞ք, ընկերներ:

Մահճակալի վրա նստող յերկու բանվորը միաձայն պատասխանեցին՝ «այո»:

Ընթերցումը տևեց յերկու ժամ: Վերջում աղջիկն սկսեց սատաիկ հորանջել, միրուքավորի աչքերը կուլ ելին գնում, իսկ ջահելներին մեկն սկսեց ուղղակի ննջել:

Մեկն զգուշությամբ դուռը ծեծեց. կարդացողը, վորին Անդրեյ Իվանիչ ելին ասում, դուրս յեկավ և մի բոպեցից վերադարձավ՝ փոքրիկ գրքուլիկների ու թուղթիկների կապոցով:

— Եհ, ընկերներ, այսոր այսքանը հերիք ե:

Գրքուլիկներն ու թղթերը բաժանեց և, միջանի մանր բաների մասին խոսելով, խուճբն արձակեց:

Յերբ մենակ մնացին, Արտեմն ուրախացած զարկեց Իգնատի ուսին և բացականչեց.

— Տեսա՞ր: Ասում ելի քեզ. ամեն մի քար ասում եր ինձ, վոր չես բանվոր եմ, իսկ նրանք ձրիակերներ: Այ հիմի եզ բանը հաստատում ե գիտությունն ել: Ե, գրողը տանի: Յեթե մարդ սկսի գործել, եզ պարոնների տրամադրությունը պիտի փշանա: Ի՞նչ ես կարծում, բարեկամ:

— Յես... չես կարծում եմ, վոր դա... դեռ բոլորը չի: Գլխավորը չի:

— Այսինքն... ինչպես թե գլխավորը չի, — զարմացավ Արտեմը: Իգնատն անմիջապես չպատասխանեց. մտածում եր:

— Գլխավորը — մարդու վերաբերմունքն ե դեպի բնությունը:

— Ախ, դեպի աստված՝ ուզում ես ասել, — հեգնանքով հարցրեց Արտեմը:

Իգնատը լռեց:

Տուն գնալիս Արտեմը հարցրեց.

— Ուրեմն դու ել չե՞ս գալու:

Ուշադիր Իգնատը հասկացավ նրա հեգնանքը: Նա բնավ չէր ել մտածում հրաժարվել, հենց թեկուզ ընկերության խաթեր, և, յեթե Արտեմը չխոսեր, նա կերթար. բայց այժմ, ինքն ել չիմանալով ինչու, պատասխանեց.

— Չեմ գա:

Կանգնեցին մի բոպե յել ու բաժանվեցին, մոռանալով «բարի գիշեր» ասել:

Մի առավոտ բակում ու գործարանի բոլոր բաժանմունքներում ցրել ելին սոցիալիստական կուսակցության թուղթիկներ: Իսկ ա-կումբում՝ մինչև անգամ փակցրել ելին պատին: Վոմանք թուղթիկներ գտան և դադգաչաների վրա: Այդպիսի բան գործարանը հիմնվելու օրից չէր յեղել. ուստի և անհանգստացրեց բոլորին և շատ խոսք ու գրիցի առիթ տվեց: Ամենից ավելի զբաղեցնում եր այն հարցը, թե ո՞վ կարող եր այդ բանն արած լինել: Շատերը պնդում ելին թե դա ուսանողների գործն ե:

— Բայց նրանք վո՞նց են մտել եստեղ, — առարկում եր իր շըրջանում Ժուրբան:

— Ոհո, — համոզված ապացուցում եր Սուրկովը. — ուսանողներն, ախպեր ջան, ամեն բան կարող են: Նրանք կարող են մարդուն մաս-մաս անել, աղիքներում, ինչպես մակարոնի մեջ, բան վնասել:

Պերեգուդովը, վոր սիրում եր հոգևոր գրքեր կարդալ, կարծում եր, վոր դա աղանդավորների գործն ե: Միայն Կոստիչեն եր, վոր առաջին իսկ հայացքից չեզրակացրեց, վոր դա «սոցիալիստների» գործն ե, նրանց, վոր մի ժամանակ թագավորին սպանեցին: Նույնը կարծում եր և Իգնատի հայրը՝ Պաստերնյակը, բայց լռում եր:

Նրանք չերկուսն ել նայեցին լրագիր կարդացող Նիկոնովին, բայց նա նկատելի կերպով շղափնացած երևում էր և մինչև անգամ ժուրբալին հայնչեց:

Դարբինները, փականագործները և մյուս արհեստավորները գալիս էին խառատանոց՝ բան իմանալու: Խառատանոցում աշխատողները համարվում էին ավելի լուսավորված. դրա համար գալիս էին այդ շտեմնված դեպքի բացատրությունը լսելու: Յեվ առհասարակ հետաքրքրական երևել, թե ինչ են ասում: Ավագ. այս անգամ խառատներն ել չկարողացան մի բան ասել...

Տանը, ճաշի ժամանակ, Մաքսիմը խոսք բացեց այն ավելորդ բաների մասին, վորով ժողովրդի միտքը պղտորում են:

— Հասարակ ժողովրդի համար շատ փնաս են այդ բաները, — ասում եր նա, — կարծես Իգնատի համար չի ասում: Մի գեղում, հիշում եմ, ենպես բաներ խոսեցին հողի ու ազատություն մասին, գեղացիներն սկսեցին գրգռվել: Եհ, հետո, զինվորներ չեկան ու սուր թե կտաս ժողովրդին, հիմի, մինչև եսոր ել հիշում են եդ հողն ու ազատությունը: Իսկ նրանք, վոր գրգռում էին, վոնց չքացան կորան:

— Նրանք բարիք են ուզում անել, — չերկչոտ խոսեց Իգնատը: Մաքսիմն ականջները խլշեց:

— Իսկ դու ի՞նչ գիտես:

Իգնատը կասկածիլ կտրեց ու լռեց: Գործարանում, թուղիկների առաջ բերած իրարանցումը տեսնելով, նա, հայտնի չե ինչու, իրեն ուրախ եր գգում. մի բան կարծես գրգռում եր նրան՝ դուրս գալ՝ կանգնել արհեստանոցի մեջտեղը և բարձր հեգնական ձայնով բղավել:

— Եսպես բան չեղել ե: Ե, գուր... Դեռ ինչեր պիտի լինեն:

Ուզում եր այդ բանն ասել և հիմա, բայց վախենում եր կովից:

— Տես, Իգնատ, — ասաց Մաքսիմը, — դեռ նրա պատասխանը չլսած: Մի հավատա մարդկանց: Վոն մեկին: Ամեն մի մարդ իր համար մի հարմար ընկեր ե գտնում: Եդ արդեն չես լավ գիտեմ:

Հետո չհամբերեց և խոսեց այնպես, կարծես Իգնատը քսան տարին անցրել եր:

— Սարսաղ մարդիկ են, աստված վկա, թեկուզ ուսանող են ու շատ ել բան են սովորում: Ո՞վ ե տեսել բզի գլխին բուռնցքով տան: Ե՛հ... Հրեն Նիկոնովին ել լրագրում կարդում ե, թե ենպեսները կան, վոր աշխատում են ժողովրդի համար: Ասենք՝ լավ: Բա ինչո՞ւ չեն ուզում, որինակի համար, վոր ութը ժամ աշխատեն:

— Գուցե ավելի լավ լիներ, — նկատեց կինը՝ Նատալիան: — Թե

չե եդ ի՞նչ ե. հալից ընկել ես: Քառասուն տարեկան չկաս, բայց սպիտակել ես արդեն:

Մաքսիմը ժպտաց միայն:

— Ի՞նչ աշխատես — քիչ կվաստակես: Ինքդ կվնասվես: Իհարկե, որավարձով աշխատողի համար ձեռնտու չե, բայց մեզ — սկի:

— Պետք ե կարդալ... մտածել, — ավելացրեց Իգնատը:

— Մտածել: Ինչի՞ մասին:

— Ենպես... քիչ բան կա...

Մաքսիմը գլուխն որորեց:

— Թո՛ղ, ասում եմ քեզ, եդ մտքերը: Դա մեր բանը չի...

Նկատելով, վոր կատյան, բերանը բաց, իրեն ե նայում, նա փախե գդալով խփեց նրա ճակատին:

— Ճաշիր, չերբ ճաշն առաջիդ ե: Անպետքի մեկը:

Իգնատը հասկացավ, թե վորքան դժվար ե հոր համար լավ բաներից խոսել իրենց հետ, ու լռեց:

Ստեփանն ու Պավելն ել սկսեցին բանվորների գաղտնի ժողովները գնալ, բայց Իգնատը համառեց: Ճիշտ ե, չեթե նրան առաջարկեին գնալ, նա հիմա չե կերթար (մանավանդ թուղիկի ներգործությունը տեսնելուց հետո): Բայց նրան չեին առաջարկում: Յերևում եր, վոր առանց նրան ել չլիս չեն գնում:

Մի անգամ ժուրբան հետաքրքրվեց.

— Դու ինչո՞ւ չես ընկերներից չես մնացել:

Վիրավորանքից Իգնատը քիչ մնաց լաց լինի:

Հետո, ընկերներին չարացնելու համար, հազավ դեղին կոշիկները և նոր ձևի վերնաշապիկը, վոր վաղուց արդեն գնել եր մայրը: Դրա համար Պավելը նրան «բուրժուա» ասավ և դադարեցրեց բարեը:

Սակայն, վորքան ել Իգնատն ուզում եր իրեն քաջ ցույց տալ, այնուամենայնիվ ուրախ չե, — այնքան ուրախ չե, վոր սկսեց մտածել մի վորևե ուրիշ քաղաք տեղափոխվելու մասին, ավելի լավ ե, իհարկե, ծովի մոտ գտնվող քաղաք, կամ ուր մեծ, անանցանելի անտառներ ու գետեր կան:

Բայց ահա մի անգամ Արտեմը չեկավ և նկատելի խորամանկությամբ մի գիրք տվեց նրան, վորի մեջ ցույց տվեց մի հոգված:

— Կարդա, — ասաց նա, — հետո կխոսենք:

Ու գնաց:

Իգնատը դադարեցրեց թողեց պարապ բանի և ինքը նստեց արկղի վրա:

Գիրքը Պիսարևի հատորներից մեկն եր: Արտեմն ընդգծել եր «Կենդանական և բուսական աշխարհի զարգացումը» հոդվածը:

Իգնատիոս սկսեց և ել չկարողացավ կտրվել: Մեքենայի չուղը վաղուց այրվել էր և նա ճոնչում էր: Չերնիցինը ճչաց.

— Ե՛յ, փխխուփա, գիրքը խելքդ կտանի:

Իգնատիոս ուշ չդարձրեց դրան. բայց չերբ Ձուրտկոն մոտեցավ, ընթերցումը թողեց և սկսեց աշխատել:

— Կարդում եք, յերիտասարդ,— հարցրեց նա նենգորեն, մի-բութը շփելով:— Վոչինչ, լավ բան է:

— Տուգանելու չե, — մտածեց Իգնատը, չերբ Ձուրտկոն գնաց գրասենյակը. բայց այդ ախքան ել չգիպավ նրան. գլխում ախքան մտքեր կային և աջակես հուզված էր դրանցով:

Տուն գալով նա մինչև անգամ չլվացվեց և անմիջապես նստեց կարդալու:

Նրա բախտից հայրը չերեկոյան աշխատում էր:

Կարդում էր տենդորեն, անհամբերությամբ չերեսները թերթելով: Նատալիան մերթ խոսում-մրմնջում էր, մերթ հարցնում էր Մաքսիմի մասին... Իգնատիոս աղանջները փակում էր ու չեր պատասխանում: Նատալիան թքեց, վերջապես, նրան «կարմիկ» անվանեց ու գնաց հարևանուհու մոտ, վորի մարդը նույնպես աշխատում էր չերեկոյան:

Վերջապես, հոգվածը կարդաց-վերջացրեց: Գիրքը ծածկելով՝ Իգնատը դեռ չերկար նստել էր գրքի առաջ և անշարժ հայացքով նայում էր իր առջև:

Չկար այլևս առաջվա խավարը. բռնված թուչնի նման նրա կրծքի տակ թրթռում էր մի ճշմարտություն, մի պատասխան.

— Եսպես, եսպես չի չեղել, և եսպես ել չի մնալու:

Առաջվա անհանգստությունը չկար: Նա հավատացած էր, վոր այդ ահագին միտքը, մնացել է չեթե վոչ իր գլխում, համենայն դեպս մի տեղ՝ սրտի խորքում:

Յեվ, սենյակում քալելով, նա ժպտում էր ինչ-վոր բանի և տախտակների վրա վոտները փոխում էր աջակես, կարծես թանգագին հեղուկով լիքն աման էր տանում և վախենում էր թափել:

Բանալով Պիսարևի պատկերը գրքի մեջ, չերկար նայեց նրա դեմքին, կամենալով կարծես համոզվել, թե կարելի՞ չե արդոք նրան հավատալ: Յեվ հանկարծ թափով անսահման չերախտադիտությամբ համբուրեց նրան: Ու բարեհոգի հեգնանքով նայեց անկյունի սրբապատկերին...

Մայրը վերադարձավ: Նա խմած էր չերևում:

— Հայրդ չի՞ չեկել դեռ:

Իգնատը կարծես շատ հեռվից նայեց նրա փոքրիկ, տանձանդ-ման քթով ու նեղ ճակատով թառամած դեմքին և բարձր ծիծաղեց:

— Գիտես մարդն ի՞նչից է առաջ չեկել, — հարցրեց նա բարձրաձայն:— Կապիկից:

Նատալիան աչքերը թարթեց, մի րոպե նրա չեզուռն չեր հնազանդվում իրեն: Նա ձեռները տարածեց և ծոր տալով ասաց

— Ա՛յ, եդ լա-ավ է... զորանա...

Իգնատը ծիծաղեց:

Այդ ժամանակ Մաքսիմը չեկավ՝ մռայլ ու չարացած: Գլխարկը նետեց սեղանի վրա և կանգնեց մի րոպե վոչ-վոքի չնայելով:

Նատալիան անմիջապես իրեն հավաքեց և անձայն քալելով ման գալով, սկսեց սեղանը սարքել:

Մաքսիմը դարձավ դեպի Իգնատը:

— Ե, ադաս, չնորհավորում եմ...

— Ի՞նչի համար, — զարմացավ Իգնատը: Իսկ դեմքը դեռ ծիծաղում էր:

Մաքսիմը պալթեց:

— Բա մի՞թե չգիտես, վոր քեզ տուգանել են:

Իգնատը մի րոպե դարձավ մտահոգ: Բայց ծիծաղը, անգուսպ, անհասկանալի, հիվանդագին ծիծաղը նոր ուժով ցայտեց նրա աչքերից, խաղաց կարմիր շրթներին...

Նատալիան հանկարծ ափսեն զննեցրեց և լացակնած բացա-կանչեց.

— Յես մի՞թե կապիկ եմ քեզ համար:

— Ի՞նչ, — գոչեց զարմացած Մաքսիմը, նախազգալով, վոր վոր-դին վատ բան է ասել մորը: Իգնատը բրբջաց նրա չերեսին և, նախքան Մաքսիմը կմոտենար իրեն, գլխարկը վերցրեց ու սենյակից դուրս չեկավ:

Փողոցում միայն կտրեց ծիծաղը և մտածեց, վոր տանը հիմի կռիվ ու վեճ է լինելու: Չեռը թափ տվեց և առույգ քալելով գնաց դեպի Արտեմը:

— Այս չերկու հատվածի հիման վրա փորձեցեք նկարագրել նախահեղափոխական գործարանի ներքին կյանքը հետևյալ ծրագրով ա) գործարանի թողած առաջին տպավորությունը յեվ դրա պատճառը. բ) գործարանի վարչության վերաբերմունքը դեպի բանվորները. գ) բանվորների վերաբերմունքը դեպի վարչությունը. դ) բանվորների վերաբերմունքը դեպի աշխատանքը. յե) բանվորների վերաբերմունքը իրար հանդեպ. զ) բանվորական տիպեր՝ Մաքսիմը, Ժուրբան, Չերնիցևը յեվ այլն. ե) Արտեմը իբրեվ գիտակից բանվոր-պրոպագանդիստ. ը) զանազան բանվորների վերաբերմունքը դեպի Արտեմը յեվ նրա գործունեությունը. թ) ընդհատակյա գործունեությունից պայմանները. ժ) Իգնատը, վորպես հետզհետե դասակարգային գիտակցություն չեկող բանվորի տիպ. ժա) Արտեմի գործունեությունից հետեվանքները. ժբ) յեզրակացություններ:

ԸՆԿԵՐ ԱՓՐԻՍՆԸ

1.

Ղժժում են շոգեկաթսաները, վառարանները ծուլորեն բաց են անում իրենց քառակուսի բերանները և չըխկացնում են դռնակները՝ կուլ տալով ածխի փոշին։

Անիվները շարժվում են աջնալիսի արագությամբ, վոր անհնարին և հաշվել պտույտների քանակը։

Իսկ հեռուն, ամբողջ գործարանում, կորպուսներում և քարե սարայներում մի անտես ուժ շարժում և փոկերը։ Յեվ նրանցից շարժվում են, դժժում, ծիծաղում, իսկ յերբեմն ել սուր ճիչ հանում ամենաբարդ տեսք ունեցող հազարավոր մեխանիզմներ։ Կանգնած են նրանք կողք-կողքի, ինչպես զինվորները զինավարժության հրապարակում։ Յեվ զինվորների նման ճշգրիտ ձևով նրանք կատարում են այն ամենը, ինչ վոր պահանջվում և նրանցից։

Լուրջ ու հանդիսավոր, վորպես պատասխանատու իր գործողությունների համար, խփում և պատկառելի սալին շոգեմուրճը։

Չուլարանային բաժնում, ծխոտած պատուհանի մոտ, կանգնած և բանվորների մի խումբ։ Մինչև գոտիները մերկ, նույնպես ծխոտած ու քրտինքոտ, ելեքտրալամպերի լույսի ներքո և պատուհանից այն կողմը թագավորող զարնանային զիշերվա ֆոնի վրա—նրանք թվում են ստորերկրյա վոդիններ։ Դեմքերին ուշադրություն։ Մի թխազեմ բանվոր անվարժ մատներով բռնել և մի տպագրված թուղթ՝ կտրելով և դանդաղ, յերբեմն աջ ձեռքով սրբելով ճակատից հոսող քրտինքը։

— «1889 թվի հուլիսի 14-ին ֆրանսական բուրժուազիան տոնում էր իր հեղափոխության հարյուրամյա հոբելյանը համաշխարհային ցուցահանդեսով։ Վորպես հակակշիւ բուրժուական տոնակատարությունը՝ չեվրոպական և ամերիկական պրոլետարիատը վորոշեց հրավիրել հենց այնտեղ, Փարիզում, միջազգային սոցիալիստական համագումար, ուր հիմնադրվեց Յերկրորդ Ինտերնացիոնալը...

— Աբրոսիմով... մի փոքր դանդաղ... չի լսվում, — բացականչեց մեկը յետևի շարքերից։

— Մի խանգարի, ի՞նչ ես խանգարում, — բարկացան մի անգամից միքանի մարդ։

— Ախր անհասկանալի չե, — արդեն վարանոտ լսվեց հեռվից։

— Մեկ ասում է չի լսվում, մեկ ել թե՛ անհասկանալի չե...

Շարունակիւր, Աբրոսիմով։

— «Յերկրորդ Ինտերնացիոնալը բանվոր-սոցիալիստների միջազգային միությունն է։ Փարիզի համագումարը վորոշեց յուրաքանչյուր տարի մայիսի մեկին կատարել բանվորական տոն, վորի մասին չի գրված վոչ մի բուրժուական որացույցում»։

Հեռավոր անկյունից լսվեց սուր սուլոցը մի բանվորի, վոր դըրված էր այնտեղ «հսկելու»։ Աբրոսիմովը ճմլեց թուղթը, դրեց դըրպանը և գնաց իր տեղը։ Պատուհանից հեռացան և մյուս բանվորները, և յերբ ավագ վարպետ Իվան Ֆյոդորովիչը մոտավ ձուլարանային բաժանմունքը—այնտեղ աշխատանքն ընթանում էր սովորական կարգով։

2.

Ադրիանը քսան և հինգ տարեկան էր։ Նա գործարան չեկավ մի ամիս առաջ, և աշխատանքի մեջ լինելով ժիր ու տոկուն, իսկ վիճաբանությունների ժամանակ՝ համառ ու հատուկ, — նա գուր եր գալիս բանվորներին։ Բանվորները գիտեցին, վոր Ադրիանը կուսակցական է, վոր նրա մոտ միշտ ել կարելի չե գտնել թուլցիկներ ու կոչեր։ Նրանք զգում էին, վոր նրա յետևը կանգնած է ինչ-վոր անձանոթ մի բան, վորը սակայն արդեն սպառնում էր հեռվից իր միությամբ և պաշարի յեղնելու պատրաստակամությամբ։

Վարչությունը գնահատում էր Ադրիանին, բայց մի քիչ վախենում էր նրանից։ Հոտառությամբ զգում էր, վոր նա իրեն հետ չի։ Սակայն փաստեր չկային և դժվար էր նրա յախիցը բռնել։

Յերկրորդ հերթը դուրս չեկավ գործարանից լուսադեմին։ Մարդիկ հրմշտկվում էին գործարանի բակի նեղ դռան մոտ, ծաղրում էին խուզարկու*) պահապանին։

— Ի՞նչ ես մեջքս քորում, ավելի լավ է բերանս նայի՝ ենտեղ յես յերեք փութ պողպատ եմ թագցրել...

— Իսկ յես խարտոցը կոշիկիս մեջ եմ խոթել, վոտս ցավեցնում ե...

*) Հեղափոխությունից առաջ գործարաններում կար որենք, վորի համաձայն բանվորներին տուն գնալիս խուզարկում էին, վորպեսզի հետները բան չտանեն։

— Ե՛ր, դո՛ւ, փարավոն-հիմարաբան...

— Դե, լավ, լավ, ձեռքի առեք, — պատասխանեց պահապանը. — Իմ կամքով չեմ անում, ինձ ել ես գործն ե տված...

Դռնից դուրս ելին գալիս տասնյակներով, իսկ փողոցում գնում էին հարյուրներով։ Գնում էին վորը վազելով, վորը քայլով։ Խմբերով և մեկ-մեկ։ Դիշերը գունատվում էր, և լեռները փախչում էին ամպերի վերջին ծվատված կտորները։ Քաղաքածայրի տները դեռ լուռ էին, բայց պատուհաններում թռչկոտում էին վառվող լամպերի կրակները։ Աշխատանքային ուրն սկսվում էր։

Աղբիանը քայլում էր մի տասնյակ բանվորների մեջտեղում։ Նա ասում էր.

— Յերկու որ հետո—Մայիսի մեկն է։ Դա—մեր բանվորական, պրոլետարական տոնն է։ Դա բողոքի ցույց է ընդդեմ կապիտալիստական կարգերի, ընդդեմ շահագործման ու ճնշման։ Բոլորդ դուրս լեկեք փողոց։ Առանց աղմուկի, առանց սկանդալի։ Կազմակերպված շարքերով անցեք փողոցներով։ Յուրյն տվեք մեր դասակարգային թշնամուն, վոր դուք ել ձուլված եք ի մի, վոր դուք — ուժ եք, վորին նրանք պարտավոր են հաշվի առնել։

Տանիքների վրա լեռկները վարդագույն էր դառնում։ Փայտյա ցանկապատերի աջ կողմը, խորքում, կանչում էին աքաղաղները, բառաչում էին կովերը։ Բանվորները մոտենում էին մեծ փողոցներին և քարաշեն տներին։ Յեվ իրար ելին սեղմվում քարաշեն տներն ու պալատները, վորոնք լցված էին ձրիակերներով ու պորտաբուլծներով։ Նրանք վախենում էին ներքևի խավերից առաջացող ուժից։

3.

Պրիստավ Սերյուգինն իրեն անհանգիստ էր զգում։ Ապրիլի վերջին որերն էին, և պրիստավը չէր ուզում, վորպեսզի սկսվի հետեյալ ամիսը։ Անիծյալ մայիսի մեկը կարող էր վոչ միայն փչացնել Սերյուգինի կարյերան... Յեթե բանվորները փողոց դուրս գան, կարիք կլինի զինված ուժ դուրս բերել։ Լավ է, չեթե չույս գնան միմիայն ցույցով, իսկ չեթե հանկարծ...

Վոստրիկանական ծառայութունը հարուստ է հույսերով։ Առաջ, գնդում, ուր Սերյուգինն արդեն չենթագնդապետ էր, ապրուստն ախճան էլ վատ չէր, բայց սպայական ակումբում թղթախաղի ժամանակ թեի մեջ պահած մի ավելորդ խաղաթուղթը փչացրեց ամբողջ գործը։ Իսկ այժմ նոր կյանք է սկսվում։ Խոստացան մոռանալ անցյալը։ Յեթե ամեն ինչ լավ ընթանա, մի տարի հետո իսպրավների կդառնա, իսկ հետո, մեկ ել տեսար—վոստրիկանապետ։

Յերբեմն Սերյուգինը տեսնում է զարմանալի լեռագներ։ Նա տեսնում է իրեն քաղաքապետ դարձած, զարդարված շքանշաններով և ժապավեններով, բազմած չերկձի կառքում, վորի ձիապանը թիանման մորուք ունի։ Արթնանում է Սերյուգինը՝ խանդաղառանքի ժպիտը դեմքին։ Սեղմում է աչքերը։ Ուզում է վերականգնի հրաշալի հեքյաթը։

Նստած է պրիստավի իր առանձնասենյակում և մեղկ նայում է փողոցին։ Գարունն ուրախանում է մայիսի վրա, ծիծաղում է բաց պատուհաններից։ Բայց պրիստավի հոգում աշուն է։ Յեթե չլինեք այդ մայիսի մեկը—հիմա նա սուրճ կխմեր սերով ու թխածոներով, իսկ այժմ կոկորդը չի գնում։ Նա զանգահարեց։ Ասաց մտնող վոստրիկանին.

— Բարսուկ, կանչիր Աֆանասի Պետրովիչին։

Վոստրիկանը սուրը թխկացրեց և կորավ դռան չեռնում։ Իսկ հինգ րոպե հետո մտավ ավագ վոստրիկանը, չեչոտ, քթի վրա ճուղավորված կապույտ լեռակներով։

Ավագ վոստրիկանը հարգանքով սառեց պրիստավի առջև։

— Հը, ինչպե՛ս է մայիսի մեկը, — հարցրեց պրիստավը։

— Կլինեն ցույցեր։

— Հը...

Յերկձի կառքը և շքանշանները ծաղր թվացին։ Սահեցին ճակատի վրա և ծաղեր կազմելով ծանրացան մուսլ մտքերը։

— Ծիշտ այդպե՛ս է։ Ունեմ ամենաճիշտ, ստուգված տեղեկութուններ։ Կլինեն ցույցեր, վորոնց կմասնակցեն ավելի քան չերեք հազար մարդ։

— Հիմ... հա... իսկ են... կաշազորի պետին հայտնված է։

— Ծիշտ այդպե՛ս է։ Կուղարկի մի հարյուրյակ կազակներ։

Ավագ վոստրիկանը լռեց։ Նայում էր մտահոգված պրիստավին։ Ժպտաց։

— Համարձակվում եմ գեկուցել, ձերդ...

Պրիստավն ուշքի չեկավ։ Նայեց Աֆանասի Պետրովիչին զարմացած աչքերով։ Կարծես առաջին անգամն է նրան տեսնում։ Ինքն ել ժպտաց։

— Խոսեցեք։

— Այստեղ մի գ ըծարանում կա մի բանվոր։ Կարծես կուսակցական է...

— Սոցիալիստ-հեղափոխական...

— Ամենին վոչ, բոլշևիկ... և ան հենց այդպե՛ս ել անվանում են՝ «ընկեր Աղբիան»...

— Ե՛, հետո լի՛նչ։

— Այ, հենց նա չե սարքում եղբորը ցույցերը: Դա ինձ ստույգ հայտնի չե: Չեր խանգարի ձերբակալել նրան...

— Հմ, դուք կարծում եք: Իսկ ապացույցներ կան, վոր նա կուսակցական է:

— Ամենեին վոչ: Պաշտոնապես հայտնի չե: Բայց ամեն ինչից չերևում է, վոր նա կուսակցական է: Հավատացեք իմ փորձառությանը:

Սերյուզինը կրկին մտածումների մեջ ընկավ: Այնքան յերկար եր մտածում, վոր սպասողական դրություն մեջ քարացած Աֆանասի Պետրովիչին թվում եր, թե վտառներն ալրվում են:

Հանկարծ պրիստավը խոսեց: Թե դեմքը բացվեց, թե ծալքերը փախան ճակատի վրայից: Մորուքն ել կարծես ավելի փարթամ դարձավ:

— Վոչ, առանց հիմքեր ունենալու մի անգամից ձերբակալել չի կարելի: Զինված ուժ ել հրամայված է գործադրել ամենածայրահեղ դեպքում: Իսկ մենք այլ կերպ կանենք: Յես կխոսեմ կազակներին հարյուրյակի պետի հետ: Իսկ դուք... ստույգ իմացե՛ք նրա, վո՛նց է անունը...

— Ադրիան:

— Այո, Ադրիանի արտաքին նշանները... Այո-ո... Մենք դա այլ կերպ կանենք: Կհարկադրենք նրան դիմադրել և կռվի ժամանակ... հասկանում եք... Գնացե՛ք:

Փողոցը, վորին նայեց պրիստավը, այժմ արդեն զարնանալին թվաց: Սերյուզինը մտավ սեղանատուն, ուր սեղանի վրա դրված նրան ելին սպասում սուրճը և թխածոները:

4.

Յերկինքը զարմանալի կապույտ եր: Վառ լուսավորում եր գալ՝ նանալին արևը:

Փողոցով գնում ելին մարդիկ: Փայլում ելին ամեն գույնի շապիկներ, ծփծփում ելին կարմիր դրոշակները:

Բանվորները քայլում ելին կարգով, կուռ շարքերով, ինչպես լավ վարժված զինվորներ: Շնչում ելին ամբողջ կրծքով:

Յեվ հանկարծ յերկինքը դողաց ու լսողություն կտրեցին քաղերը: Հազարավոր կրծքերից դուրս թռավ նույն ձիշը, նվաճեց ողբ և դարձավ հզոր լերդ:

— Վոչ-վո՛ք չի տա մեր փրկությունը,

Վո՛չ խենթ հերոսը, վո՛չ արքան:

Մենք պետք է մեր ազատությունը

կուենք ձեռքով մեր սեփական...

Ադրիանը քայլում եր առաջին շարքերում: Նրա լեռնից ընթանում եր մարդկանց գետը:

Մարդ զվարթանում եր մտածելով, վոր այսոր ամեն տեղ, ուր միայն ծխում են ֆաբրիկաներ ու գործարաններ, այ, հենց այսպես, ընթանում են բանվորները: Յեվ վո՛չ թե միայն Ռուսաստանում, այլև արտասահմանում, ամբողջ աշխարհում: Ցանկություն եր առաջանում ավելի բարձր բարձրացնել դրոշը և նրանով սպառնալ քարաշեն տներին ու պալատներին:

Իսկ յերբ կպայթի մեծ փոթորիկը

Յեվ կուշտ շները չքանան—

Նորից յերկիրը և յերկինքը

Մերն են ու մերը կմնան...

Յեվ հանկարծ ափսոսեղ, ուր խաչակնքվում են փողոցները, ամբոխը կանգ առավ: Մի յերկու տասնյակ վոստիկաններ, պրիստավի զխավորությամբ, կենդանի ցանկապատ ելին կազմել և չեյին թողնում առաջ:

Սերյուզինը համոզում եր.

— Խնդրում եմ ցրվել: Առանց իշխանություն թուլլալովության ցույցերն արգելված են որենքով: Խնդրում եմ ցրվել: Լսում եք, պարոններ:

— Ինչո՞ւ ցրվել,— գոռաց ամբոխը,— ինչո՞ւ մեզ չեք թողնում: Սա ի՞նչ բռնություն է: Մենք խաղաղ ցույց ենք անում:

— Խնդրում եմ, պարոններ, ցրվել,— հատու պահանջեց Սերյուզինը:

— Մենք ի՞նչ պարոններ ենք քեզ համար...

— Դե, ի՞նչ եք դրան լսում... Բշեք, տղերք...

Կենդանի պատը շարժվեց: Շարքերն իրար յեկան, խտացան, և զլուխների հորձանքում սուզվեց պրիստավն իր վոստիկաններով:

Իսկ յերբ հնչում եր.

Սա չե մեր

Վերջին կռիվը

Յեվ պալատը մեր մեծ,—

Ինտերնացիոնալը

Աշխարհը կփրկե...

Բայց ահա պատահեց մի բան, վոր միանգամից հուզեց ամբոխին: Մայթերը դղրդացին մի հարյուրյակ ձիերի ամուր սմբակների դուրյունից: Հողմի պես վրա թռավ զազանալին մրրիկը սուլոցով ու հայհույանքներով, ոգում յերկացին խարապաններ...

Կազակների սպան տեսավ Աղբիւնին: Նա ամուր պահել էր իր հիշողութեան մեջ «խռովարարի» արտաքին նշանները: Բայց այդ բանը նկատեցին բանվորները և ամուր ողակով շրջապատեցին Աղբիւնին: Տասնյակ կոշտացած ձեռքեր կախվեցին ձիու սանձից և ձին յետևով նստեց մայթի վրա: Կազակը գնդակի նման թռավ թամբից, իսկ շուրջը զփփում էր բանվորների ծիծաղը, ցնցելով ուր: Աղբիւնը նստած էր ընկերների ուսերին և գոռում էր սեղմվող ամբոխին.

— Տրվեցեք կողքի փողոցներով, տարեք դրոշակները և հաստատ շարքերով, վոչ-վոչի ձեռք չտալով, վերադարձեք ձեր գործարանները:

Ամբողջ ուրը քաղաքում դեռ ու գեն ելին ընկնում կազակները, մեկ այտեղ, մեկ այնտեղ ցրելով ցուցարարներին: Իսկ ամբոխը հորդում էր փողոցներն ու նրբափողոցները, գարնանային ողը լիզում էր կարմիր դրոշակները, և թնդում էր հզոր լերզը, ձգտելով դեպի հեռուն, դեպի արևը.

— Իսկ մենք, ճորտեր ու բանվորներս

Ունենք անխախտ մի իրավունք...

Վատ քնեց այդ գիշեր պրիստավ Սերյուգինը:

— Ի՞նչպիսի բանվոր էր Աղբիւնը յեւ նա ինչո՞ւ յեր կարողանում գրավել բանվորների համակրանքը:

— Ի՞նչ միջոցներով էր նա տարածում կուսակցական գաղափարները:

— Բնորոշեցեք պրիստավ Սերյուգինին. վորո՞ք եյին նրա բնավորութեան գլխավոր գծերը:

— Ի՞նչ միջոցներով էր նա ձգտում չեզոքացնել Աղբիւնին:

— Ինչո՞ւ այդ նրան չհաջողվեց:

— Համեմատեցեք ձեր տեսած մասյիսմեկյան տոնակատարութիւններն այստեղ նկարագրվածի հետ. վորն և ամենահիսնական տարբերութիւնը:

Վ. ԲՐՈՒՍՅԱՆԻՆ

ՀՈՒՆՎԱՐԻ 9-Ը

Նոր տարուց մի որ առաջ Պետերբուրգ յեկավ Ֆիլիպ Զախարիչ պապին: Մի ամբողջ որ նա վտռով գալիս էր մինչև մոտակա կայարանը, վազոնում ևս մի ամբողջ որ ձանձրանում էր և միշտ միտք էր անում իր վորդու՝ Պյոտրի մասին և թոռների, վորոնք ապրում էին Պիտերում: Պյոտրի հոգսը շատ է՝ ընտանիքում հաց ուտողները շատ են, իսկ աշխատավորներ միայն յերկուսն են՝ Պյոտրն ու Ֆիլիպ Զախարիչը, բայց, դե, ծերուկն ինչ ոգնութիւն կարող է հասցնել ընտանիքին:

Իսկ թոռները: Մի տարի առաջ նրանք գլուղ յեկան, ուրախացրին իրենց հորն ու պապին, իսկ հիմա նրանցից վոչ մի լուր չկա... Տոնի առթիվ փող չեն ուղարկել և կարգին չեն ել գրում, թե վճնց են ապրում: Այ, հենց այս պատճառով ել Ֆիլիպ Զախարիչ պապին յեկավ իմանալու, թե վճնց են այտեղ ապրում թոռները:

Սառնամանիք որվա արևոտ առավոտը սիրալիբ ընդունեց Ֆիլիպ Զախարիչին, յերբ նա պարկը ուսին դուրս յեկավ կայարանից և կամացուկ ընթացավ Նեակի պողոտայով:

Բավականին ժամանակ թափառեց Ֆիլիպ Զախարիչը Պետերբուրգի նեղ ու լաջն փողոցներով ու նրբափողոցներով, մինչև հասավ այն փողոցին, ուր ապրում էին թոռները: Նա գտավ և տունը, վորի պատերի ծեփը թափթփված էր և բակի դռների վրա կար տրակտիրի ցուցանակ:

Տանտիրուհին, վորի մոտ ապրում էին Նիկայաչն ու Իվանը, սիրալիբ դիմավորեց ծերուկին: Նա ինքը միեւնույն նահանգից է և հարեան գավառակից: Այդ յերիտասարդ, ժիր կնոջ ամուսինը Նիկայաչի և Իվանի հետ աշխատում է գործարանում և քրեհով է տալիս իր նեղլիկ սենյակը յերկու յեղբայրներին և ելի յերկու ընկերների, նույնպէս բանվորների:

— Հոգնել ես... Դե գնա՛ ընի Իվանի ու Նիկայաչի թաղտի վրա, — ասաց տանտիրուհին և ավելացրեց. — նրանք մի անկողնում էյին քնում, այն...

Պառկեց Ֆիլիպ Զախարիչ պապին թոռան անկողնում, և քնեց ծերուկը նոր, անորոշ մտքերով:

Սենյակի կիսախավարում մեկը բալլում էր:

— Պապի... Ֆիլիպ Զախարիչ... եղ դժւ չես...

Ծերուկի առջև կանգնած էր բարձրահասակ, բարեկազմ մի պատանի՝ բանվորական բլուզով: Պատանու դեմքը թուխ է, չոս հասկանում՝ արևառությունից, թե գործարանի հիսից, ճակատից լեռ են սանրված դանդուր մազերը:

Ճանաչեց պապն իր թոռ Իվանին և շտապեց իջնել անկողնից:

Նրանք սրտաբաց վողջագուրվեցին:

— Այ, չեկել եմ,— սկսեց ծերունին,— ձեզ տեսնելու... քեզ ու Նիկալային... Պյոտրը բարևում էր, ձեր մայրը, բոլոր ազգականները... Պյոտրը նեղանում էր, վոր տոնի առթիվ փող չեք ուղարկում...

Շուռ տվեց պատանին իր դեմքը ծերուկից, բայց վոչինչ չասաց: Իսկ հետո նստեց թախտի վրա, նրա կողքին, և նայեց նրա գորշ աչքերին: Յեվ հանկարծ հնալես տաքացավ ու լավ զգաց իրեն Իվանի հոգին:

— Իսկ Նիկալայը, ի՞նչ է, քեզ հետ է ապրում... Տես, ուշացավ զավոդումը: Արի տես, վոր ձեր աշխատանքը դժվար է...

Ծերուկը սրտտես նայում էր և հա ուզում էր ինչ-վոր բան հարցնի. նա ուզում էր իմանալ, թե ինչո՞ւ թոռները փող չեն ուղարկել տոնի առթիվ:

— Փողի մասին, պապի, ասեմ, վոր... Եռտեղ, գիտե՞ս, Նիկալայի գործը մի քիչ թարավեց... նստացրել են նրան:

— Նստացրել են... Բանտ...

Ծերուկը կարծես անակնկալ կերպով բաց թողեց այդ բառերը: Նրա աչքերին փայլեցին արցունքներ: Լուսթյունն ոգնեց Իվանին ուղքի գալու շփոթմունքից: Նա ավելի մոտ նստեց ծերուկին և շարունակեց.

— Դու գուցե մտածում ես, վոր Նիկալայը թալանել է մեկին, կամ բան գողացել... Մեր զավոդի գործերի համար են նրան նստացրել: Մեր զավոդում գործադուլ չեղավ, և մենակ Նիկալայը չի նստած: Շատ մարդ է նստած...

Ծերուկն ուշադրությամբ լսում էր թոռան պատմությունն այն մասին, թե ի՞նչպես ելին ապրում բանվորները վերջին ժամանակներս, ի՞նչ ելին ուզում ձեռք բերել ձեռնարկության տերերից, ի՞նչպես ելին ձգտում դրան և այժմ ել ի՞նչ են անում: Յեվ ծերուկին թվում էր, վոր Իվանը խոսում է ինչ-վոր նոր բառերով և նոր

բանի շուրջը, վորի մասին ինքը չերեք չի լսել: Իսկ չերե նրա թոռը լռեց, ծերուկն ասաց.

— Ասում ես զավոդի գործերի համար... Դե, եղ ուրիշ բան է:

Ծերուկի խոսքերը տաքացրին Իվանին, և նա կրկին սկսեց խոսել բանվորների և նրանց պալքարի մասին:

— Սպասի՛ր, այ, շուտով ի՞նքդ ել կտեսնես... ամեն բան կտեսնես... — խորհրդավոր կերպով ավելացրեց բանվորը. — Պիտերում բոլոր բանվորները գործադուլ են անում, ինչպես մի մարդ:

Իվանի գուշակութունը կատարվեց: Չանցավ և մի շաբաթ, չերե Պետերբուրգի բոլոր բանվորները գործադուլ արեցին: Առավոտից մինչև չերեկո բանվորական թաղերի փողոցներն ու նրբափողոցները լիքն էլին ժողովրդով: Բանվորները խռնվում էին ֆաբրիկաների ու գործարանների մոտ, իսկ գործարանային բակերը դատարկ էլին. դադարեցին ծխալուց գործարանային ծխնելույզները և իրիկունները գործարանային հսկա շենքերը չելին լուսավորվում կրակով: Լռեցին մեքենաները, սառեցին հսկայական կաթսաների վառարանները, և միմիայն բանվորների սրտերն էլին, վոր բոցավառվում էլին նոր ցանկություններով:

— Այ, պապի, չե՞ս ուզում գնալ ժողով ու լսել, թե ի՞նչ է ասում հայր Գապոնը:

Համարյա ամեն չերեկո բանվորները ծերուկին ժողովի ելին կանչում, բայց նա միշտ մերժում էր այն մարդկանց առաջարկը, վորոնք ինչ-վոր նոր բանի ելին հավատում:

Յեվ վերջապես Ֆիլիպ Զախարիչը համաձայնվեց գնալու ժողովի:

Յերկար նրանք գնում ելին կիսամութ փողոցներով դեպի այն տունը, վորի մեջ գտնվում էր «Պետերբուրգի բանվորների ժողովների» բաժանմունքը:

Մոտենալով տանը, ծերուկը, մյուս ուղեկիցների հետ միասին, ընկավ մարդկային խիտ հոսանքի մեջ, վորոնք բոլորն էլ ձգտում էլին միևնույն տեղը, միևնույն նպատակին: Ամբոխում Ֆիլիպ Զախարիչը տեսնում էր ծերունիների, մուրուքավոր բանվորների, բանվորուհիների, իր թոռան նման չերիտասարդ տղաների, քաղաքի զգեստ հագած ինչ-վոր պարոններ:

Կենդանի մարդկանց ալիքը վողոգում էր տունը և, սեղմվելով, լցվում նեղիկ շինության մեջ: Բարձրության վրա կանգնած էր Գապոնը: Չախ ձեռքով նա սեղմում էր կրծքին խաչը, իսկ աջ ձեռքը պարզված էր դեպի հավաքվածները:

— Ընկեր բանվորներ, — ասում էր Գապոնը, — լես նորից չեկել եմ ձեզ մոտ, վորպեսզի հիշեցնեմ կյանքի այն անարդարության

մասին, վորը ճշդում է աշխատավոր մարդկանց և նրանց հեռացնում է ցանկալի չերձանկությունից...

Սկսելով իր ճառը ցածր ձայնով, բայց հաստատամտությամբ, քահանան իր ճառի լուրաքանչլուր նոր նշանակալից խոսքի հետ մեկտեղ բարձրացնում էր իր ձայնը և նրա շարժումները դառնում էին ավելի ու ավելի կրքոտ ու համարձակ, բայց նրա ձայնը մեղմ շեշտեր էր ընդունում, չերբ նա նպատակ էր դնում ցնցել խողներին:

Բանվորների մասին ծերուկը առք խոսք լսեց և լսած խոսքն անվանեց «ճշմարիտ»: Գյուղի մասին ևս խոսեց Գապոնը, և նորից ծերուկը նրա խոսքերում ճշմարտութուն էր գտնում: Կարծես վերածնված, կամ տասնյակ տարով չերիտատարդացած՝ Ֆիլիպ Չախարիչը գնում էր տուն:

Ծերուկն իմացավ այն ամենի մասին, վոր մտածել էր անել ժողովուրդը եղուց. կիրակի, հունվարի 9-ին, ժողովուրդը վորոշել էր գնալ ց.ս. ի մոտ և ասել իր ամբողջ կյանքի մասին: Յեվ Ֆիլիպ Չախարիչին այնքան հասարակ և սովորական էր թվում այդ միտքը՝ գնալ ցարի մոտ և ասել նրան կյանքի ամբողջ անարդարության ու դժվարության մասին: Յեվ ծերուկին պատկերանում էր, վոր ինքն էլ կզնա ժողովրդի հետ և կասի ամբողջը, թե ինչպես կավածատերը նրանց տանջում է և ավելացրել է կապալավարձը, թե ինչպես դժվար է ապրուստը գյուղում:

Ժողովուրդը տանջվել է, հոգնել է կյանքից: Մեկը պետք է լինի, վոր ասի ցարին, թե ինչպես է ապրում ժողովուրդը...

Կիրակի, հունվարի 9-ին, Ֆյոդոր Վասիլևիչի բնակարանի բոլոր բնակիչներն արթնացան շատ կանուխ, չերբ դեռ նոր էր սկսել բացվել հունվարյան առավոտը:

Յեվ Ֆյոդոր Վասիլևիչը, և Իվանը, և նրա ընկերները չեռանդուն կերպով լվացվեցին, սանրվեցին, սնդուկներից և պաշուսակներից հանեցին նոր շապիկները, մաքուր պիջակները և անդրավարտիկները: Յերիտասարդութունը չերկար զբաղված էր կոշիկները վաքսով մաքրելով, մաքրում էր նաև պիջակները, վերարկուները, գլխարկները: Ֆիլիպ Չախարիչ պապին ևս փոխեց իր շապիկը և վոտի փաթաթանները:

Մի առանձնակի գործնական շտապողականությամբ Իվանը և իր ընկերները վերջացրին թելը և գնացին: Վեր կացան նաև Ֆիլիպ Չախարիչն ու Ֆյոդոր Վասիլևիչը:

Դուրս գալով փողոց, Ֆիլիպ պապին ու նրա ուղեկիցներն առաջ սուզվեցին մարդկային կենդանի հոսանքում: Մի կողմ էին գնում գյուղացիք, կանաչք, ծերունիները և պառավները: Տեղ-տեղ

չերեում էին կանաչք՝ ծծկեր չերեխաներով: Մի մարդ գնում էր հենակներով, ճանապարհ տալով առողջներին, շուրջը նայելով և ինչ-վոր բանի համար հառաչելով: Իր վոտքի համար էր արդյոք հառաչում, թե այլ բանի — անհայտ էր:

Փողոցով գնում էին մարդիկ տոնական զգեստներ հագած և ավելի շատ լուռ էին, իսկ թե խոսում էլ էին, նրանց խոսակցութունը հանդարտ էր և այնքան լուրջ, վոր վոչ-վոքի դեմքին ժպիտ չէր տեսնի: Մարդկային ամբոխը թափվում էր ավելի լայն փողոցները, հավաքվում էր անկյուններում ու փողոցների խաչաձևման տեղերում, և, կարծես հրամանով, դեմքերը մի կողմ էին հոսում կողքի փողոցներից մարդկային նոր ամբոխներ, բռնում էին լայն պողոտան, լցնելով մայթերը և փողոցի մեջտեղը: Յեվ գնում էին մի կողմ, ինչպես գարնանային վտակները ձուլվելով թափվում են մի գետի մեջ:

Հեռվում, պողոտայի մեջտեղը, Ֆիլիպ Չախարիչ պապին տեսավ խաչվառները, վոր ծփծփում էին ողում, և շապեց առաջ: Յեվ բղավում էր պապին, հրմշակվելով ամբոխում, ալեհեր գլուխը բաց:

Ահա նա անցավ բազմահոգար ամբոխի առաջին շարքերը և բռնեց մեծ սրբապատկերի չեղրից:

Բոլորը գնում էին ինչ-վոր հանդիսավոր լուրթյամբ: Յեվ միայն ծծկեր չերեխաները տեղ-տեղ խանգարում էին մեծ, անընդհատ ամբոխի լուրթյունը, կարծես մանկական անմեղ ձայներով ավետելով կյանքի լուսավոր ճշմարտութունը, ժողովրդական հոգու վառ ուրախութունը:

Հանկարծ վողջ ամբոխն ինչ-վոր տարորինակ ձևով ծփաց և իրար խառնվեց առաջին շարքերում: Յեվ կրկին շարժվեցին մարդիկ, շտեմնելով, թե այնտեղ, առաջին շարքերում ինչը խանգարեց մարդկային գլուխների, վոտքերի ու ձեռների հոսանքին:

Յեվ կրկին ցնցվեց ամբոխը: Ու կրկին կարծես մեկը խանգարեց առաջին շարքերին: Ֆիլիպ Չախարիչ պապին առաջ անցավ կարմիր թաշկինակներով գլուխները կապած կանանցից, մի ինչ-վոր տղայի մի կողմ հրեց և ուզեց տեսնել, թե եդ ինչը կանգնեցրեց մարդկային մարմինների կենդանի հոսանքը:

— Գնացեք, բարի մարդիկ, առաջ գնացեք, — դողում էր ծերուկի աղոթանման-հանդարտ ձայնը, վոր կարծես գուրգուրում էր բոլոր նրանց, ովքեր մոտ էին կանգնած Ֆիլիպ Չախարիչ պապին:

Ամբոխը շարժվեց: Յեւ նորից լռութիւն: Յեւ նորից լսվում է մանկական լացը: Նորից ամբոխը դողաց ու որորկեց: Ողուս սու-
լացին ինչ-վոր տարորինակ-անհասկանալի, չարագուշակ հնչյուններ:

Յեւ նորից ամբոխի վրայով սուրացին տարորինակ-չերկարա-
ձգվող հնչյունները, չարագուշակ, սարսափեցնող հնչյունները...
Ինչ-վոր մի բան անսպասելի կերպով թնդաց այնտեղ, առջևում—
և ամբոխը յետ ցնցվեց: Ինչ-վոր մեկը ճչաց... Եւ մեկը ճչաց...
Մեկը հառաչեց... ու նորից հառաչեց:

Առջևի շարքերը նոսրացան: Ֆիլիպ Զախարիչը բարձրացրեց
գլուխը և չուզուեւե կամուրջի լայն կողորդում տեսավ զինվորների
շարքերը՝ դեպի հողը թեքած հրացանների փողերով: Ահա նա վա-
զեց բոլորից առաջ և բացականչեց.

— Տեղը ձեզ հետ... Ո՛ւր եք կրակում...

Նորից ինչ-վոր բան դղրդաց ողում: Ծխի ամպը ծածկեց կրա-
կողներին: Ֆիլիպ Զախարիչ պապին մի անգամ ևս ճչաց ինչ-վոր
բան, ձեռքերը յերկինք բարձրացրեց, և գլխարկն ընկավ նրա ձեռ-
քերից ու գլուխն իջավ կրճքին, սպիտակ, ալեհեր գլուխը... Ծռնկի
իջավ Ֆիլիպ Զախարիչ պապին և չբարձրացավ... Նրա կողքին ըն-
կավ ինչ-վոր մի կին... Մի քիչ հեռու շղաձգորեն թավալվում եր
մի տղա, այնքան չերիտասարդ, առանց աղվամազի, — թավալվում
եր և ձեռքերը պարզում եր ինչ-վոր բանի, անհասկանալի չեր՝ դե-
պի յերկինք և ուզում պարզել ձեռքերը, թե ուզում է վողջ հողը
զրկել մահամերձ տառապանքով...

- Ո՛վ եր Ֆիլիպ Զախարիչը:
- Ինչո՞ւ չեր նա բաղաք յեկել:
- Ովքե՞ր եյին նրա թոռները:
- Ինչո՞ւ եյին բանտարկել Նիկալային յեւ ընկերներին:
- Ի՞նչ գիտեք Գապոնի մասին:
- Ի՞նչ եր մտածում Ֆիլիպ Զախարիչը մինչեւ ցարի մոտ գնալը:
- Ի՞նչ եր մտածում անգիտակից մասսան:
- Ինչո՞ւ նրանց սպասելիքները չիրականացան:

— Ո՛ւմ կողմն է հեղինակի համակրանքը. ինչի՞ց է դա յերեվում:

Ա. ՊՈՒՇԿԻՆ

ԱՔՍՈՐՅԱԼ ԴԵԿԱԲՐԻԱՏՆԵՐԻՆ

Հպարտ ապրեցեք, ո՛վ աքսորյալներ,
խավար հանքերում հեռու Սիբիրի.
չի կորչի իզուր աշխատանքը ձեր
ու ձգտումները ձեր վեհ մտքերի:
Հույսը—վշտերի քույրն հավատարիմ
մութ անկյուններում գետնախորշերի՝
ձեզ կպահպանի առույգ ու արի,
և անշուշտ կգա որը բաղձալի:
Մեր անկեղծ սերը կգա դեպի ձեզ,
կհասնի մուլ փականքի միջով՝
ինչպես աքսորի ձեր խշտիներին
հասնում է ձայնս չերգիս ղողանջով:
Յեւ կընկնեն մի որ շղթաները ձեր,
բանտը կդառնա խղճուկ ավերակ,
ազատութիւնը դեմ կվազի ձեզ,
ու ընկերներից սրեր կստանաք:

Ա. Ի. ՈՂՈՅԵՎՍԿԻ

ՊԱՏԱՍԽԱՆ ՊՈՒՇԿԻՆԻՆ

Գուշակող լարերի հնչյուններն հրավառ
հասան մեր ականջին ղողանջով քաղցրաբառ,
դեպի սուր շարժվեցին մեր ձեռքերն շտապով,
բայց նրանք քերծվեցին շղթայի չերկաթով:
Սակայն մի հուզվիր դու, ո՛վ գուսան վոգելից,
շղթայով—մեր բախտով—հպարտ ենք այստեղ մենք.
խավարչտին մեր բանտի փականքի չետից
մեր հոգում ծաղրում ենք ցարերին չարանենգ:
Ձի կորչի ապարդիւն մեր ջանքը տանջալից,
կալծերից հրդեհներ կփայթեն լուսարձակ,
ու համայն ժողովուրդ լուսավոր, գիտակից
մի մեծ որ կխմրվի արնավառ դրոշի տակ:

Մեր ամուր շղթայից մենք սրեր կձուլենք
և կրկին կվառենք ջահը մեր փրկության,
նա ահեղ կթնդա ցարերի գլխներին,
ու ազաա կհնչե ժողովուրդը համայն:

ԴԵՄՅԱՆ ԲԵԴՆԻ

«Լ Ե Ն Ա»

1912 թ. ապրիլի 4

(Բանվորների գնդակահարումը Լենայում)

Փարված իր փոքրիկ յերեխաներին՝
մարդուն ե ահա կինը սպասում:
— Ո, մի սպասիր, նա յետ չի գալու,
թշնամու պնդակն հատու յեր ու սուր:
Նա ընկավ դաշտում, և վաչ թե մենակ.
քո ավագ վորդին, մեռած աչքերով,
դաժան թշնամու հարվածների տակ
իր բանվոր հոր հետ պառկել ե խռով:
Յեվ շուրջը նրանց—ընկեր, բարեկամ
ընկել են՝ կազմած ալ հողաբլուր.
և տաք վերքերից բանվորի արյան
հեղեղն ե հոսում կարմիր ու հուրհուր:
Փայլում ե դարնան արևը պայծառ.
չի պատժի աստված չարագործներին...
— Յեղբայրներ, ո՛հ, թող անիծվի նա հար,
ով վոր մոռանա այս որը խավար,
ով այս արյունը թշնամուն ների:

— Տալի՞ս ե արդյոք այս բանաստեղծությունը Լենայի գնդակահարության պատկերը:

— Ինչո՞ւ յե հեղինակն ասում, վոր «աստված չի՝ պատժի հանցագործներին»:

— Բացատրեցեք ձեր խոսքերով բանաստեղծության վերջին յերեր տողը:

Գ. ԳԱԼԻՆԱՅԻՑ

ԱՆՏՍՈՐԸ ԿՏՐՈՒՄ ԵՆ...

Կտրում են անտառի դալարուն ծառերը,
խսկ պառավ սոճիները, խոհերով լեցուն,
անբառբառ որորում են դառամյալ գլուխները
և նայում են սառը յերկնքի հեռուն:
Անտառը կտրում են... Գուցե այն պատճառով, վոր

դարձոնքի կանչեց նա վաղ արշալույսին,
վոր մատաղ սաղարթով իր համարձակ յերգում եր
ազատության ու արևի մասին:
Անտառը կտրում են... Բայց հողը պահում ե սերմերը,
կանցնեն տարիներ, և—կյանքի նոր ուժով հրահրան՝
կրկին պարիսպի պես բարձրացած ծառերը
կխշան յեղբայրական շիրիմի վրա...

— Ի՞նչ ե հասկանում հեղինակը «անտառ» ասելով:

— Վերլուծելով ամբողջ բանաստեղծությունն ըստ բովանդակության՝
վորոշեցեք, թե վորքա՞ն հաջող ե զարգացնում հեկինական իր այդ հիմնական
պատկերը:

— Վորպիսի՞ տրամադրություն են արթնացնում բանաստեղծության
վերջին տողերն ընթերցողի մեջ:

ՆԻԿՈԼԱՅ ԿԼՅՈՒՅԵՎԻ

* *

«Վորպես ճորտ անլեզու
յես շիրիմ կմտնեմ,
փայտե ցուրտ խաչի տակ
իմ բախտը կգտնեմ»:

Այս յերգն եր միշտ յերգում
հայրս սև կլանքի դեմ,
մեռնելիս պատվիրեց,
վոր յես այն ավարտեմ:

Սալայն յերգս հայ երի
հառաչով չի՝ հնչի,
այլ հողմի շաչունով
աշխարհից կթռչի:

Վո՛չ վորպես հլու ճորտ,
այլ ազատ արծվի պես
կլանքի յերգը հզոր
կավարտեմ հիմա յես:

— Վո՞րն ե հոր և վորդու յերգերի տարբերությունը:

— Ի՞նչն ե հնարավորություն տալիս վորդուն լավատես լինելու:

— Համեմատեցեք հոր և վորդու յերգերի պատկերները և վորոշեցեք, թե
համապատասխանո՞ւմ են արդյոք դրանք նրանց տրամադրություններին:

ՅԵՐԿԱՅՈՒՂԻՆ

Վանյա.—Ո՞վ է շինել այս ճանապարհը:
Հայրը.—Կոմս Կլեյնմիլերը, սիրելիս:

Ո, բարի հայրիկ, ինչու չեք խաբում
ձեր վորդուն խոսքով այդ նսեմ,—
Թույլ տվեք լուսինի ցուքերի ներքո
յես նրան ճիշտը ասեմ:

Աշխատանքն այդ, Վանյա, սոսկալի դժվար էր,—
չէր կարող շինել դա մի մարդ:
Աշխարհում մի արքա կա, այդ արքան անողորմ է—
Սո՛վ է անունը նրա:

Նա բանակներ է վարում, ծովերում նա
շարժում է նավերը, դաշտում
քշում է գութանը և անդուլ հսկում է,
ուր աշխատանքն է իշխում:

Հենց նա լի է քշել և այստեղ մասսաները,
շատերը դաժան պալքարում,
կյանքի կոչելով անպտուղ այս չորերը—
մեռել են այս գորշ քարերում:

Ճանապարհն ուղիղ է. նեղիկ բլուրներ են,
կամուրջներ, ուսեր ու սյուներ,—
իսկ յերկու կողմերիցը, նալի՜ր՝ վոսկորներ են...
Հասկանում ես, Վանյա,—ինչքան են ընկել...

Լսում ես, լսում ես ահավոր կանչերը.
դժվում են, առամ կրճրում,—
տեսնում ես՝ ամբո՛խ և, անթիվ մեռելներ են...
Ինչքան են, ինչքան են—իմանում ես դու...

Նրանք մերթ կտրում են յերկաթ ճանապարհը,
վազում են, ուզում են հասնել.
Լսում ես՝ յերգում են.—«Լուսնյակ գիշերով այս
սիրում ենք մեր գործը տեսնել:

«Մենք այստեղ տառապել ենք ցրտի ու հովի դեմ,
հավիտյան կորված մեջքերով,
ապրել ենք խուղերում ցուրտ, պալքարելի սովի դեմ,
մրսել ու թրջվել որերով:

«Մեզ թալանել են տասնապետ—գիտունները,
ծեծել են տերերը, կարիքը ճնշել,
ամեն ինչ մենք տարել ենք, բաց հավետ մենք յեղել ենք
խաղաղ վաստակի զավակներ:

«Յեղբայրներ, վայելում էք դուք հիմա մեր պտուղը,
իսկ մենք մոխրանում ենք հողում,—
դուք արդյոք մեզ հիշում եք, մեզ արդյոք դեռ հիշում եք,
թե մոռացել եք վաղուց...»:

Չսարսափես դու ամենի յերգից այդ—
մեր յերկրի բոլոր ծայրերից
հավաքված այդ խմբերը քո հալալ յեղբայրներն են՝
անտուն ու զրկված գյուղացիք:

Ամոթ է. ինչո՞ւ յես հեռացնում հացացքդ.
դու արդեն մեծացել ես, փոքր հո չե՞ս.
տեսնում ես՝ կանգնած է հաղթանդամ գյուղացի մի—
նա տնայից հյուսիսից և այնպես:

Շրթունքներն անարյուն են, կոպերը ընկել են,
ձեռքերին վերքեր չորացած.
վոտքերը ուռել են՝ նա այդպես աշխատել է—
հավիտյան ջրում կռացած:

Նրա կուրծքը փոս է, այդ կրծքով նա բահը
շարունակ սեղմել է, հավիտյան հրել.—
դու նալի՜ր նրան, Վանյա, ուշադիր նալի՜ր դու՝
դժվար է այդ մարդը իր հացը ճարել:

Դու նալի՜ր՝ այդ մեջքը, վոր հիմա կռացած է,
չի շտկել նա դեռ իր որում.
լուռ կանգնած՝ աշխատում է, ժանդոտած բահով իր
նա հողն է փորում ու փորում:

Նրանից այդ սերը դեպի աշխատանքը
մեզ էլ է հարկավոր սովորել.
դե որհնիր դու, Վանյա, այդ ազնիվ աշխատանքը,
սովորիր մուժիկին սիրել:

Յե՛վ մի վհատիր մուժիկի համար դու.
ինչքան չարչարանք է արդեն նա կրել,—
կրել է նաև այս յերկաթ ճանապարհը
և ինչքան է, ինչքան է կրելու նա դեռ:

Կկրի նա ամբողջը—և կրծքով իր համար նա
կհարթի ճանապարհ լուսադես,—
բաց ափսոս վոր, Վանյա, գեղեցիկ կյանքին այդ
չենք հասնի վոչ դու և վոչ յես:

Թարգմ. Յե. Զ.

ՔԱՂԱՔԻՆ

Իշխելով հովտում հաղթ ու կարող,
յերկինք մեկնելով հուրեր բորբոք:
գործարանների ցից փողերով
շրջապատված ես դու անողորմ:

Վողջ աղյուս, պողպատ և ապակի,
փաթաթված ցանցով չերկաթալար,
դու հիմա անխոնջ, կախարդ վոգի,
դու չթուլացող մագնիս ես վառ:

Վորպես գիշատիչ վիշապ անթև
նստած՝ տարիներն ես դու հակում.
խակ չերակներում քո չերկաթե
ցայտում և գաղը, ջուրը հոսում:

Յեվ քո վորկորը միշտ անկշտում,
դարերի տուրքով չի հագնում.
չարիքն և այնտեղ հար տրտնջում,
աղքատությունն և անեղ տնքում:

Դու հնարագետ, դու կամակո՛ր,
կանգնել ես վոսկյա ապարանքներ,
տաճարներ և պերճ, և փառավոր,
դիզել նկարներ, կանայք, գրքեր...

Դու անհնազանդ, ինքդ ես կոչում
դեպ ապարանքդ ամբոխն անքուն,
ու սև միտինդին իշխան կարգում
կարիք, խենթություն, ըմբոստություն...

Կորացնում ես քո գերիներին,
վոր մեքենաներն այն դարձգարձիկ
թափով մոլեգին, զարկով դյուերին
կռեն սալեր սուր և ցոլացիկ...

Կախարդ հայացքով, նենգամիտ ոճ,
կույր մոլեգնություն անեղ պահուն
դանակը թունոտ և մահախոց
քո վրա ի՛նքդ ես, ի՛նքդ ես քաշում...

ՅԵՐԵԱՆԵՐԻ ԼԱՅԸ

Անտարբերությամբ չերբ լսում եք դուք
նզովքը կյանքում պարտված խեղճերի,
դրա չետեից չե՞ք լսում արդյոք
գանգատն ու լացը չերեխաների:

«Մանուկ հասակում ամեն արարած
ապրում և առանց ծանր զրկանքի,
չի տեսնում չերբեք աշխատանք ու լաց
ու խինդ և քաղում իր մանուկ կյանքից:
Միայն մեղ կյանքում, ախ, չվիճակվեց
շրջել վոսկեծով, դալար դաշտերում.
մենք անիմներ ենք դարձնում անվերջ,
ամբողջ որերով գործարաններում:

«Չուզուհե անիվը դառնում և արագ,
դղրդում, քամի փչում դեմքերիս,
պտույտ և գալիս մեր գլուխը տաք,
պտույտ և գալիս շուրջը ամեն ինչ՝
քիթը անողորմ, դաժան պառավի,
վոր մեղ և նայում տկնոցի տակից,
դուռ ու պատուհան, ճանճերը պատի,
և տախտակները խոնավ հատակի,
պտույտ և գալիս ամեն ինչ,— և մենք
արձակում ենք խոր, հուսահատ մի ճիչ.—
—Ո, կանգ առ, պտույտ անողորմ ու նենդ,
թույլ տուր հավաքենք մեր ուշքը մի քիչ:

Այս գերություն մեջ հոգնած, չարչարված՝
եկ սիրտ կմնա ցատկել-խնդալու,—
թե մեղ թողնելին հիմա դաշտը բաց—
կընկնելին խկուչն խոտում—քնելու:
Մենք ուզում ենք շուտ տուն վերադառնալ,—
թեկուզ իզուր ենք տներս գնում.
այնտեղ չենք կարող վիշտը մոռանալ—
կարիքն և այնտեղ մեղ դիմավորում:
Այնտեղ հոգնատանջ գլուխները մեր
դնելով մեր մոր չոր կրճքի վրա,
դառը կսկիծով հեկեկում ենք մենք
ու պատառոտում խեղճ սիրտը նրա...»:

Թարգմ. Յե. Չ.

Յ Ա Ն Կ

1. Մ. Կոլոսով	Տասներեք տարեկանը	3
2. Ա. Չեխով	Չորակում	20
3. Մ. Գորկի	Մանկություն	36
4. »	Ծառայության մեջ	40
5. Ա. Սերաֆիմովիչ	Հանքահորում	54
6. Ա. Բիբիկ	Առաջին որը գործարանում	60
7. »	Բանվորների շրջանում	66
8. Ս. Գարին	Ընկեր Աղբիանը	78
9. Վ. Բրուսյանին	Հունվարի 9-ը	85
10. Ա. Պուշկին	Աքսորյալ գեղաբերիստներին	91
11. Ա. Ի. Ոգոյեվսկի	Պատասխան Պուշկինին	91
12. Գեմյան Բեդնի	Լենա	92
13. Գ. Գալինա	Սնտառը կարում են	93
14. Ն. Կլյույեվ	* *	94
15. Նեկիշչև	Յերկաթուղին	96
16. Վալերի Բրյուսով	Քաղաքին	97
17. Նեկրասով	Յերկաթուղի լացը	97

719
№ 8
941
ОБРАЗЦЫ
ИЗ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
Сост. Е. Чаренц

ԳԻՆԸ 55 Կ.

Հր. № 878: Գրառեպար № 1783 (բ): Տիրած 8000

Պետհրատի առաջին տպարանի վաղարշապատում: Պատկեր № 60:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0327150

15.365